

ARHEO

Arheološka obvestila/Glasilo Slovenskega arheološkega društva

0661/11
11/1990

A. J. J. J.

ARHEO

Arheološka obvestila. Glasilo arheološkega društva, zanj odgovarja *Mitja Guštin*, predsednik. Uredništvo: *Predrag Novakovič* (glavni urednik), *Darja Grosman*, *Zoran Stančič*, *Peter Turk*, *Ranko Novak* (grafična zasnova in naslovnica), *Milojka Žalik Huzjan* (DTP s programom Steve). Izdajateljski svet: *Janez Dular*, *Jože Kastelic*, *Peter Kos*, *Marijan Slabe*. Naslov uredništva: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, (061) 332-661/334. Arheo izhaja dvakrat letno, naklada enajste številke 500 izvodov. Tekoči račun 50100-678-60382. Tisk *Pleško*. Fotografije in risbe po želji vračamo. za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. Zaključek redakcije enajste številke 10. 11. 1990.

Po mnenju Republiškega komiteja za informiranje št. 42-1/72 šteje ARHEO med proizvode 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov

- 3 Uvodnik
- 4 Prispevek strukturalne historiografije Annales k arheologiji *John Bintliff*
- 19 Principi in možnosti meritev električne upornosti tal v arheologiji *Branko Mušič*
- 25 Spektrometrične analize kovinskih predmetov s slovenskih prazgodovinskih najdišč *Neva Trampuž Orel*
- 30 Bibliometrijsko vrednovanje jugoslovenske praistorijske arheologije *Kemal Bakaršić*
- 35 Dobrodošli, obiskovalci! *Darja Grosman*
- 37 Problemi in dileme muzejske pedagogike - v Narodnem muzeju *Eva Kocuvan*
- 39 Tretja mednarodna konferenca arheoastronomije (St. Andrews, Škotska, september 1990) *Ivan Šprajc*
- 40 Konferenca TAG, Newcastle upon Tyne, 18. - 20.12.1989 *Predrag Novaković*
- 44 Staro rudarstvo i metalurgija Jugoistočne Evrope *Vera Bogosavljević*
- 46 O socialni arheologiji (R. Bradley, Social Foundations of British Prehistory) *Predrag Novaković*
- 51 Tempora fuere barbarica... *Tomaž Nabergoj*
- 59 In memoriam - Zorko Harej, 7.1.1949 - 24.7.1990 *Nada Osmuk*
- 60 Arheološka podoba Novega mesta *Tone Knez*
- 65 Slovensko arheološko društvo - Delovanje med 1988 in 1990 *Mitja Guštin*
-

UVODNIK

Po treh zaključenih tematskih zvezkih se vam Arheo predstavlja v "običajni" obliki. Novo uredništvo se je zelo trudilo razširiti krog novih in novih "starih" sodelavcev, kajti brez njih Arheo ne more obstajati. Krog sodelavcev še zdaleč ni zaprt in tudi nikoli ne bo. Namen, ki ga je Arheo imel že od samega začetka, namreč slediti najnovejšim tokovom v arheologiji in predstavljati arheologijo v njenem najširšem pomenu, smo tudi sami skušali po svojih močeh uresničevati. Arheo ni hotel nikoli ponujati odgovorov na pomembna vprašanja v arheologiji, temveč predvsem odpirati vrata novim znanjem in tako spodbujati domačo produkcijo. Na to, koliko časa in kako bodo ta vrata odprta, Arheo v veliki meri ne more vplivati, toda če bo povzročil vsaj malo "prepiha", je njegova naloga izpolnjena.

Urednik

Prispevek strukturalne historiografije *Annales* k arheologiji

Velikokrat sem že sedel na simpozijih in poslušal organizatorja, kako je govoril o novih trendovskih načinih za preoblikovanje arheološke teorije in prakse. Zelo pogosto so bile nove ideje ukradene iz drugih disciplin in ko predstavljam pomembnost paradigme *Annales*, sad vodilne francoske skupine zgodovinarjev, zagotovo tudi sam ponavljam ta akademski sindrom. Navsezadnje sta David Clarke na začetku naše britanske različice nove arheologije (1968) in v novejšem času Ian Hodder (1986) zahtevala, da mora arheologija ustvariti svoj, neodvisen svet teorije in prakse.

Rad bi to zahtevo postavil na glavo. Strinjam se, da so naši podatki in njihovo odkrivanje (predvsem gre za zakopano materialno kulturo) v bistvu prepuščeni naši vedi, da se ukvarja z njimi v splošnem soglasju z drugimi vedami, vendar pa imam bistveno nasprotujoče mnenje o interpretiranju preteklih družb iz teh in drugih podatkov (kot je ohranjena arhitektura ali pisani viri). Tu bi lahko uporabil temeljni bojni vzklik znanstvenikov *Annales* - zahtevo po pravem interdisciplinarnem sodelovanju pri raziskavah in analizah preteklih družb. Zunanjemu opazovalcu se bo zdela bizarna intelektualna razmejitev med vedami, ki naj bi proučevale isti pojav - človeško družbo, toda le nekaj arheologov, zgodovinarjev, sociologov, socialnih antropologov, geografov, psihologov skuša redno spremljati literaturo in razvoj idej in pristopov v tem spektru povezanih ved, ki se prepletajo pri študijah o človeški skupnosti.

Morda se bo kdo vprašal, kako sploh imam čas, da berem revije zunaj svoje vede; in kdo pravi, da se pri tem lahko karkoli uporabnega naučim? Odgovor je zelo preprost: če analiziramo razvoj idej v arheologiji od konca 19. stoletja, je dokaj jasno, da nekatere temeljne koncepte in intelektualne pristope, ki označujejo našo vedo že desetletje ali več, lahko zasledimo tudi v drugih vedah; toda navadno so te vede časovno popolnoma neusklajene z našo. Difuzijska doba za pomemben nov koncept - da pride npr. iz sociologije v arheologijo - lahko traja tako dolgo, da so v času, ko je bil ta koncept predstavljen recimo na TAGU, sociologi že izčrpali njegovo vrednost, ugotovili resne pomanjkljivosti ter mogoče že prešli na nov konceptualni pristop. Tak časovni zamik je očitno tudi v primeru paradigme *Annales*. Prvi koraki v tem pristopu so bili storjeni že ob prelomu

stoletja, toda v polnem razcvetu se je ta paradigma uveljavila in prevladala v francoski historiografiji v poznih štiridesetih letih (cf. Stoianovich, 1976). Navdušenje v angloameriških krogih zgodovinarjev nad pristopom v *Annales* se je pokazalo v zgodnjih sedemdesetih letih, britanski geografi pa so ga priporočali kot rešitev za tako imenovano post-pozitivistično problematiko v poznih sedemdesetih letih. V sodobni arheološki diskusiji mnogi še vedno močno zagovarjajo aplikacijo pozitivistične Nove arheologije v historični arheologiji; potemtakem je postpozitivizem sploh irelevanten.

Torej je težava preprosto v slabem sporazumevanju in v preziru do našega pravega konteksta discipline v družboslovju. Z uvajanjem pristopa *Annales* kot osrednje teoretske pobude v arheologiji ne želim samo pomagati, da dohitimo trende, ki smo jih pred nekaj leti lahko opazili v sorodnih vedah, ko so se spopadale z intelektualnimi problemi, katerih se mi šele začenjamo zavedati. Paradigmi *Annales* želim tudi ponuditi močan argument za ožje povezovanje sestrskih ved (arheologije, zgodovine, socialne antropologije, sociologije, geografije, psihologije in drugih), kajti način, kako se *Annales* loteva preteklosti, povezuje vse te vede v eno izpopolnjeno metodologijo za razumevanje predmodernih družb.

"KRIZA" V ARHEOLOŠKI TEORII

Več uglednih strokovnjakov je od zgodnjih osemdesetih let naprej ugotavljalo vse večje nezadovoljstvo s stopnjo napredka v našem razumevanju preteklih skupnosti (Trigger, 1984; Barret, 1983; in najbolj zgovorno Ian Hodder, 1986). Ne da bi zavračali zelo vidne dosežke gibanja Nove arheologije v šestdesetih in sedemdesetih letih, so čutili, da je ta konkretna velika pobuda pri prenavljanju vede opravila svoje delo, nato pa začela zelo hitro izgubljati svoj potencial za ustvarjanje novih idej in pristopov. Poleg tega pa se je izredno povečalo število problemov in omejitev za naše znanje, pri čemer je lahko Nova arheologija le zelo malo pomagala.

Skrbno proučevanje več sestrskih disciplin (Bintliff, 1986) je pokazalo prevladujoči trend, v katerem se lahko ugotovi to nezadovoljstvo. Zgodovina in geografija sta obe že prešli to fazo kakih deset let pred Novo arheologijo (kot Nova zgodovina in Nova geografija), za katero je bila prav tako značilna vrednost za kvantifici-

ranje, za tekmovanje z naravoslovnimi znanostmi, za odkrivanje univerzalnih zakonov oziroma funkcij človeških dejavnosti in narave. To gibanje v šestdesetih in prvi polovici sedemdesetih let so označevale generalizirajoče in pozitivistične usmeritve. V tem času so posebno cenili preboj "novih" oblik v vedah, ki so se vse pre pogosto krčile na deskriptivne in specializirane pristope, občasno poživljene z domiselnimi, toda slabo dokumentiranimi in nepreverljivimi posegi literarnih sposobnosti, ki so se izdajale za interpretacijo.

Od poznih sedemdesetih let naprej pa je bilo slišati v sestrskih vedah vse glasnejše zahteve po novi generaciji teorij, ki bi se spoprijele z naraščajočo množico raziskovalnih problemov zunaj dometa "novih" oblik. Še posebej lahko omenimo:

- 1) da so tipični modeli in procesi, ki so se pokazali kot inovativni v "novih" znanostih, dobro delovali na ravni družbe in regionalne skupnosti, zelo malo pa so lahko povedali o posamezniku v preteklosti;
- 2) enako velja, da so "nove" vede uspešno analizirale osrednje trende in smeri razvoja, ki so se pojavljali več generacij ali stoletij oziroma dlje časa, izmikale pa so se ukvarjanju s kratkotrajnimi dogodki v preteklosti;
- 3) da so pozitivistični, pronaravoslovni "novi" pristopi predpostavljali, da je zbiranje podatkov in interpretiranje objektivno in "za vse čase", niso pa odsevali osebnih, časovno pogojenih, subjektivnih potreb posameznih raziskovalcev.

Ta sklop kritik je oblikoval prepoznavno intelektualno gibanje v naših sestrskih vedah, ki je s časovnim zamikom seglo v arheologijo v zadnjih letih pod nazivom "postpozitivizem" oziroma "postprocesualizem" (Hodder, 1986).

Posebna relevantnost tega kratkega preseka razvoja v družboslovnih znanostih temelji na naraščajočem spoznanju v več vedah, da paradigma *Annales* lahko ponudi metodologijo, ki bi se spoprijela s pravkar opisanimi kritikami, kajti ta metodologija je bolj komplementarna kot pa nasprotna osrednjim konceptom in metodam "novih" pristopov (cf. eg. Hobsbawm, 1980)¹.

Zanesljivo lahko rečemo, da so bili tradicionalni, deskriptivni in narativni pristopi, ki so označevali arheologijo, zgodovino in geografijo pred programom prenove v

šestdesetih letih, sicer omejeni v svojih teoretskih oporah in so drug drugemu dali le malo pri širšem razumevanju človeške vrste, kljub temu pa so ponudili pogled stvarnega sveta, ki je bil domač in kompatibilen z našimi izkušnjami o njem, v nasprotju z "novimi" oblikami ved, ki so odkrile popolnoma nov svet procesualne dinamike, ki mu nekako ni uspelo znova ustvariti svet, kot bi ga izkusil "udeleženec/opazovalec". Paradigma *Annales* zasleduje v svojih najboljših delih natanko to eksplicitno kombinacijo izkustvenega in od zunaj analiziranega življenja.

PARADIGMA ANNALES - prvi del. (sl. 1)

Predparadigmatsko stanje:

Annales de Geographie, /1891 - /
(Vidal de la Blache)
L'Anne Sociologique, /1896/98 - /
(Emile Durkheim)
Revue de Synthese Historique, /1900 - /
(Henri Berr ---> Marc Bloch
Lucien Febvre)

Temelji paradigme:

Annales d'Histoire Economique
et Sociale, /1929 - /
Marc Bloch, Fevdalna družba, (1939/40)
Lucien Febvre, Problem brezverstva v
16. stoletju, (1942)

Zmagoslavje paradigme:

Fernand Braudel, Sredozemlje, (1946)
Emmanuel Le Roy Ladurie,
Kmetje Languedoca, (1966);
Montaillou, (1975);
Karneval, (1979);

Slika 1

Stoianovich je v svoji knjigi (1976) o razvoju šole *Annales* uporabil Kuhnov model paradigme in potrdil, da je bila osrednja osebnost v tem gibanju Fernand Braudel. Predparadigmatsko stanje je označil z rušilno dejavnostjo mlajše generacije, ki je bila nezadovoljna s tradicionalno francosko historiografijo, geografijo in družboslovjem. Zavračali so nemško tradicijo učenja iz 19. stoletja s poudarkom na Velikem človeku in razvoju narodnega značaja ter z determiniranjem vpliva fizičnega okolja na človeka. Mejnike novih perspektiv na prelomu stoletja

lahko najdemo v *Annales de Geographie* pri Vidalu de la Blachu (1891), v *L'Année Sociologique* pri Durkheimu (1896-1898) in v *Revue de Synthèse Historique* pri Henryju Berru (1900). Vsi ti trije znanstveniki so razglašali nove generalizirajoče vede. Z Berrovo revijo sta bila tesno povezana dva zgodovinarja, March Bloch in Lucien Febvre. Njihovo navdušenje za te nove poglede se je usmerilo predvsem v rušenje prevladujoče politične zgodovine na Sorboni in v njeno zamenjavo s socialno in ekonomsko zgodovino ter v odpiranje historiografske prakse novim intelektualnim idejam sorodnih ved. Pravzaprav je Bloch skoval termin "*nouvelle histoire*" (nova zgodovina). To, za kar sta si prizadevala skupaj s Febvrom, se je v desetletju po drugi svetovni vojni v anglo-ameriški historiografiji preoblikovalo v *new history*.

Leta 1929 se je paradigma *Annales* povezovala z Blochovo in Febvrov revijo *Annales d'Histoire Economique et Sociale*. Ta se je pozneje preimenovala v *Annales, Economies, Civilisations*, ko so kulturne sile postale pomembnejše pri razlagi zgodovine s pristopom *Annales*. Na splošno je bilo poznejše Blochovo delo osredotočeno na socialno in ekonomsko zgodovino, kot je njegovo klasično delo *Fevdalna družba* (1939-1940), Febvre pa je sledil kulturni zgodovini prek preverjanja vloge ideologije in zaznavanja sveta v preteklih družbah - tako imenovanih "mentalités" (cf. njegove študije o Luthru (1928), in *Problem brezverstva v 16. stoletju* (1942)).

Čeprav so se mnoge nove ideje v pristopu *Annales* do zgodovine uveljavile še pred drugo svetovno vojno, pa je ta šola doživela polno zmagoslavje nad tekmeci v Franciji po letu 1956, ki je leto objave najbolj znane knjige *Annales, Sredozemlje v dobi Filipa II.* Fernanda Braudela (zelo izboljšana izdaja je bila prvič dostopna v angleščini leta 1972). Braudel je bil zvezda v vzponu druge generacije zgodovinarjev *Annales*. Od takrat do srede sedemdesetih let je pristop *Annales* prevladoval v francoski historiografiji in vse bolj vplival na angloameriško historiografijo ter sodeloval z njo, še posebno s poznejšo ustanovitvijo gibanja *new history* od šestdesetih let naprej, ki je kazalo mnoge značilne oblike programa *Annales*. Skupina prominentnih znanstvenikov, od katerih so mnogi pripadali tretji generaciji šole *Annales*, je ohranjevala eminentnost paradigme; to sta bila predvsem Jacques le Goff in še posebno Le Roy Ladurie, katerega

zelo natančne študije o življenju v srednjem veku so postale popularne uspešnice (predvsem Montaignou, 1975, in *Carnival*, 1979).

Zelo na hitro bi želel predstaviti prvo skupino ključnih idej, povezanih z *Annales*. Videli smo poudarek na generalizaciji, iskanja širšega vpogleda pri razumevanju, za katerega so verjeli, da je dosegljivo s preseganjem opazovanja samo enkratnega in partikularnega. To je bilo globoko povezano z eksplicitno zahtevo po interdisciplinarnem sodelovanju med vsemi vedami, ki se ukvarjajo s človeško družbo - novo Znanostjo o človeku². Prejšnje zanašanje na učene avtoritete in tekstualni kritizem pisanih virov naj bi nadomestilo iskanje nove obširne baze podatkov, ki bi bila primerna za statistično obravnavo - npr. davčni dokumenti, župnijske knjige. Tradicionalno poudarjanje Velikega človeka in njegovih bitk mora odstopiti prostor populacijski demografiji, analizi razrednih struktur, vzorcem prehrane in zdravja.

Te vidike programa *Annales* poznamo iz svojega gibanja Nove arheologije v zadnjih desetletjih. Znotraj francoske in poznejše mednarodne historiografije so povzročili enako mrzlično iskanje pogledov in svetov, ki jih je treba odkriti in osvojiti. Toda ne smemo pozabiti, da se je z Blochom in Lefebvrom to dogajalo že pred drugo svetovno vojno.

PARADIGMA ANNALES - drugi del (sl. 2)

Oglejmo si enega od ključnih konceptov, ki jih je razvila šola *Annales*, koncept, ki je imel doslej le malenkosten učinek v arheologiji: to je mogočni model časa ali bolj natančno trajanja (*durée*), ki ga je neverjetno natančno raziskal Braudel v svoji knjigi *Sredozemlje* iz leta 1946.

Braudel razume historični čas kot koncept, nad katerim dominirajo vsaj tri skupine procesov, ki oblikujejo opazen razvoj človeških družb. Vse tri delujejo sočasno, toda na različnih valovnih dolžinah. Opazovana realnost, ko odkrijemo, kako sta posamezna doba ali prostor izkusila historične spremembe, je končni rezultat notranje dialektike med temi različnimi časovnimi procesi.

Braudelovo *Sredozemlje* je zelo obsežno delo, eksplicitno organizirano v skladu s to shemo. V prvem delu se

BRAUDELLOV MODEL HISTORIČNEGA ČASA (*durée* - strukturalna zgodovina)

ZGODOVINA DOGODKOV:

KRATKOROČNO - DOGODKI

narativna zgodovina, politična
zgodovina, dogodki, posamezniki

STRUKTURALNA ZGODOVINA

SREDNJEROČNO - KONJUNKTURE

socialna zgodovina, ekonomska
zgodovina, ekonomija, cikli,
poljedelstvo, demografija,
zgodovina regij, družb, pogledov
na svet, ideologije, (mentalitete)

DOLGOROČNO - STRUKTURE DOL- GEA TRAJANJA (*longue durée*)

geozgodovina, možnosti in ovire,
zgodovina civilizacij, ljudstev,
stabilnih tehnologij, pogledov
na svet (mentalitete)

Slika 2

ukvarja s fizično geografijo Sredozemlja in tamkajšnjimi ovirami ter možnostmi za človekov razvoj. Če navedem Febvra: "Najprej prouči stalne sile, ki delujejo na človekovo voljo in jo brez njene vednosti vodijo po določenih poteh. Tako imamo celotno analizo, ki je poprej niso delali, o tem, kaj mislimo, ko skoraj brezbržno izgovarjamo besedo Sredozemlje; vidi jo kot vodilno silo, ki usmerja, ovira, upočasnjuje ali preverja, po drugi strani pa povečuje ali pospešuje medsebojno delovanje človeških sil." (Febvre 1949 (1973, str. 37).

Take sile delujejo na najdaljši valovni dolžini časa, tako da je sprememba v njih skoraj nezaznavna - zato jih Braudel obravnava kot dinamiko dolgega trajanja (*Longue durée*). Dolgotrajne sile lahko vključujejo prevladujoče in počasi spreminjajoče tehnologije oziroma kulturne oblike, kot so ideologija ali pogledi na svet (*mentalités*).

V drugem delu *Sredozemlja* se ukvarja s silami - tako imenovanimi konjunkturami (*conjuncturés*), ki oblikujejo človekovo življenje in ki delujejo po več generacij oziroma stoletij; to je proces srednje dolgega trajanja ozi-

roma *moyenne durée* (če uporabimo Hexterjev analogni izraz (1972, st. 504, št. 31). Običajni primeri so demografija, agrarni in ekonomski cikli, razvoj in propad dužbeno-političnih sistemov: Če znova citiram Febvra: "To so neosebne kolektivne sile, toda v času, v katerem so datirane... so bile edine, ki so delovale v šestnajstem stoletju" (op. cit. st. 237).

Tako dolgoročna kot srednjeročna dinamika sta večinoma nezaznavni za posameznike v preteklosti, saj delujeta kot strukturi (od tod tudi prihaja izraz strukturalna historiografija za ta model), ki lahko oblikujeta zavrhalno ali pospeševalno ogrodje za človeško življenje, tako skupno kot individualno.

Tretji del Sredozemlja je svet dogodkov (*evenements*) - zapisa človekovih dejavnosti in posameznih osebnosti v izkustvu, kot ga doživlja udeleženec/opazovalec v konceptu Rankejevega "wie es eigentlich gewesen war"; z drugimi besedami, svet preteklosti, analiziran na način tradicionalne politične in narativne zgodovine. Znova Febvre: "Tretji del - dogodki; divja, kipeča in zmešana poplava dogodkov, ki jih pogosto vodijo stalne sile, obravnavane v prvem delu, in na katere vplivajo in jih vodijo stabilne sile, našteje v drugem delu. Le na tem mestu stopi v igro naključje, ki krasi najbolj bleščeče in nepričakovane variacije v statvah dogodkov" (op. cit. st. 37).

Ta ambiciozni Braudelov program je ponudil izhod za mnoge osrednje probleme, ki jih je pokazala t.i. postpozitivistična kritika v geografiji, zgodovini, arheologiji in v drugih vedah o človeku. In kot teorija o delovanju sveta ter o tem, kako je mogoče uskladiti splošno in posebno, dogodke in tisočletne trende, posameznika in skupnost ali družbo, pomeni Braudelova strukturalna historiografija mejnik s svojim neizčrpnim potencialom.

Vendar pa moramo takoj dodati, da za večino strokovnjakov Braudelovo *Sredozemlje* kljub svoji enciklopedični bleščavi ne izpelje vseh namenov modela. Največjo kritiko zasluži prav razmerje med posebnim in splošnim oziroma kratkotrajnim in dolgotrajnim, kar naj bi bil namen knjige. Tako je Hexter zapisal: "Knjiga ne uresničuje avtorjevega namena v osrednjem pogledu: ne reši historičnega vprašanja, ki ga postavlja - kako obravnavati večno historiografsko težavo pri povezovanju

dolgotrajnih pojavov v zgodovini s pojavi, ki vključujejo zelo hitre spremembe." (1972, st. 533).

Pomembno je, da se je prav Braudelov učenec Le Roy Ladurie, ki je predstavil te poglede leta 1972, oziral na generacijo šole *Annales*, ki jo je oblikoval Braudel s svojim opuščanjem sveta dogodkov in posameznikov: "Sodobna historiografija s svojo nagnjenostjo do kvantificiranja, statistične in strukturalistične obdelave je bila prisiljena to potlačiti, če je hotela preživeti, kar je škoda. V zadnjih nekaj desetletjih je bila narativna zgodovina dogodkov in biografij posameznikov v resnici obsojena na smrt... Muza zgodovine se je obrnila k proučevanju struktur, stalnih vzorcev 'dolgotrajnega, in zbiranju podatkov, ki omogočajo serijske oziroma kvantitativne analize'".

"V Franciji so se te preference, ki so zdaj zelo uveljavljene, prvič pojavile v delih Blocha, Fabrea in njunih prijateljev, učencev ter naslednikov v historiografski šoli *Annales*. Fernand Braudel je pregnal v Sredozemlju vojne dogodke in diplomacijo v zadnje poglavje; osrčje njegove knjige je v bistvu arheologija nekega morja s plastmi, ki so trajale tisočletja ali vsaj stoletja."...

"Tudi najbolj logično sestavljene strukture (na primer zgodovina podeželja, kjer so te stvari manj komplicirane kot drugje), imajo svoje faze neuravnoveženosti, svoja nihanja in cikle, svoje trenutke preobratov ali restavracije in svoja stoletna nihanja gibanja, ki jih lahko razumemo kot pravo vsebino današnjih historičnih pripovedi" (Hexter, 1972 (1979, st. 111, 113)).

Ladurie ceni pozitivne dosežke strukturalne historiografije, vendar: "take zmage, ki so jih izbojevali zgodovinarji v drugi polovici stoletja, so neponovljive, toda bile bi bolj zadovoljive, če bi bila zgodovina v celoti logična, razumljiva in bi jo bilo mogoče napovedovati od začetka do konca, in če bi bilo mogoče dogodek ali naključje, ki se je v resnici zgodilo, lahko enkrat za vselej izbrisati, prehod od ene strukture k drugi, mutacija, pogosto ostaja v zgodovini, podobno kot v biologiji, najbolj zapleten prostor, kjer ima naključje pomembno vlogo" (op. cit., st. 113, 114).

Druga pomembna kritika Braudelove aplikacije strukturalne historiografije je v tem, da Braudel izbira le temeljne strukture srednjega in dolgega trajanja, kot so

geografske ovire in dražljaji, oziroma neosebne obrate v populacijski zgodovini in ekonomskih ciklih. Svet mentalitet, kolektivne ideologije, pa je slabo raziskan³.

Pravzaprav se je Braudel popolnoma zavedal, da izpušča kratkotrajno in individualno, lahko bi celo rekli, da je to naredil namenoma, kot odgovor na tako filozofijo življenja. "Dogodek" ni v celoti izpuščen v tretjem delu *Sredozemlja*, temveč je razložen v odnosu do konjunktur in dolgotrajnih struktur. Če citiram iz njegove knjige, je samo življenje, "kot so ga občutili, opisali in živeli takratni ljudje, katerih življenja so bila kratka in kratkovidna, kot so tudi naša... Odmevni dogodki so pogosto le trenutni izbruhi, površinske manifestacije večjih gibanj in so razložljive le v besedah le-teh" (Braudel, 1972, st. 21). In očitno bolj filozofsko Braudel pravi: "Pred človekom sem vedno v skušnjavi, da bi ga opazoval zaprtega v njegovi usodi, na katero ima komajda vpliv, v pokrajini, ki kaže pred njim in po njem neskončne perspektive dolgotrajnega (*longue durée*). V zgodovinski razlagi, kot jo sam razumem na svojo odgovornost in prevzame tveganje nase, na koncu vedno zmaga čas. Množica propadajočih dogodkov, vseh tistih, ki se na koncu niso mogli iztrgati iz svojega toka, zagotovo omejujejo svobodo človeka in vlogo naključja. Po naravi sem strukturalist, ki ga zelo malo privlači dogodki in le delno konjunkturo" (Braudel 1972, st. 520)⁴.

Hexter (1972, st. 504-510) je povezal tako fatalistično Braudelovo filozofijo z njegovim dolgotrajnim nemškim ujetništvom v drugi svetovni vojni, v katerem je pravzaprav napisal osrednji osnutek za svojo mojstrovino. Obsojen na mirovanje, je usmeril svojo refleksijo k trajnejšim oblikam človekovega bivanja, oblikam, ki presega kratka in pogosto nasilna življenja posameznikov. Ne preseneča, da je bil Braudel zelo malo naklonjen sočasni filozofiji Jeana Paula Sartra, ki je poudarjala dogodek kot bistvo človeškega bitja. Medtem ko je Braudel koprnal v ujetniškem taborišču, je bil Sartre dejaven v vsakodnevni intenzivni drami francoskega odporniškega gibanja.

PARADIGMA ANNALES - tretji del

Šola *Annales* združuje širok razpon mnenj in razlik v pristopih, vendar je osrednji koncept za večino njenih

raziskav strukturalna historiografija. S problemi, ki sem jih navedel, so se v bistvu veliko bolj učinkovito spoprijemali drugi zelo znani zgodovinarji iz skupine *Annales* v času pred Braudelovim *Sredozemljem* in po njem.

Še preden pa se obrnemo na te avtorje za pomoč, moramo upoštevati, da je nestrinjanje z Braudelovim pogledom na življenje v bistvu ideološka izjava, izraz pogledov na svet, ki dovoljuje dogodkom in posameznikom pri oblikovanju zgodovine več prostora, kot pa ga priznava Braudel. Braudel v skladu s svojo filozofijo povezuje svoje udeležence/opazovalce v 16. stoletju v Sredozemlju z referenco do njihove vloge pri predstavljanju učinka dolgoročnih in srednjeročnih sil; pravzaprav je bila njegova knjiga opisana kot čudovit in slikovit izlet po Sredozemlju v vsej svoji fizični in človeški kompleksnosti.

MENTALITETE (sl. 3)

PARADIGMA ANNALES - poleg Braudela

MENTALITETE

Henri Berr

Marc Bloch

Lucien Febvre - Totalna zgodovina

Fernand Braudel - Komunikacijski model

PROBLEMSKA ZGODOVINA

Fernand Braudel

J. Hexter, E. Morgan

Emmanuel Le Roy Ladurie - Primer dviga

Chouana (1972); Karneval (1979)

Slika 3

Prvi komplementarni pristop k strukturalni historiografiji med skupino *Annales* lahko vidimo v raziskavah o mentalitetah: ideologije, kolektivni sistemi verovanja, pogledi na svet, ki v pogledih drugih *Annales* zgodovinarjev poleg Braudela odsevajo in preoblikujejo človeško življenje. Obojestranski povratni učinki med tem, kar skupina ljudi misli in verjame, in historičnimi procesi na vseh treh časovnih ravneh strukturalne historiografije so ključni koncept, ki nas vodi onstran mehanicističnih in determinističnih teženj braudelske historiografije in Nove arheologije⁵.

Berr je že pri ustanovitvi svoje *Synthèse Historique* (1900-) poudaril intelektualno in psihološko zgodovino. Febvre je to razvil v formalni izraz *mentalités* (mentalitete) in pred tem vedno znova pokazal, kako si pretekle družbe nasprotujejo med seboj in kako so drugačne od naše družbe glede mišljenja in vedenja. Ko je sprejel pristop geografa Vidala de la Blacha (posibilizem), je Febvre (cf. njegovo delo iz 1922, *La Terre et l'Évolution Humaine*) opustil nemški geografski determinizem (e. g. Ratzel, glej izjavo de la Blacha: "Ne obstaja nujno, temveč so povsod le verjetnosti" in Febvre: "Vpliv okolja na človeka je le posreden in se kaže skozi socialno strukturo in ideje" (Burke, 1973, st. VII). Marc Bloch je bil, čeprav običajno mislijo, da je prepustil kulturno zgodovino Febvru in se osredotočil na ekonomsko in socialno zgodovino, enako navdušen za raziskave vloge mentalitet v zgodovini in je leta 1922 napisal: "Družbene realnosti so celota. Ni mogoče upati, da lahko razložimo določeno situacijo, če je ne povezujemo z velikimi intelektualnimi, čustvenimi in mističnimi tokovi sočasnih mentalitet... Ta interpretacija možnosti socialne organizacije od znotraj bo načelo mojega proučevanja, kot je tudi načelo mojega dela" (cit. v Burguiere, 1982, st. 430).

Zanimivo je, da sta imela Bloch in Febvre različne poglede o načinu, kako se razvijajo mentalitete (Burguiere, 1982). Blochov pogled je težil k prevladi v šoli *Annales* od sedemdesetih let naprej kot "antropološka zgodovina". Na socialne in ekonomske kontekste mentalitete je gledal kot na primerne razlagalne pogoje za njihov izvor in vlogo v zgodovini kot učinka na človekove koncepte o logiki vsakdanjega življenja (e.g. realnosti zdravja in higiene, prehrane in razrednih podlag za nekatere ideologije). Taki kontekstualni sistemi prepričanj so izraženi v kolektivnih predstavah (mitologijah, simbolih), toda njihovo zgodovino vidimo kot v bistvu nezavedno rast in ohranjanje teh konceptov, kot "nevtralno ravnotežje" posameznikov v njihovem družbenoekonomskem in fizičnem okolju. Novejša popularnost Blochove različice mentalitet veliko dolguje kontinuirani rasti kvantitativne historiografije in osrednjim raziskovalnim projektom o zgodovini človekove prehrane, bolezni, socialni strukturi itn.

Po drugi strani pa je Febvre, čeprav je bil enakega mnenja kot Bloch, da je treba razumeti dobo, t.j. speci-

fično organizacijo družbe, od znotraj, ki se ji je mogoče približati prek njenih miselnih ogradij, dajal več prostora človekovi zavesti: *"Naj zgodovinar sam postavi presek, kjer se vsi vplivi med seboj prepletajo in stapljajo: v zavesti človeka, živečega v družbi. Tu bo razumel dejavnosti in reakcije in bo lahko meril učinke materialnih in moralnih sil, ki delujejo v vsaki generaciji"* (Febvre, 1928, cit. v Burguerie 1982, st. 430.431).

Tako je bila pozornost usmerjena k formulacijam zavesti, ki izražajo mnenje posameznikov, torej stran od Blochovega iskanja implicitnega smisla kolektivnega vedenja. V bistvu je Febvre kritiziral Blochovo *Fevdalno družbo* zaradi izpuščanja individualnih občutenj in opiranja na kolektivna občutenja.

V resnici je bil za Febvra poglavitni indikator njegovih iskanj mentalitet v zgodovini proučevanje posameznika, kot je pokazal s študijami zgodovinskih osebnosti, na primer Luthra.

Febvrov koncept posameznikovega mesta v družbi je poučen in ga je Burke povzel takole: *"Idej ni mogoče razumeti, ne da bi jih povezovali z njihovim socialnim okoljem"* (1973, st. IX). Febvre je v članku iz leta 1938 začel diskusijo na temo: *"Pravi predmet zgodovine. Na splošno se predpostavlja, da je predmet sestavljen iz dveh konceptov. Pri prvem bi lahko rekli, da je zmedenim gibanjem množic neznanih ljudi usojeno, da opravijo težaško delo zgodovine. V drugem pa postavimo nasproti temu zamegljenemu ozadju vodilno vlogo določenega števila posameznikov, ki so znani kot 'zgodovinske osebe'. Razlog, da je nastala ta nenavadna slika, je v ubiranju najlažje poti pri poskusih 'organiziranja preteklosti', pri osvetlitvi in urejanju stalno spreminjajočih se, zmedenih in trenutnih dejstev, ki očitno niso podvržena nobenim zakonom in se med seboj prepletajo, mešajo in premagujejo povsod, pri vsakem človeku in v vsakem trenutku njegovega življenja, s tem pa v vsakem trenutku v življenjski skupnosti, ki ji ta človek pripada."*

Febvre zavrača to dihotomijo in ponuja nasprotno rešitev: *"Posameznik je lahko le to, kar mu dovoljuje njegova doba in socialno okolje... socialno okolje že vnaprej prežema avtorja kateregakoli historičnega dela in ga, širše vzeto, postavlja znotraj ograj, ki ga vnaprej determinira v tem, kar ustvarja. In ko je svoje delo*

dokončal, bo to delo lahko umrlo, če pa bo živelo še naprej, bo podvržena aktivni in ogromni združbi množic in neubranljivi teži okolja."

Iz tega sledi, da mora zgodovinar pri ugotavljanju smisla dejanja v zgodovini "rekonstruirati celoten fizični, intelektualni in moralni univerzum vseh prejšnjih generacij"; pri tem je nastalo drugo geslo *Annales* - Totalna zgodovina (1938 (1973), st. 2, 4, 9).

Vendar zdaj ugotovimo pri Febvru človeški "posibilizem" (in celo eksistencializem) kot tudi posibilizem, ki je skrit v fizičnem okolju. Posamezniki seveda lahko svobodno delujejo in z dobrimi nameni oblikujejo svoje življenje in življenja drugih. Vendar je naključni učinek individualnega mišljenja in delovanja, individualna psihologija čustev omejena s socialnim in kulturnim kontekstom kot tudi s fizičnim kontekstom "avtorjevega historičnega delovanja"⁶. Karkoli so posamezniki rekli ali storili, karkoli se je zgodilo v kratkotrajnih dogodkih, je brez širšega pomena, razen če ne ustvarjajo ali odsevajo pomembnih trendov na ravni skupine oziroma na ravni srednjeročnega in dolgoročnega.

Zdi se, da Braudel v *Sredozemlju* najde podobna razmerja. Po Stoianovichu Braudel *"tudi ponuja koncepcijo komunikacije, ki je zelo blizu koncepciji historičnega psihologa Ignaca Meyersona, ki definira človeško dejanje oziroma delo kot obliko, na katero vplivajo časovne, prostorske in socialne omejitve, obliko, vstavljeno v nize dejanj in del, obliko, ki ima pripisan pomen in ki ima razlog, da ponavlja samo sebe in svoj pomen. V bistvu je namen vsakega dejanja, dela ali institucije, da sama komunicira skozi čas in da se ohranja oziroma da razširja svoje prostorske meje. Braudelovo Sredozemlje je med drugim tudi študija o delovanju širšega Sredozemlja v poznem 16. stoletju, razumljenem kot dejavnosti komuniciranja."* (1976, st. 66).

Sam menim, da je to prepričljiv model, ki pridobiva z zanemarjanjem implikacije, da so vsa historična dejanja motivirana z željo po zaznamovanju v zgodovini. Velik del daljnosežnega razvoja je bil predvsem nehotna posledica bolj omejenih namenov. Mislim, da nam ta komunikacijski model ponuja možnosti, da lahko postavimo ljudi in dogodke nasproti širšim in dolgotrajnejšim trendom s pomočjo retrospektivne analize posledic posamez-

nih dogodkov oziroma dejanj kot uspešnih ali neuspešnih oblik človeške komunikacije (namenske ali nenaemenske).

Mislim, da je ta model še posebno uporaben za arheologe, pa tudi za prazgodovinarje, ko lahko trdimo, da je začetna točka naše percepcije podatkov navadno tam, kjer je izoliran posameznik, dejanje ali dogodek uspešen pri ustvarjanju širše komunikacije z zapisom materialne kulture.

Komunikacijski model, iz katerega izločimo obvezno posledico izvorne človekove motivacije, nam tudi omogoča, da zanemarimo sporno nalogo povezovanja interpretacije z motivi, zakaj so določeni ljudje naredili določena dejanja (to je tema, s katero sem se ukvarjal na drugem mestu, Bintliff, 1988). Na tem mestu je dovolj, če rečemo, da kljub novjšim poskusom Iana Hoddra, da bi vcepil Colingwoodovo teorijo branja misli v arheologijo (1986), izkušnje zgodovinarjev pa pri tem porajajo resne dvome o veljavnosti tega pristopa tudi za razvitejše kulture, ki poznajo pisavo.

L'HISTOIRE PROBLEME - PROBLEMSKA ZGODOVINA

Drugi osrednji pristop *Annales* pri dopolnjevanju celotnega potenciala strukturalne historiografije je problemska zgodovina. To je bilo sicer implicitno ugotovljeno pri Braudelovem *Sredozemlju*, toda eksplicitno pri drugih zgodovinarjih *Annales*. Prav to je Hexter poudaril v svojem širšem pregledu "Braudelovega sveta" (1972) v diskusiji o neuspešnih Braudelovih poskusih, da bi ustvaril eksplicitne zveze med dogodki in strukturami: "Toda problem ni nerešljiv. Ena rešitev je znotraj dometa Braudelovih študij o dejanskem času. Braudel sledi ta dejanski čas, ko se na primer sprašuje, zakaj je cvetelo razbojništvo v Sredozemlju proti koncu 16. stoletja, ali pa, kaj je vzrok za veliko poplavo krščanskih dezertirjev, ki so ušli v turško vojsko in k barbarskim državam, ali pa, zakaj so Španci popolnoma pregnali Mavre. Eno rešitev problema, ki povezuje dogodke, konjunkturo in strukture, ponuja problemska zgodovina." (1972, st. 535).

Hexter z zgledom še pokaže, kako problemska zgodovina, ki jo implicitno najdemo pri Braudelu in drugih

zgodovinarjih, lahko proizvede zelo učinkovito strukturalno historiografijo tudi na zapostavljeni ravni kratkotrajnih dogodkov. Hexter povzema študijo Edmunda Morgana o propadanju angleške kolonialne naselbine v Jamestownu v Združenih državah Amerike v 17. stoletju (1971). Izhodišče študije je podoba opazovalca/udeleženca - obubožanega človeka v koloniji. Na koncu Hexter zmagoslavno pripomni: "Kaj povezuje dogodke v letu 1611 - konjunkturo, populacijske krivulje, plače in cene v Angliji, cene sladkorja, tobaka in sužnjev v Novem svetu in strukture, uveljavljene predstave o kolonialni naselbini, zakoreninjene angleške vzorce dela in prostega časa in 'vojaški duh' 16. stoletja? Kje so zveze? To je vprašanje, ki ga je definiral na začetku: zakaj prebivalci Jamestowna niso bili pripravljeni težje delati?" (Hexter, op. cit. st. 537).

Zgodovinar tretje generacije šole *Annales* Emmanuel Le Roy Ladurie je tudi namenjal vse več pozornosti reševanju problemov, ki nastajajo pri medsebojnem delovanju različnih meril časa v preteklosti⁷. V značilno naslovljenem članku "Dogodek" in "dolgotrajno" v socialni zgodovini: primer vzpona Chouana (1972 (1979)) je tudi izbral način problemske zgodovine za reševanje te naloge, kar pomeni: "Začeti od dane strukture, katere obstoj je dobro preverjen in empirično očitno, urejen izvor pa je še neznan, in nato iskati začetne travmatične dogodke, ki so bili lahko katalizatorji za njen nastanek. Nato bo treba sam dogodek premestiti v prevladujočo strukturo v času, ko se je pojavila. To je v resnici pristop, ki ga je sprejel Paul Blois v svoji knjigi *Kmetje na zahodu* (op. cit., st. 115-116). Blois (1971) išče izvor tradicionalne politične in kulturne konzervativnosti v delih zahodne Francije. Noben sodoben dejavnik ne more razložiti tega pojava, toda travmatičen zgodovinski dogodek - upor v letih 1793-1799 označuje pojav regionalnih teženj, ki dosežejo vrh v močnem golističnem prepričanju v novjših časih. Blois je pokazal, da se je odločilni dogodek pri pojavu razrednega zavedanja med kmeti, katerih agresivni nameni, ki so bili prvotno usmerjeni proti fevdalnemu pristopu, so se kmalu usmerili proti krajevni buržoaziji. V obdobju nekaj let je kratek dogodek ustvaril trajnejšo mentaliteto - kratkotrajen pojav je proizvedel dolgotrajno strukturo (op. cit. st. 123). V ozadju je tudi dejavnik "posibilizma" okolja, ki

je temeljil na razliki med plodno zemljo v zahodnem delu območja in manj rodovitno v vzhodnem delu, kar je prek katalizatorja - regionalnega upora, ustvarjalo med seboj nasprotujoče si težnje med konzervativnimi in radikalnimi političnimi prepričanji. Kot posledica različnih usod teh prepričanj v francoski revoluciji in kmalu po njej je zahod obrnil hrbet novi republiki, vzhod pa je sprejel njene vrednote, ki so bile vrednote mestne buržoazije. "*Chouanski dogodek je deloval kot katalizator, kot most med socialno ekonomskimi strukturami ancien regima in političnokulturnimi strukturami moderne dobe*" (op. cit. st. 129).

Laduriejeve knjige od šestdesetih let naprej (pomemben je tudi podatek, da je Ladurie prevzel urejanje *Annales* leta 1967), so usmerjale v vsakdanje realnosti življenja v srednjem in novem veku. To so bili tako imenovani "debeli opisi" (kjerkoli je bilo mogoče, tudi kvantitativno obravnavani) skupaj s srednjeročnimi in dolgoročnimi strukturalnimi komponentami, kot so ekonomija, demografski in klimatski cikli, kulturni pogledi na svet oziroma mentalitete. Vse večjo pozornost, namenjeno povezovanju dogodkov in posameznikov s širšimi in dolgotrajnejšimi trendi je mogoče opazovati od njegove knjige *Kmetje Languedoca* iz leta 1966 do bleščečega dela *Karneval, Ljudska vstaja v Romansu 1579-1580*, in knjige *Montaillou* (1975).

V uvodu h *Karnevalu* Ladurie pove, da je vedno želel proučevati majhno mesto, toda preusmeril se je z daljših časovnih perspektiv o Romansu in se osredotočil na obdobje dveh tednov v letu 1580, v čas letnega karnevala, za katerega se je zdelo, da do popolnosti osvetljuje dialektiko sil v razvoju mesteca, pa tudi zato, ker se je festivalsko slavlje sprevrglo v razredni pokol. "*Ob karnevalu v Romansu pomislim na Veliki kanjon. V svojem ohranjenem preseku kaže karneval socialne in duhovne plasti in strukture, ki so sestavljale "trés ancine regime". Ob zatonu renesanse se je oblikovala celotna geologija z vsemi svojimi barvami in izkrivljenostmi*" (str. 370). Karneval je "*odločilen, toda hitro minljiv trenutek*" (st. 367) v časovni poplavi socialnih nasprotij - v bistvu del dolgotrajnejše perspektive več stoletij ljudskih uporov, ki so pozneje dosegli vrh v francoski revoluciji. Leta 1580 se je karneval pojavil ob stiku dveh močnih mentalitet: protestantskega gibanja in pozneje prevladujoče

protireformacije. Karneval je sprostil naraščajočo napetost med razredi v mestecu in na podeželju, napetost, ki se je stopnjevala zaradi korenitih sprememb v družbenih temeljih - v regionalni ekonomiji, povezani z agrarnim kapitalizmom. Tako so si stali nasproti mestno plemstvo in višji srednji razred na eni strani in nižji srednji razred ter kmetje na drugi. Sporno je bilo vprašanje družbene moči. Karneval ne zaznamuje samo poglavitnih razlik teh strukturalnih nasprotij, temveč karnevalski simbolizem neposredno odseva te ekonomske, politične in ideološke konflikte, njegova satira razprtij je neposredno vodila v pravo razredno vojno. Uspeh ljudskega upora leta 1580 je bil spremenljiv, odvisen je bil od politične in strateške večšine vodij nasprotujočih si strani v mestecu. Takojšnjega izida ni mogoče napovedati, odvisen je od osebnosti in naključja. Torej Ladurie v enem kratkem obdobju rekonstruira zgodovino Romansa in medsebojnega delovanja dogodkov, osebnosti, mentalitet in cikličnih konjunktur.

Na tem mestu bom poudaril zelo pomembno stvar, ki sem jo bolj podrobno obdelal v uvodu k *Extracting Meaning from the Past* (1988). Novejše raziskave v evolucijski zoologiji, kozmologiji in teoretski fiziki zanjajo kakršnokoli možnost za napoved smeri, ki bi jo ubral dinamični naravni sistem, temveč potrjujejo temeljne zahteve po neskončni obnavljajoči se strukturi in stabilnosti. Če je spremembo sprožil naključen oziroma enkratni dogodek, lahko ugotovimo trajnejši učinek, če je ta naključni vložek vsebovan v notranje stabilnih in zunanje prilagodljivih strukturah, ki imajo zelo nenaključne in ponavljajoče se oblike. Tako lahko povemo za nazaj, ne moremo pa napovedati vnaprej, kaj se je zgodilo v preteklosti.

Ta teorija širšega dometa se ni razvila v šoli *Annales*, temveč v drugih vedah, je pa popolnoma komplementarna in podpira tako koncept *Annales* historične vzorčnosti in model *Annales* za interakcije posameznik/dogodek in skupnost/dolgotrajno.

Če povzamem: upam, da mi je uspelo pokazati velik potencial paradigme *Annales* in strukturalne historiografije za širjenje in poglobljanje tistih vidikov pri razumevanju preteklih družb, ki jih je zagovarjalo gibanje Nove arheologije.

Še posebno se zdi, da se ključna naloga na seznamu tako

imenovanega postpozitivizma, problem, ki zadeva mesto posameznika in dogodkov v preteklosti, zadovoljivo rešuje. Drugo postavko, relativnost znanja in subjektivnost učenja, je šola *Annales* takoj sprejela, pravzaprav po njihovem mnenju to ohranja zgodovino pri življenju. Pred veliko leti je Febvre izjavil, da ima vsaka doba nujno zgodovino, ki jo potrebuje: "*Urejanje preteklosti, ki se ujema s potrebami sedanjosti, to bi lahko imenovali družbena funkcija zgodovine.*" (1949 (1973), st. 41))

Nisem imel možnosti, da bi pokazal vse načine delovanja teh pogledov in modelov v arheologiji; to je vloga drugih sodelavcev v tem zvezku⁸. Vseeno pa sem nakazal, da celoten obseg pristopov *Annales* lahko uporabimo v historični arheologiji (znova moram dodati, da je nerealno delitev med zgodovino in arheologijo za družbe, ki poznajo pisavo, glasno napadal že Febvre (1938 (1973, st. 10)), v veliko bolj omejeni situaciji pa se znajdemo v prazgodovinski arheologiji. Čeprav najdemo v zapisu posameznih stratigrafskih plasti in posameznih naselbin ali pa na posameznih posodah trajno oznako kratkotrajnega in človekove osebnosti, je popolnoma nerealno upati, da se ta drobni palimpsest vseh človekovih dejavnosti sklada s primarnimi "dejanji komuniciranja" v Braudelovem modelu, ki pomembno vplivajo na celotne človeške skupnosti na širšem območju. Vendar smo pri uporabi komunikacijskega modela veliko bolj optimistični. Sam tudi predlagam, da je veliko bolj razumno, da lahko ugotovimo te enkratne in partikularne kvazi naključne vložke na ravni, kjer so uspešno delovali s srednjeročnimi in dolgoročnimi strukturami in ki jih lahko z večjo lahkoto dokumentiramo v prazgodovini. Z uporabo problemske prazgodovine lahko še posebej gledamo na strukturne spremembe kot na locus za zasledovanje ukrivljenih valovanj dogodkov. Materialna kultura nikakor ni nema, kar zadeva poglede na svet in ideologije, kot nas uči Ian Hodder (1982), vendar je to že veliko prej trdil Febvre pri kritiki delitve med zgodovino in arheologijo. Leta 1949 (1973, st. 35) je napisal: "*Koncept prazgodovine je eden od najbolj nesmiselnih konceptov, kar si jih lahko zamislimo.*" Torej je treba strukturno spremembo analizirati ne samo v smislu demografije in okolja, socialnih in političnih transformacij, temveč tudi v srcih in mislih preteklih družb, kjer je strukturna sprememba simbolizirana v spreminjajočih se komponentah materialne kulture.

MOŽNOSTI PARADIGME ANNALES - ŠTUDIJA PRIMERA

Uvodno poglavje bom sklenil z razlago, kako vidim svojo pot do novih pogledov na terenskem projektu, ki sva ga z Anthonyjem Snodgrassem vodila v osrednji Grčiji zadnjih deset let. To je beocijski projekt (cf. Bintliff in Snodgrass, 1985, 1988). Začel bom s problemsko zgodovino in z dogodki. Več antičnih virov iz posameznih let v poznem 3. stoletju pr.n.š. in zgodnjem 2. stoletju pr.n.š., kaže na krizo v Beociji. Neki bogati meščan iz Thespie je posodil veliko vsoto denarja mestu Orchomenosu, toda svojega denarja ni mogel dobiti nazaj. Malo mestece Chorsia je izkazovalo časti nekemu človeku iz Thisbe, ki ni upošteval zakona Zveze, po katerem je bil prepovedan transport hrane med mesti. Ta človek je prinesel žito v Chorsio, ko je vsa pokrajina trpela lakoto. Tudi neki drugi zapis iz Thespie govori o izkazovanju časti nekemu Atencu, ki je imel obvezne vojaške vaje z mladoletnimi mladeniči za obrambo beocijskih mest. Grški in rimski zgodovinarji dopolnjujejo prejšnjo podobo v svojih pripovedih o teh desetletjih. Tako so se po letu 196 pr.n.š. prorimski višji razredi v Beociji pritoževali nad "sedanjo sovražnostjo ljudi do njih in nad splošnim pomanjkanjem spoštovanja med širšimi množicami" kar je bilo v zvezi s pokolom rimskih vojakov.

Pri trditvi, da so ti dogodki v medsebojni zvezi s srednjeročnimi trendi, se lahko opremo že na zgodovinarja Polibija, ki je živel ob koncu tega obdobja. Njegovo poročilo je pomembno za osvetlitev takratnega vedenja pri teh vznemirljivih problemih in znanih vzrokih:

"V Beociji je bilo po miru, ki so ga podpisali Rimljani in Antioh, konec upanja za vse, ki so imeli prevratniške namene, in nastala je korenita sprememba v značaju različnih držav. Sodni postopki so tu mirovali skoraj petindvajset let in zdaj se je v različnih mestih pogosto govorilo, da se morajo vse razprave med državljani končati. Toda razprave so se še naprej goreče nadaljevale, kajti številnejše so bile razprave med revnimi kot tiste med bogatimi" (XXII, 4).

"Nekaterim strategom (generalom) je celo zmanjkalo denarja v javnih skladih za reveže in ljudstvo se je tako naučilo prilizovati in prikupovati ljudem, ki bi jim lahko pomagali ubežati pred zakonitimi posledicami za njihove

zločine in obveznosti" (XX, 6). (Polibij bi se seveda počutil kot doma v Britaniji gospe Thatcher.)

"Stranska posledica vsega tega je bila še ena nesrečna blaznost. Ko so umrli ljudje brez otrok, niso zapustili svoje lastnine najbližjim dedičem, kot je bila prej naveda, temveč so jo zapustili za gostije in pojedine" (XX, 6). Polibij eksplicitno povezuje te kratkotrajne dogodke in sočasne trende, ki jim je mogoče slediti v zadnjih dvesto letih beocijske zgodovine, vendar mu pravi razlogi za to niso jasni:

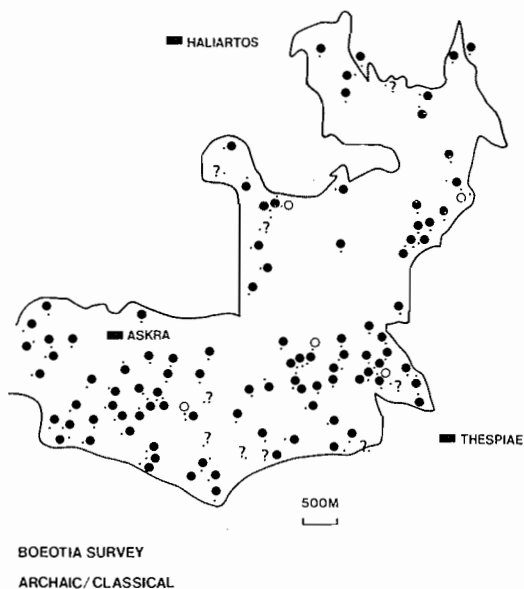
"Veliko let je bila Beocija v bolnem stanju, ki se je zelo razlikovalo od prejšnjega dobrega zdravja in slave te države. Po bitki pri Leuktri (371 pr.n.š.) so Beočani dosegli veliko slavo in moč, toda zaradi nekaterih razlogov v obdobju, ki je sledilo, so stalno zgubljali oboje... in v naslednjih letih niso samo dovolili, da se je propadanje nadaljevalo, temveč so naredili tudi vse, da bi potemnili svojo staro slavo" (XX, 4) Če bi mislili, da je to propadanje le pojav v Beociji, pa Polibij še na drugem mestu piše (XXXVI, 17):

"V našem času je vsa Grčija trpela zaradi pomanjkanja otrok in zato tudi zaradi splošnega zmanjšanja števila ljudi, in kot posledica tega so bila nekatera mesta zapuščena, poljedelstvo pa je nazadovalo, čeprav ni bilo ne stalnih vojn niti bolezni." To je napisano v splošni diskusiji o vzrokih za historične dogodke. Polibij ima Usodo in Naključje tu za nepomembna. "Vzrok za tako stanje je samoumeven in zdravilo je v naših močeh. Zlo v nas zelo hitro narašča in nas prevzame, še preden se tega zavemo. Vse se dogaja preprosto zato, ker so ljudje zapostavili molitev na račun naraščajočih ambicij, ljubezni do denarja in nemarnosti. Posledica tega je nezanimanje za poroko, če pa so se že poročili, nezanimanje za vzgojo otrok, ki so se jim rodili, ali pa so vzgajali le enega od več otrok, tako da jim ne bi bilo treba prepustiti dobrin in so lahko razsipali svojo dediščino. Kjer sta bila le eden ali dva otroka in je bil eden ubit v vojni, drugi pa je umrl zaradi bolezni, je očitno, da je družinski dom ostal prazen in kot se zgodi z rojem čebel, so po malem cela mesta dokončno izgubila svoje vire in prenehala cveteti."

Polibij je prepričan, da imajo ti elementi krize neposreden vzrok v moralni degeneraciji Grkov od 4. stoletja

pr.n.š. naprej, toda celo po njegovem mnenju so morali obstajati globlji dejavniki, ki so imeli za posledico razredne konflikte, demografski kolaps, revščino, upad kmetijstva - elemente, ki jih lahko ugotovimo na naših zapisih, ki temeljijo na dogodkih.

Poglejmo zdaj arheološki zapis. Na sl. 4, kjer so predstavljene informacije iz terenskega pregleda, vidimo vrhunec grške klasične podeželske in mestne poselitve v 4. stoletju pr.n.š. v jugozahodni Beociji. V glavnem gre

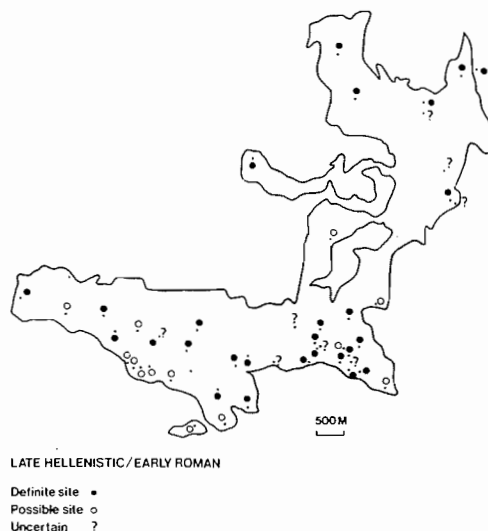

Slika 4

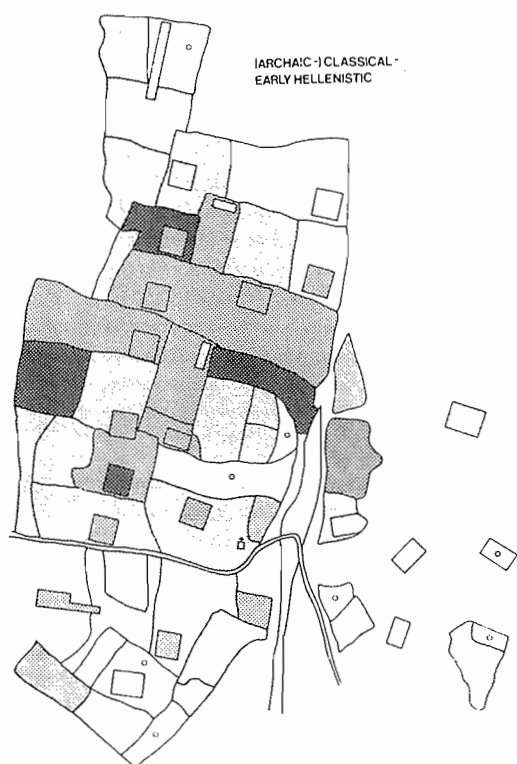
za teritorij mesta Thespieae. Pozorni bodite na malo sate-litsko mesto Askra. Askra (sl. 5) je cvetoča skupnost. Od 2. stoletja pr.n.š., torej v času Polibija (sl. 6) je bila pokrajina množično depopularizirana in tako so se tudi mesta skrčila (sl. 7). To je bil klasičen primer srednje-ročnega agrarnega cikla. Pravzaprav je mogoče ugotoviti cikle širjenja in krčenja, ki so v tej pokrajini delovali na valovni dolžini 400-500 let v daljšem časovnem razponu. Dejavniki, ki ni bil omenjen v naših zgodovinskih virih, a je moral imeti pomembno vlogo pri cikličnem kolapsu

grške družbe, nam kažejo zelo razširjeni dokazi iz arheologije okolja o močni erozijski fazi v tem daljšem obdobju (Pope in Van Andel, 1984).

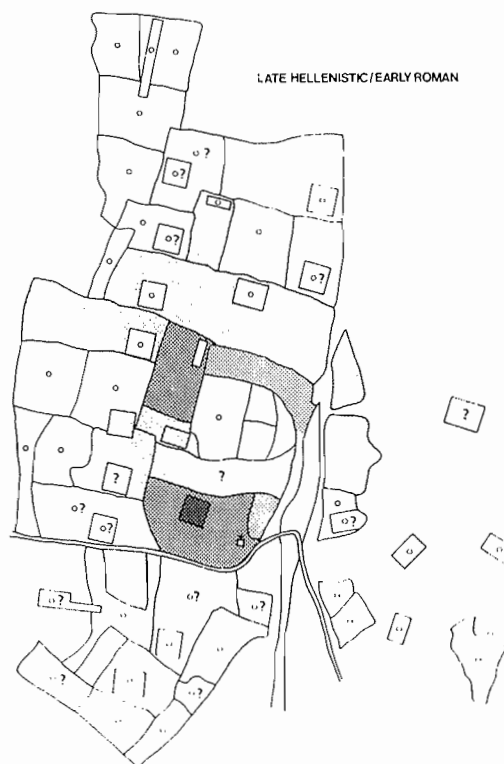
Propadanje, katerega posledice lahko zasledimo v naših zapisih in pri zgodovinarjih od 2. stoletja pr.n.š. naprej, je trajalo kakih 500 let, potem pa lahko opazujemo nov cikel izboljšanja in rasti v poznorimskem obdobju, od približno leta 300 do zgodnjega 7. stoletja, tako v mestih (sl. 8) kot na podeželju (sl. 9). Na sredi tega cikla dviganja je pomembna osebnost cesarja Justinijana. To mogočno osebnost imamo na splošno odgovorno za preživel del vzhodnorimskega cesarstva, za ponovno zavzete izgubljenih provinc v Italiji, severni Afriki in še dlje

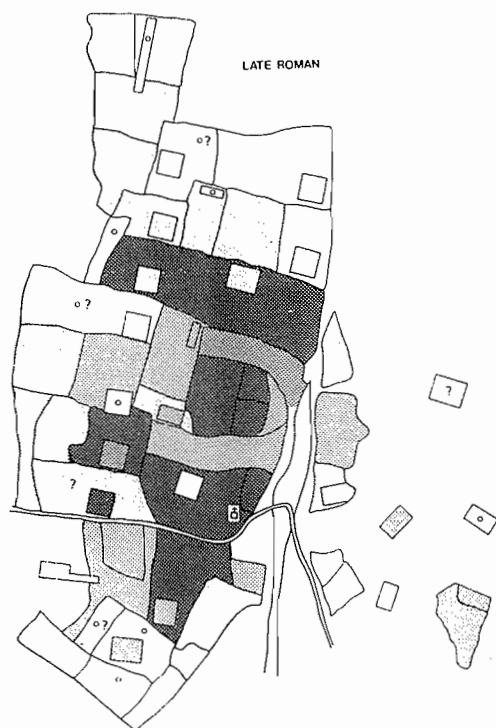
Slika 6

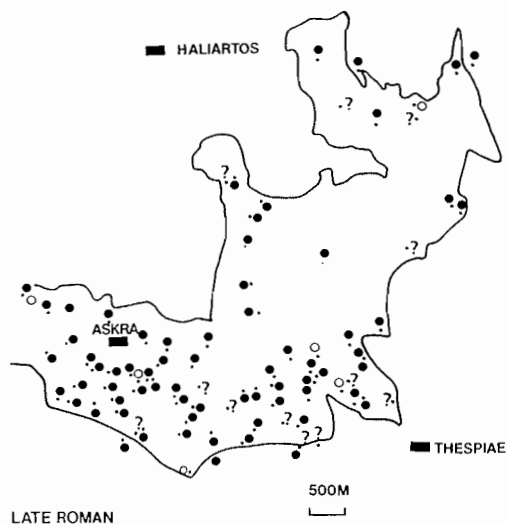
Slika 5

Slika 7

Slika 8

Slika 9

na vzhodu. Pri tem je, kot pišejo nekateri zgodovinarji, bankrotiralo njegovo cesarstvo v človeški sili in drugih virih. Zdaj je treba - vsaj za Beocijo - ta tradicionalni politično-zgodovinski pristop postaviti v trende ciklične rasti na ravni srednjeročnega trajanja, trende, ki so ustvarjali bistvene možnosti za te kratkotrajne in dramatične dogodke.

Opombe:

1. Tudi Ian Hodder je pred kratkim opozoril na potencial Braudelove "strukturne historiografije" v svojem domiselnem uvodnem poglavju k *Archaeology of the Long Term* (1987). Vendar Hodder razume braudelianski pristop kot novo orožje v orožarni postprocesualne arheologije za uničenje nove arheologije/procesualne arheologije. To je tudi trditev v mojem uvodu k temu zvezku, da širša metodologija *Annales* v proučevanju odkriva plodno komplementarnost "procesualnega" in "postprocesualnega" pristopa v interpretaciji arheološke preteklosti. Med drugimi redkimi referencami v arheološki literaturi do pristopa *Annales* lahko izločimo članek Gledhilla in Roelandsa iz leta 1982, v katerem priporoča strukturalno historiografijo za arheološko uporabo; prodorno študijo *Concepts of Time in Quaternary Prehistory* Geoffa Baileyja (1983) z eksplicitno postavljeno braudelsko teorijo; in dovršeno in izzivalno aplikacijo braudelskih temeljnih meril pri fenomenu kulture zvončastih čaš, ki jo je pred kratkim objavil Jim Lewthwaite (1987).

2. Braudel je retrospektivno napisal o pobudi Blocha in Febvra v predvojnem času tole: "Ne da bi sploh stopil na prste, zgodovinar lahko bežno pogleda na polja in vrtove sosednjih ved. Ali je bilo to tako komplicirano, tako izjemno, da bi se sploh pomislilo kaj se tam dogaja, da bi se zagovarjalo v korist skupnosti znanosti o človeku navkljub zidovom, ki jih medseboj ločujejo." (1976, st. 12). Stoianovich gibanje *Annales* kot "poskus francoskih znanstvenikov, da bi sprejeli ekonomske, lingvistične, sociološke, geografske, antropološke, psihološke ideje in ideje naravoslovnih znanosti za proučevanje zgodovine in da bi navdihnili historično orientacijo v družboslovju in humanistiki." (1976, st. 19).

3. Tretja pomembna kritika braudelianskega pogleda na svet prihaja prav od Braudela, toda razširili so jo njegovi kritiki, namreč da je stroga delitev na tri časovne valovne dolžine procesov arbitrarna in njihova analiza v "običajnem" času nerešljiva. Toda na koncu svoje dolge obravnave konjunktur v Sredozemlju Braudel priznava, da je "zgodovina znova postala zelo zapletena, osupljivo kompleksna in kdo ve, ali pri poskusih, da bi razumeli vse različne vibracije, valovanja preteklega časa, ki naj bi se idealno nalagalo kot razdelki pri urnem mehanizmu na sekunde, minute in dneve, ne bomo mogoče našli celotne zgradbe, ki nam bo spolzela med prsti" (st. 893). Toda če obravnavamo Sredozemlje kot revolucionarno besedilo, enako kot Clarkovo *Analitično arheologijo* (1968), kot "nemogočega posrednika" pri napovedovanju izpolnjene "totalne zgodovine", potem tri klasične

Braudelove časovne ravni in njegov veliki poskus, da bi jih uporabil na Sredozemlju v 16. stoletju, lahko obravnavamo ne kot zgrešeno končno analizo, temveč bolj kot poenostavljen začetni model določene vrste strukture in določene vrste interpretacije, ki jih je treba še dodelati. Natanko to je pristop, ki ga je uporabil Jim Lewtwaite pri novejši braudelianski analizi fenomena kulture zvončastih čaš (1987).

4. O Filipu Španskem, katerega osebnost prevladuje v celotnem Braudelovem *Sredozemlju*, njegovo življenje pa natančno obravnava le v končnem delu, je Hexter povzel Braudelovo gledišče takole: "*Filip ni bil vladar strukturalnega časa, long durée, stvaritve tega časa so bile tihe ovire vsemu, kar je naredil. Niti mu ne ustreza čas moyenne durée, čas konjunktur, za kratkotrajni razpon njegovega vladanja različni ritmi ekonomij, družb in civilizacij se nahajajo na obeh koncih njegove osebnosti - preden ja zavladal in po njegovem koncu*" (Hexter 1972, st. 520-521).

5. Neuspešna kritika šole *Annales* J. R. Holsa, namreč da so "*sestavni del združenja s sociologi, kot je Max Weber, ki poudarja pomembnost subjektivnega pomenskega delovanja. To pa stori s preprosto nalogo, da gledajo na procese, ki so, kot sam pravi, onstran besedil in namenov posameznikov*" (1980, st. 114) zanemarija pglavitno vlogo mentalitet v pristopu *Annales* po Braudelu. V bistvu z eno manjšo izjemo Halls v svojem članku citira le iz Braudelovih del. André Burguière v svojem članku Usoda zgodovine mentalitet v *Annales* (1982) nasprotno trdi, da je "*ideja zgodovine mentalitet... bez dvoma edini element v programu Annales, ki je najbolj prispeval k temu, da je program postal popularen in mu dal zaščitno znamko kakovosti*" (st. 426). Stoianovich je v svoji analizi paradigme *Annales* prav tako komentiral: "*Celotno gibanje Annales odseva te sočasne želje, ne samo videti zgodovino preteklosti, kot bi jo lahko videl kdo, ki jo je izkusil kot sosedje lokaliziranih dogodkov, temveč jo videti tako in ji tudi dati nov pomen v smislu pluralnosti simultano okrepljenih in nasprotujočih pomenov - v smislu znanja in vpogledov interpretatorja*" (1976, st. 65-66).

6. Že leta 1900 je Henri Berr v svojem programu k *Revue de Synthèse Historique* napisal: "*Kakorkoli pomembna in legitimna je lahko sociologija, ali obsega vso zgodovino? Mislimo, da ne. .. Sociologija je le študij tega, kar je v zgodovini družbeno, toda ali je vse v zgodovini družbeno?*" Zgodovinar bi moral proučevati "*posamezne udeležence, prek katerih se lahko razloži tudi najbolj splošne transformacije v družbi*". V skladu z Burguièrom (1982, st. 429) to za Berra ne pomeni arbitrarno delovanje posameznikov, temveč intelektualne značilnosti obdobja, utelešene v delih in mislih določenih posameznikov. Za Febvra Burguière podobno poudarja: "*Kako lahko nekdo združuje različne preseke fizičnega in mentalnega univerzuma, kajti vsak od njiju ima svojo zgodovino, svoj sistem evolucije, če ne prav z analiziranjem usode posameznika? Zaradi tega se Lucien Febvre vedno vrača k potrebi zgodovinarja, da razume razmerja med posameznikom in njegovim okoljem in njegovo dobo*" (1982, st. 434). "*Sedaj zgodovina mentalitet, kot jo razume Lucien Febvre, s svojo potrebo po lokaliziranju disjunkcij v ravnotežju med mentalnimi predstavami in ob-*

čutki v psihologiji subjekta v širšem smislu odgovarja vprašanjem eksistencializma" (op. cit. st. 437). Febvrova izdelava njegovega združenega modela "*dogodek-posameznik/trend-družba*" je pomembna: "*Govorimo o velikih verigah dogodkov oziroma velikih postopkov. Zakaj 'velikih'?*" Febvre trdi, da so očitne velike osebnosti v zgodovini "*očetje*" pomembnih del, toda ko analiziramo tista človeška dela, ki prekašajo majhno skupino ljudi in zahtevajo večje skupnosti, je širši učinek sprejemanja določenih elementov v neki skupini ljudi ali vplivanje na drugo skupino to, kar ustvarja pomembnost (Febvre 1938 (1973, st. 2-3)).

7. Drugi pomemben zgodovinar iz mlajše generacije *Annales* je Jacques le Goff, ki je prav tako kritiziral omejitve braudelianskega pogleda na svet. Le Goff (cf. Stoianovich, 1976, st. 93.95) še posebej trdi, da bi Braudel moral aplicirati svoje ogródje treh časovnih kategorij na politično zgodovino in pri tem upoštevati sisteme sporočil, s katerimi družba vključuje moč v idejah in praksi - politični semiologiji.

8. O razmerju med zgodovino *Annales* in marksistično zgodovino se je že veliko razpravljalo. Sledil bom gledišču, da strukturalna zgodovina, totalna zgodovina in problemska zgodovina kot paket ponujajo temeljno metodologijo za zelo sistematično, toda ne tendenciozno analiziranje tega, "za kar je šlo" v preteklosti. Če želi kdo še naprej interpretirati strukture, ki jih je odkril pristop *Annales*, z uporabo marksističnega ogródja (ali katerihkoli drugih apriornih interpretativnih modelov), lahko s tem nadaljuje v drugi fazi analize. Tako na primer Eric Hobsbawm ponuja tole marksistično razlago koncepta mentalitet: "*Mislím, da moramo gledati na mentalitete ne kot na problem zgodovinskega življenja ali arheologije, če hočete, kot socialne psihologije, temveč kot na koherenten sistem mišljenja in vedenja, ki ustreza temu, kako so ljudje živeli v konkretni družbi, v konkretnem razredu in konkretni situaciji razrednega boja*" (citirano v Gismondí, 1985, st. 211). Za sorodne poglede v socialni zgodovini glej J. A. Henretta (1979), *Social History as Lived and Written*.

BAILEY, G. N. 1983 "Concepts of time in Quaternary prehistory", *Annual Review of Anthropology* 12, 165-192.

BARRET, J. C. 1982 "Goodbye, New Archaeology?", *Current Archaeology* 89, vol. 7/6, 188-189.

BINTLIFF, J. L. 1986 "Archaeology at the interface: An historical perspective", 4-31 in *Archaeology at the Interface*, Bintliff, J. L. and Gaffney (eds.) C. F. British Archaeological Reports, Int. Series, 300. Oxford.

BINTLIFF, J. L. 1988 "A review of contemporary perspectives on the meaning of the past", in *Extracting meaning from the Past*, J. L. Bintliff (ed.) Obxbow Books. Oxford.

- BINTLIFF, J. L., SNODGRASS, A. M. 1985 "The Cambridge/Bradford Boetian Expedition: the first four years", *Journal of Field Archaeology* 12/2, 123-161.
- BINTLIFF, J. L., SNODGRASS, A. M. 1988 "Mediterranean survey and the city", *Antiquity*, in press.
- BLOCH, M. 1939/40 *La société Féodale*. Coll. l'évolution de l'humanité.
- BOIS, P. 1971 *Paysans de l'Ouest*. Flammarion Press. Paris.
- BRAUDEL, F. 1949 *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'Epoque de Philippe II*. Librairie A. Colin. Paris.
- BRAUDEL, F. 1972 *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (revised edition tr. by S. Reynolds). Collins. London.
- BRAUDEL, F. 1976 "Foreword", 10ff. to *French Historical Method. The Annales Paradigm* by T. Stoianovitch. Cornell University Press.
- BURGUIÈRE, A. 1982 "The fate of the history of Mentalités in the Annales", *Comparative Studies in Society and History* 24, 424-437.
- BURKE, P. 1973 "Introduction", vi ff. to *A New Kind of History - from the writings of Lucien Febvre*, P. Burke. Routledge and Kegan Paul (eds.) London.
- CLARKE, D. L. 1968 *Analytical Archaeology*. Methuen. London.
- FEBVRE, L. 1920 *La Terre et l'Evolution Humaine*.
- FEBVRE, L. 1928 *Un Destin: Martin Luther*.
- FEBVRE, L. 1938 (1973) "History and Psychology" reprinted in P. Burke (Ed.) *A New Kind of History*. 1-11.
- FEBVRE, L. 1942 *Le Problème de l'Incroyance au XVIe Siècle: la Religion de Rabelais*. Coll. l'évolution de l'humanité.
- FEBVRE, L. 1949 (1973) "A New Kind of history", reprinted in P. Burke (Ed.) *A New Kind of History*, 27-43.
- GISMONDI, M. A. 1985 "The gift of theory": a critique of the histoire des mentalités", *Social History* 10/2, 211-230.
- GLEDHILL, J. and ROWLANDS, M. A. 1982 "Materialism and socio-economic process in multilineal evolution", 144-149 in *Ranking, Resource and Exchange*, C. Renfrew and S. Shennan (eds.) Cambridge University Press.
- HALL, J. R. 1980 "The time of history and the history of times", *History and Theory* 19, 113-131.
- HENRETTA, J. A. 1979 "Social history as lived and written", *American Historical Review* 84, 1293-1333.
- HEXTER, J. H. 1972 "Fernand Braudel and the Monde Braudellien...", *Journal of Modern History* 44, 480-539.
- HOBBSBAWM, E. J. 1980 "The revival of narrative: some comments", *Past and Present* 86, 3-8.
- HODDER, I. A. 1982a *The Present Past*, Batsford Press, London.
- HODDER, I. A. 1982b *Symbols in Action*, Cambridge University Press.
- HODDER, I. A. 1986 *Reading the Past*. Cambridge University Press.
- HODDER, I. A. 1987 "The contribution of the long term". 1-8 in *The Archaeology of the Long Term* (ed.) I. A. Hodder. Cambridge University Press.
- LADURIE, E. LE ROY 1966 (1974) *The Peasants of Languedoc*. University of Illinois Press, Urbana.
- LADURIE, E. LE ROY 1972 (1979) "The Event' and the 'Long Term' in social history: the case of the Chouan Uprising", reprinted in E. Le Roy Ladurie, *The Territory of the Historian*, Harvester Press.
- LADURIE, E. LE ROY 1975 *Montaillou*. Editors Gallimard, Paris.
- LADURIE, E. LE ROY 1979 *The Carnival of Romans*. New York.
- LEWTHWAITE, J. G. 1987 "The Braudellian Beaker: a Chalcolithic conjuncture in Western Mediterranean Prehistory". 31-60 in *Bell Beakers of the Western Mediterranean* W. H. Waldren and R. C. Kennard (eds.) British Archaeological Reports, Int. Series 331. Oxford.
- MORGAN, E. 1971 "The labor problem in Jamestown, 1607-18", *American Historical Review* 76, 595-611.

Principi in možnosti meritev električne upornosti tal v arheologiji

POPE, K. O. and VAN ANDEL, T. H. 1984 "Late Quaternary alluviation and soil formation in the Southern Argolid: its history, causes and archaeological implications", *Journal of Archaeological Science* 11, 281-306.

STOIANOVITCH, T. 1976 *French Historical Method. The Annales Paradigm*. Cornell University Press.

TRIGGER, B. G. 1984 "Archaeology at the crossroads: What's new?" *Annual Review of Anthropology* 13, 275-300.

John Bintliff

Prevod: Predrag Novaković

Pri opisovanju električnih upornostnih metod v arheologiji smo se omejili na temeljne principe, terminologijo in teoretično podlago meritev. Poznavanje teoretičnega ozadja in nekaterih omejitev pri tej metodi arheološkega terenskega pregleda je nujno pri načrtovanju meritev in pravilnem vrednotenju dobljenih rezultatov. Izbiro elektrodnih dispozitivov, ki jih bomo obravnavali v tem prispevku, je narekovala oprema za tovrstne meritve, ki jih uporabljamo na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete (geoelektrično kartiranje), in predvideno dopolnjevanje zdajšnje konfiguracije z dodatnimi elektrodnimi dispozitivi za geoelektrično sondiranje.

Specifično upornost tal pri arheoloških geofizikalnih prospekcijah merimo tako, da prek točkovnih galvanskih kontaktov (v večini primerov se uporablja enosmerni tok) pošiljamo električni tok v zemljo. Ta se v tleh prevaja elektrolitsko, kar pomeni, da električni tok prevajajo v vodnih raztopinah raztopljeni delci z električnim nabojem (ioni in razni koloidni delci). Zaradi tokov nastanejo v zemlji napetosti, ki jih merimo na potencialnih elektrodah. Ponavadi uporabljamo dve tokovni in dve potencialni elektrodi. Iz ugotovljene jakosti toka in merjene potencialne difference z upoštevanjem geometrijske razporeditve tokovnih in potencialnih elektrod izračunamo specifično upornost določenega volumna tal (to velja za tla uniformne sestave). Tako dobimo kvantitativne rezultate, ki pa imajo, kot bomo videli v nadaljevanju, pri upoštevanju visokih osnovnih vrednosti šumov meritev, anizotropnosti in nehomogenosti tal pogosto le omejen pomen.

Specifična upornost je fizikalna lastnost snovi, podobno kot npr. teža, toplotna, optična in električna prevodnost. Specifično upornostjo bi lahko kvantitativno opisali fizikalno lastnost tal le tedaj, če bi bila ta popolnoma homogena sestave, kar pa je zelo redko, skoraj nikoli. Izpeljava fizikalnih enačb za pogoje "potovanja" električnega toka med obema tokovnima elektrodama v tleh bi bila prezahtevna in ne bi mogla jamčiti pravilnega izračuna specifične upornosti tal. Rešitev, ki se ponuja kar sama, je: za naše pogoje dela uporabimo enačbo za izračunavanje specifične upornosti, ki velja za homogen medij. Izrazu specifična upornost dodamo še navidezna in dobimo termin navidezna specifična upornost (A). Navidezna specifična upornost je le pojem za fiktiven

parameter. Ne pomeni povprečne specifične upornosti, temveč le integralno vrednost, ki nima nobenega fizikalnega pomena. Prava specifična upornost je lahko le v redkih izjemah enaka navidezni specifični upornosti.

Splošna (Wennerjeva) enačba navidezne specifične upornosti:

$$S_a = \frac{2}{R} \left(\frac{1}{\frac{1}{AX} + \frac{1}{BX} + \frac{1}{AY} + \frac{1}{BY}} \right) (A)$$

S_a - (navidezna) specifična upornost

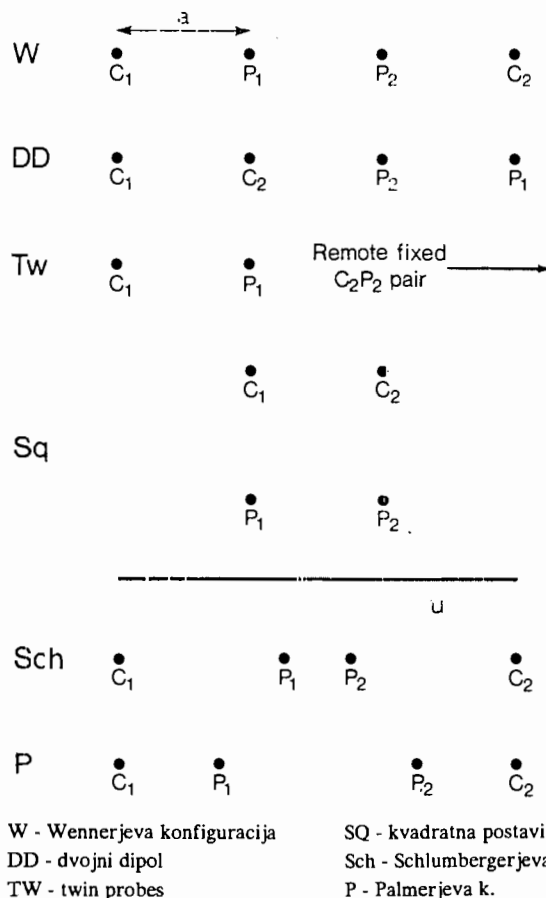
R - izmerjena upornost

AX, BX, AY, BY - razdalja med tokovnimi (A, B) in potencialnimi elektrodami (X, Y) (sl. 2).

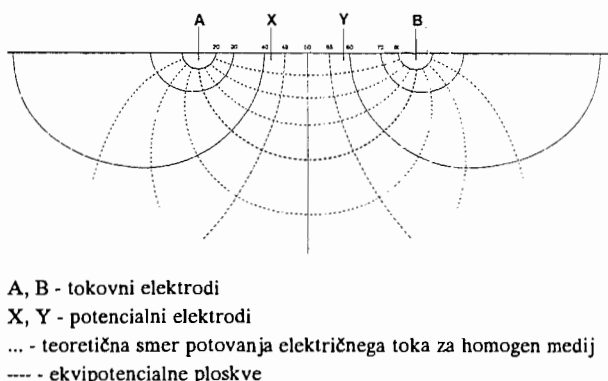
Z metodo navidezne specifične upornosti želimo odkriti navzočnost anomalnih prevodnosti različnih oblik. To so lahko zidovi, jarki, nasipi, horizontalne in vertikalne plasti. Arheološka interpretacija se opira na spremembe v specifični upornosti tal, ki so nastale zaradi človekovega delovanja. Prav ta povezava med specifično upornostjo tal in človekovim delovanjem, ki je pri vrednotenju rezultatov meritev in s tem prospekcijske metode kot take ključnega pomena, je vse prej kot preprosta. Interpretacijo nekoliko poenostavi dejstvo, da nas v večini primerov (geoelektrično kartiranje) zanimajo le relativne spremembe v upornosti tal.

Obstaja vrsta elektrodnih dispozitivov za upornostne meritve. Izbiro najprimernejšega vselej narekuje namen meritev in ne konkretne razmere (geološka sestava) na terenu. Pri upornostnih meritvah v arheologiji so se pokazale kot najbolj uporabne elektrodne razvrstitve, ki jih združujemo v skupino dispozitivov za merjenje potencialnih diferenc (sl. 1).

Kot elektrodno razvrstitev za merjenje potencialnih diferenc, ki se ji obeta lepa prihodnost tudi v arheologiji v anglosaksonskih območjih večinoma uporabljajo Wennerjevo elektrodno razvrstitev (sl. 2). Če pogledamo "evolucijo" elektrodnih dispozitivov in celotni razvoj upornostnih meritev, bomo to našli prav na začetku danes še zelo razvejanega razvojnega niza. Prednost te postavitve so: širok spekter uporabnosti, možnost kvantifikacije, preprosta geometrija postavitve (linearna)

Slika 1

A, B - tokovni elektrodi

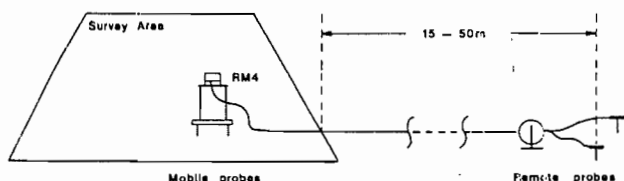
X, Y - potencialni elektrodi

... - teoretična smer potovanja električnega toka za homogen medij

---- - ekvipotencialne ploskve

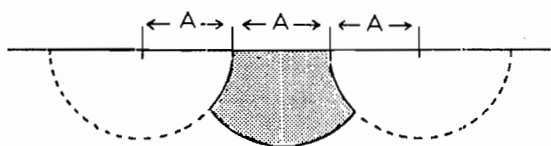
Slika 2 Wennerjeva elektrodna konfiguracija

tokovnih in potencialnih elektrod, kar bistveno poenostavi matematične račune pri končni interpretaciji rezultatov. Navsezadnje je pomembno tudi, da obstajajo za to metodo priročniki in tabele za tovrstne terenske preglede v arheologiji. Druga metoda, ki jo bomo opisali, sodi prav na konec razvojnega niza elektrodnih postavitvev in je že visoko specializiran arheološki pripomoček. Ker v slovenski geološki terminologiji še ni izraza za to postavitvev, bomo uporabljali kar angleškega: twin probes (sl. 3). V nadaljevanju bomo na kratko opisali obe uporabni metodi in prikazali možnosti, ki jih dajeta kot prospekcijski orodji v arheologiji.

Slika 3 Elektrodna konfiguracija twin probes

Pri Wennerjevi elektrodni postavitvi uporabljamo štiri kolinearno postavljene elektrode z enako medsebojno razdaljo. Zunanji dve sta tokovni, notranji dve pa potencialni. Volumen tal, za katerega pri vsakokratni elektrodni postavitvi izmerimo specifično upornost, leži na sredini elektrodnega dispozitiva do globine A m (sl. 4). Z Wennerjevo elektrodno postavitvijo lahko študiramo spremembe specifične upornosti tal v odvisnosti od globine (sondiranje) ali od lateralnih sprememb (kartiranje). V obeh primerih lahko uporabimo isti elektrodni dispozitiv. Temeljni princip je: če nas zanimajo spremembe upornosti tal v vertikalni smeri, postopoma povečujemo razdaljo med tokovnimi in potencialnimi elektrodami; če želimo raziskovati lateralne spremembe v določeni globini, se stalna potencialna in tokovna dispozitiva premikata vzdolž iste profilne linije.

Slika 4

Za Wennerjevo elektrodno postavitvev se enačba (navidezne) specifične upornosti poenostavi (razdalje med elektrodami so enake):

$$S_a = 2//AR \quad (B)$$

S_a - (navidezna) specifična upornost

A - razdalja med elektrodami (sl. 3)

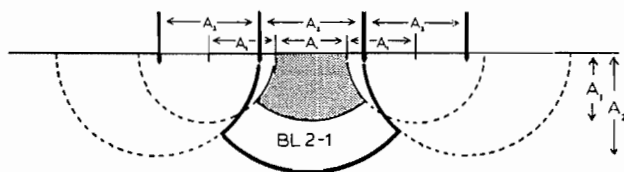
R - izmerjena upornost

Danes zelo razširjena elektrodna konfiguracija za geoelektrično kartiranje je twin probes. Ta metoda je namenjena zgolj za geofizikalne prospekcije v arheologiji. Kot mnoge druge upornostne metode so tudi to razvili iz klasične Wennerjeve elektrodne postavitve. Od nje se razlikuje v tem, da sta oba para elektrod med seboj zelo oddaljena (v primerjavi z medsebojno oddaljenostjo tokovne in potencialne elektrode za vsak par). En par elektrod ostane ves čas meritev na istem mestu, medtem ko drugi par premikamo in z njim merimo relativne spremembe v upornosti tal. Z večjo oddaljenostjo med elektrodama paroma dosežemo, da medsebojna prostorska orientacija obeh parov elektrod med meritvami ne vpliva na izmerjene vrednosti upornosti. Tako se izognemo zamudnosti Wennerjeve metode pri geoelektričnem kartiranju, kjer je potrebna natančna prostorska orientacija linijske postavitve vseh štirih elektrod, pri vsakem premiku elektrod na novo merno točko. Pridobimo torej hitrost pri izvajanju meritev, ne moremo pa kvantificirati rezultatov. Z metodo twin probes vselej merimo le relativne vrednosti upornosti tal, kar pri običajnih arheoloških terenskih pregledih ni posebna omejitev. Pri podrobnejšem preučevanju konkretnega arheološkega najdišča pa je priporočljivo uporabljati obe postavitvi. Ker delamo z relativnimi vrednostmi, so anomalna področja višjih ali nižjih vrednosti upornosti, ki lahko predstavljajo arheološke objekte, izražena v odstotkih glede na višino izmerjenega ozadja. Zaradi tega je zelo pomembno, da pri tej metodi z meritvami zajamemo večjo površino od tiste, kjer pričakujemo pozitivne rezultate. Po možnosti z meritvami pokrijemo del terena, kjer so tla nastajala z naravnimi pedogenetskimi procesi. To nam omogoči jasno ozadje z minimalnimi oscilacijami in s tem tudi jasne kontraste z arheološkimi ostalinami.

Da natančno opravimo meritve v arheologiji, imamo dovolj učinkovita orodja tudi za razčlenjevanje plasti v vertikalni smeri (sondiranje). Pri horizontalnih plasteh in homogeni sestavi problem interpretacije zajame le določanje ene same neznane funkcije, in to specifične upornosti kot funkcije globine. Teorija upornostnih meritev nas uči, da paketu plasti (horizontov) različnih upornosti ustreza samo ena upornostna krivulja in strnjeno: določeni upornostni krivulji ustreza samo ena razporeditev plasti in upornosti. Čeprav ta trditev vselej ne vzdrži ostrejšega preskusa v naravi, pa je ena od ključnih postavk pri interpretaciji rezultatov geoelektričnega sondiranja.

Ena od teh metod, ki jo v arheologiji lahko široko uporabljamo, je Barnesova metoda sondiranja. Ta temelji na dejstvu, da se z večanjem razdalje med elektrodami pri Wennerjevi elektrodni konfiguraciji linearno povečuje tudi debelina plasti (sl. 5) (izraz plast uporabljamo le pogojno, v geofizikalnem smislu pomeni prostornino medija (tal), ki ga določa električno polje. Lahko ga sestavlja ena ali več geoloških ali arheoloških plasti), katere upornost merimo. Električno upornost vsake takšne plasti izračunamo po enačbi:

$$1/R_l = (1/R_n) = 1/(R_n - 1) \quad (C)$$

Slika 5 Barnesova metoda geoelektričnega sondiranja

Glede na izračunane vrednosti navidezne specifične upornosti (A) v različnih globinah lahko sklepamo na sestavo in s tem tudi na genezo posameznih horizontov tal. Tako ločimo med seboj horizonte, ki pripadajo v večjem delu obdelovalni površini, horizonte, ki vsebujejo arheološki material, in horizonte tal, ki so nastali

med naravnimi pedogenetskimi procesi. Ob tem dobimo še prostorsko razširjenost posameznih horizontov. S to metodo uspešno z reduciramo šume, ki jih povzročajo površinske ali zelo blizu površja ležeče plasti (npr.: pri oranju zrahljana prst vsebuje več zraka med strukturnimi agregati in s tem zvečuje upornost tal, ki lahko "zakrije" odziv globlje ležečih arheoloških ostalin).

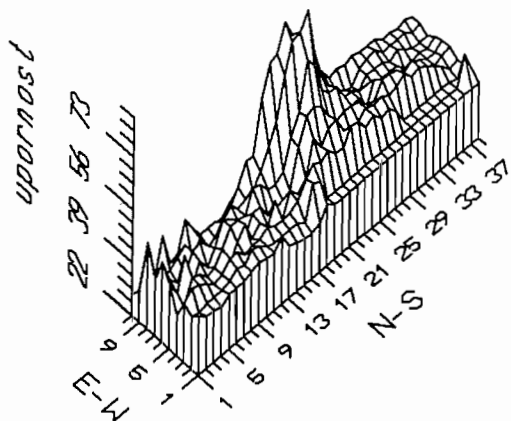
Kljub spopolnjenosti geofizikalnih metod in njihovi navidezni samozadostnosti dobimo najpopolnejšo informacijo o arheološkem potencialu (v najširšem smislu) določenega terena s kombinacijo geološkega (pedološkega) kartiranja, arheoloških in geofizikalnih prospekcij ter nazadnje arheoloških izkopavanj.

Za kratek povzetek takšnega arheološkega terenskega pregleda, ki časovno sicer ni koordiniran, je pa vezan na isti prostor in se rezultati arheoloških izkopavanj (M. Slabe, 1963) in geofizikalnih meritev (twin probes) medsebojno potrjujejo in dopolnjujejo, smo si izbrali Kostanjevico na Krki. Arheološko najdišče leži na severozahodnem delu otoka (sl. 6).

Slika 6 Geofizikalni terenski pregled smo opravili po sektorjih (K001-05)

Otok je zgrajen iz holocenskih aluvialnih naplavin, ki sestojijo zvečine iz glin in glinastega preperelega materiala z redkimi prodniki. Za širšo okolico je značilen visok nivo potalnice in s tem visok odstotek vlage v tleh. Erozijska terminanta je tu že dosežena in kras ne sega globlje kot dno struge reke Krke. Glina ima zaradi svoje teksture (velikost delcev, izražena v odstotkih oziroma relativnih razmerjih) in strukture (mineralna sestava, razporeditev posameznih mineralov) lastnost, da vsebuje visok odstotek vlage tudi v sušnih obdobjih (kapilarni dvig in retencijska voda). Tako razlagamo nizke vrednosti upornosti ozadja (tla) na celotnem območju. Te vrednosti so se zaradi prej omenjenih dejstev spreminjale s topografijo terena. Na nižje ležečih delih so bile izmerjene tudi nižje vrednosti upornosti tal (sl. 7).

Slika 7 Sektor K001, K002

Visoka vlažnost tal v večini primerov olajša interpretacijo rezultatov zaradi večjega kontrasta med arheološkimi ostalinami (zidovi) in ozadjem. Velika količina vode, ki je bila v tleh daljše obdobje, pa zmanjša odzivnost arheoloških objektov pri tovrstnih meritvah. Zaradi tega dopuščamo možnost, da je del le-teh ostal še vedno neodkrit. Računalniški grafični izpisi upornosti meritev potrjujejo te rezultate in jih na nekaterih mestih dopolnjujejo, predvsem glede prostorske razsežnosti nekaterih arheoloških struktur.

Sektor K001, K002 (sl. 7, 8): Najvišje vrednosti upornosti tal so bile izmerjene na topografsko najbolj dvignjenem delu terena na meji med sektorjema. Na podlagi grafičnega prikaza sklepamo, da gre za ostanke zidov. Proti vzhodu se anomalija visoke upornosti nadaljuje zunaj začrtanega sektorja (K002). Veliko bolj nejasno je izražena linija B, ki verjetno prav tako pomeni arheološke ostaline.

Sektor K003 (sl. 8): Edina anomalija nizkih vrednosti upornosti (nižjih od ozadja) (C) se ujema z velikostjo in smerjo pri izkopavanjih odkritega jarka.

Sektor K004, K005 (sl. 9, 10): Zelo jasno izstopajo tri območja pozitivnih anomalij: D, E in F. Polkrožno anomalijo visokih upornosti tal (D) in območje E pripisujemo arheološkim ostalinam, struktura F pa verjetno pomeni del obstoječe infrastrukture.

Temeljna uporabljena literatura:

Objavljena dela:

CLARK, A. 1990; *Seeing beneath the Soil (Prospecting methods in archaeology)*. B. T. Batsford Ltd., 176 p., London.

CHRISTOPHER, C. 1982; *Handbook on Soil Resistivity Surveying*, Center for American Archeology Press, 676 p., Evanston.

GRIFFITHS, D. H., KING, R. F. 1965; *Applied Geophysics for Engineers and Geologists*. Pergamon Press, 223 p., London.

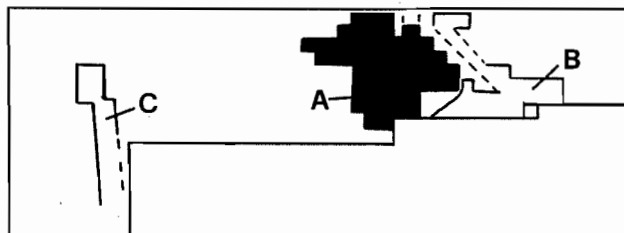
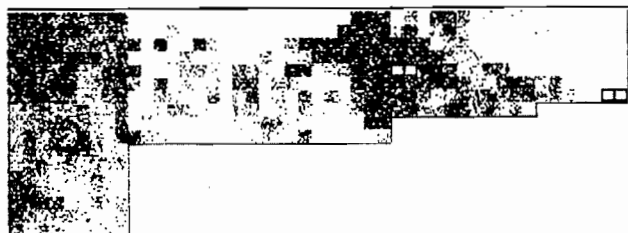
JAKOSKY, J. J. 1960; *Exploration Geophysics*. Trija Publishing Company, 1017, p., Newport Beach.

SHARMA, P. V. 1976; *Geophysical methods in geology. Methods in Geochemistry and Geophysics 12*. Elsevier, 415 p., Amsterdam.

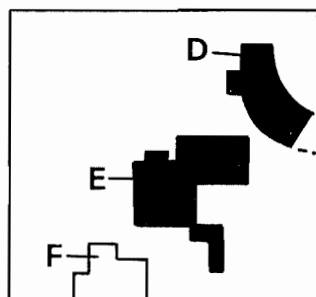
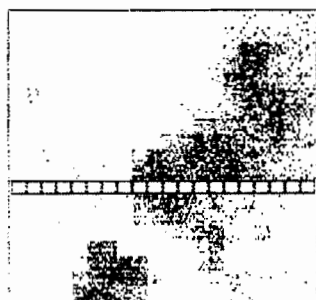
Neobjavljeno delo:

SLABE, M. 1989; *Kostanjevica na Krki* (arheološka raziskovalna akcija, avgust 1986). Hrani se v arhivu Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine.

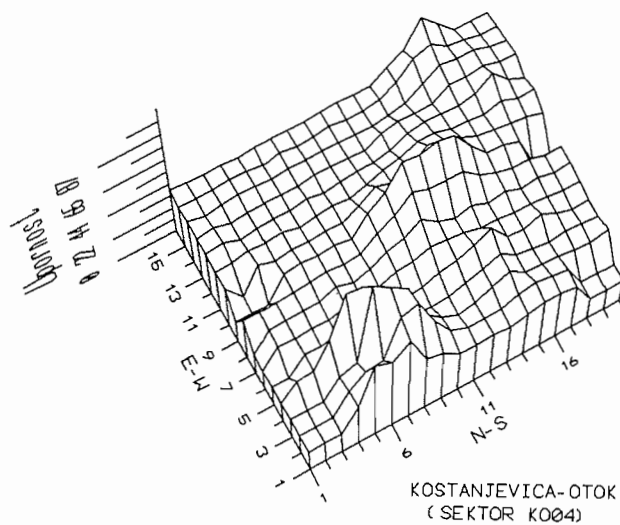
Branko Mušič

Slika 8 Sektor K001, K002 in K003

Slika 9 Sektor K004 in K005

Slika 10

Spektrometrične analize kovinskih predmetov s slovenskih prazgodovinskih najdišč

Izvor najpomembnejših surovin, način njihovega pridobivanja, predelovanja in prenašanja, kemična sestava surovine in izdelkov ter njihovo razširjanje so temeljna vprašanja, na katera arheologija išče odgovore, ko proučuje kako kulturo ali človeško skupnost. Pri tem posebno prazgodovinska arheologija vedno bolj uporablja različne naravoslovne metode, ki ji s svojimi tehničnimi in znanstvenimi lastnostmi pomagajo dopolniti pomanjkljive arheološke podatke. Uporaba naravoslovnih metod je še posebno koristna pri raziskavah anorganskih snovi, kot so kovina, kamen, glina, steklo in druge, kjer rezultati rabijo kot temelj za ugotavljanje, kako so obdelovali materiale in od kod je izvirala surovina. Pa tudi naravoslovne raziskave organskih snovi, kot so rastlinska in živalska vlakna, pelod, les, jantar in smola, bistveno dopolnjujejo sliko prazgodovinskih obdobj.

Prav raziskave prazgodovinskih kovin imajo v Evropi že lepo tradicijo. Najbolj pogosto so analizirali bakrene in bronaste predmete iz obeh istoimenskih obdobj, številne pa so tudi analize izdelkov iz zlata, srebra in železa. Največji sklop načrtno zastavljenih analiz so opravili v obdobju med 30. in 70. leti tega stoletja, ko je v Evropi delovala mreža med seboj povezanih laboratorijev. Analizirali so približno 60.000 bakrenih in 4500 zlatih predmetov ter na tisoče keramičnih najdb, vse z namenom, da bi ugotovili kemično sestavo izdelkov in izvor surovine. Uporabljenih je bilo več metod, izmed katerih sta se nevtronska aktivacijska analiza (NAA) in fluorescenca rentgenskih žarkov (XRF) pokazali primerni predvsem za predmete iz dragocenih kovin (zlato in srebro), ker sta nedestruktivni. Vendar žal tudi nista dovolj natančni. Pri analizi bakrenih in bronastih predmetov pa so najbolj pogosto uporabljali optično emisijsko spektroskopijo (OES), ki je destruktivna, vendar bistveno bolj natančna metoda.

V prvem obdobju raziskav, ki se je začelo v zgodnjih tridesetih letih, so bili vodilni laboratoriji na Dunaju, v Halleju in v Stockholmu¹. V naslednjem obdobju, po letu 1947, sta prevzela vodilno vlogo laboratorija na Dunaju in v Stuttgartu.² Osrednji cilj dunajske ekipe je bil, poiskati izvor rude, pri čemer v analizah niso podajali absolutne količine elementov v številkah, ampak so le označili njihovo navzočnost, odsotnost ali sled, zaradi česar so njihovi rezultati neuporabni za primerjavo.³

Stuttgartska ekipa pa je združevala analize glede na različna razmerja petih glavnih elementov (niklja, bizmuta, arzena, antimona in srebra) in poskušala na podlagi teh skupin določiti regionalne skupine bakrenih izdelkov in s tem posredno tudi lokalne vire surovine⁴. Veliko delo, ki so ga opravili ti laboratoriji, pa kljub odlični analitični metodi ni dalo dokončnega odgovora o izvoru kovinskih izdelkov. Rezultati obeh laboratorijev so bili deležni kritične ocene in revizije (Coghlan 1978; Pernicka 1987). Posebno pri stuttgartskem projektu kritika ni bila namenjena samim analizam, katerih natančnost je bila celo preverjena in potrjena (Pernicka 1984), ampak interpretaciji rezultatov. Pokazalo se je, da večine ustvarjenih skupin ni mogoče zanesljivo razporediti niti v času niti v prostoru in zato tudi ni utemeljeno določanje izvora surovine in širjenja izdelkov⁵. Pokazalo pa se je tudi, da sestava kovine ni odvisna le od sestave rude, za katero so pomembni tudi njen položaj v kamnini in vremenski dejavniki, ampak tudi od metalurških postopkov, s katerimi obdelujejo kovino na poti od rudnika do končnega izdelka v livarjevih rokah (Craddock, Giunlia-Mair 1988).

Raziskave so torej krenile v dve smeri. V eni še naprej iščejo izvor rude in sledove najstarejše metalurške dejavnosti. Dosedanjim analitskim metodam se je namreč pridružila tudi analiza svinčevih izotopov, ki morda obeta potrditev izvora bakrove rude. Izkazalo se je namreč, da večina bakrovih rud vsebuje majne količine svinca v obliki treh svinčevih izotopov, ki so med seboj v določenem razmerju. To razmerje je enako v vsej rudi enega rudišča, ker ni odvisno od sprememb zaradi vremenskih okoliščin, razlikuje pa se od razmerja v drugem rudišču. Ohrani se tudi še pri prvem taljenju rude, počasi pa se izgublja pri nadaljnjih pretaljevanjih kovine. Zato je razumljivo, da so tovrstne analize najbolj uspešne prav pri rudi, pri surovcih in pri prvi "generaciji" predmetov. Arheometalurške raziskave, ki potekajo že od začetkov 80. let na območju Balkana⁶, Egeje in vzhodnega Sredozemlja (Pernicka 1987; Gale, Stos-Gale 1989; Pernicka in dr. 1984), so prav zaradi tega osredotočene na bakreno in zgodnjo bronasto dobo, saj je tudi predmetov še razmeroma malo in pretaljevanje je redko.

Druga smer raziskav pa se posveča, kot smo že omenili, predvsem metalurškim postopkom, ki so povezani s

pridobivanjem in predelavo kovine - to je taljenje, legiranje, vlivanje in končna toplotna ter mehanska obdelava predmeta - in od katerih je neposredno odvisna navzočnost nekaterih elementov v surovcih in zlitinah. Z ugotavljanjem vrste in količine teh elementov, ki ga omogočajo spektrometrične metode, in s poznavanjem temeljnih zakonitosti metalurških postopkov (kjer je potrebno tudi eksperimentalno delo), je mogoče z določeno zanesljivostjo sklepati na raven tehnološkega znanja livarjev v posameznih arheoloških obdobjih. Z raziskavami na tem področju se ukvarja predvsem angleška šola, če jo lahko tako imenujemo, iz katere prihajajo številčne arheometalurške študije⁷, raziskave iberske in britanske bronastodobne metalurgije (Craddock 1978; Rothenberg, Blanco-Freijeiro 1981) ter metalurgije Bližnjega vzhoda⁸; predvsem pa se ukvarjajo tudi z eksperimentalno metalurgijo (Teylecot in dr. 1978).

Naše arheološko gradivo so do zdaj analizirali le v omejenem obsegu. Vsaj kar zadeva kemične analize kovin, je bil vzrok gotovo pomanjkanje denarja in s tem povezano majhno zanimanje domačega naravoslovja za sodelovanje. Za spektrometrične metode so namreč potrebne izredno drage aparature, za nekatere celo reaktor, zato je razumljivo, da so analize drage. Da so nekatere analize kljub temu opravili, gre pripisati osebnim stikom, dobri volji in iznajdljivosti posameznikov. Redke so naredili v domačih laboratorijih, večina izvira iz prej omenjenih evropskih projektov. Ker so zaenkrat še maloštevilne, bomo v pregledu upoštevali vse objavljene analize kovin razen železa⁹, ne glede na arheološko obdobje.

V okviru programa spektroskopskih analiz laboratorija v Halleju so analizirali štiri surovce iz poznobronastodobnega depoja Črmošnjice in en surovec iz sočasnega depoja Jurka vas¹⁰. V okviru stuttgartskih analiz pa so analizirali več kot 40 različnih bakrenih¹¹ in večino naših zlatih prazgodovinskih predmetov¹².

Leta 1979 dobimo prve domače spektrografske analize. Znova so bili analizirani nekateri izmed predmetov v depojih Črmošnjice in Udje - skupaj osem predmetov (Kosta in dr. 1979). Uporabili so kombinacijo elektrolize, voltametričnih metod in NAA, določili so deset elementov. Analizo lahko imamo predvsem za dokaz, da je bilo naše naravoslovje tedaj usposobljeno za oprav-

ljanje nejsodobnejših analiz - njeni rezultati pa so za primerjave neuporabni, ker so objavljeni brez inventarnih številok predmetov.

Leta 1982 je bila analizirana skupina sedemnajstih različnih kovinskih predmetov (večinoma nakit), dve kovinski kaplji iz talilnega lončka in trije vzorci železove žilindre s Pristave na Bledu, z Dlesc pri Bodeščah in iz neimenovanega prazgodovinskega najdišča (Šmit 1982). Predmeti so bili izbrani iz treh različnih obdobj (antičnega, zgodnjerednjeveškega in slovanskega) in iz dveh virov (naselbine in grobišča) z namenom, da bi ugotovili morebitno zvezo med vsebino talilnega lončka in izdelki. Uporabili so metodo fluorescenca rentgenskih žarkov (FRF - PIXE), ki je nedestruktivna, vendar pa analiza zajame le plitvo površino predmeta. Zato sklepamo o sestavi kovine le s približno 10-odstotno mersko natančnostjo. Analiza je pokazala, da sestava zlitin ni značilna za posamezno od omenjenih obdobj, da se ravna po metalurških pravilih, vsaj kar zadeva vsebnosti svinca, in da se razlikuje od sestave kapelj v lončku. Seveda pa je bilo analiziranih predmetov premalo in izbrani so bili iz preveč različnih kontekstov, da bi to omogočalo kakršnekoli širše sklepe, česar se je zavedal tudi avtor.

Z enako metodo so analizirali tudi skupino malih in velikih noriških srebrnikov iz Celja in iz depojske novčane najdbe iz Bevk (Šmit, Kos 1984) z namenom, da bi ugotovili vzroke za razlike v težnem razmerju istovrstnih novcev iz dveh kovnic, Celja in Magdalenske gore na Koroškem. Rezultati so pokazali povprečno vsebnost srebra v malih vzhodnonoriških srebrnikih iz Celja, vendar z rezervo glede na omejene možnosti uporabljene metode pri določanju celotne sestave zlitine.

Leta 1988 se je začel na pobudo Oddelka za arheologijo ljubljanske fakultete prvi domači dolgoročni načrt analiz prazgodovinskih kovin. Vodita ga Arheološki oddelek Narodnega muzeja in laboratorij za analizo kemijo Kemijskega inštituta Boris Kidrič v Ljubljani. Tudi te analize izvajajo z optično emisijsko spektroskopijo, in sicer po metodi ICP (Inductively Coupled Plasma). Z omenjeno metodo je mogoče razmeroma preprosto in hitro določiti veliko število elementov hkrati (približno 70), pri čemer zadostuje razmeroma majhen vzorec (50 mg ali manj). Metoda omogoča odkrivanje elementov, ki se pojavljajo v velikih koncentracijah (do 10-odstotnih),

kot tudi v zelo majhnih koncentracijah (do 0,991-odstotnih) - sledovih. Temelji na dejstvu, da vsak od elementov katerekoli anorganske snovi (v našem primeru kovine) oddaja ali sprejema svetlobo, če ga k temu spodbudimo. Oddana svetloba je specifična za vsak posamezen element, njen zapis, ki se kaže v obliki spektralnih črt, pa se imenuje spekter. Položaj črte ali več črt v spektru pove vrsto elementa; če hočemo določiti količino elementa, pa je treba spekter primerjati s spektrom standardne zlitine znane sestave. Kot spodbujevalce svetlobe uporabljajo različne vire, v preteklih letih se je zelo uveljavilo vzbujanje sevanja v plazmi (ICPS), ki je zmanjšalo nekatere motnje v metodi OES, tako da jo tudi danes uvrščajo med najbolj perspektivne metode za analizo arheoloških kovin (Pernicka 1984). Tudi mi smo izbrali za raziskavo poznobronastodobne depojske najdbe z območja Slovenije, ker ponujajo nekatere prednosti pri obdelavi. So sklenjene celote z velikim številom istovrstnih predmetov, ki izvirajo iz bolj ali manj omejenega časovnega obdobja. Mogoče jih je tudi primerjati z gradivom sosednjih območij, ki je bilo v določenem obsegu že analizirano (npr. Sangmeister 1973). Ker smo imeli za analize na voljo metodo ICPS, smo usmerili raziskovanje v ugotavljanje tehnoloških postopkov pri pridobivanju in obdelavi kovine, da bi ugotovili raven tehnološkega znanja na južnovzhodnoalskem prostoru v pozni bronasti dobi. Na podlagi dobljenih rezultatov in primerjav s sosednjimi območji pa lahko razširimo raziskavo tudi v ugotavljanje morebitnih trgovskih in drugačnih povezav med temi prostori.

Do danes je bilo analiziranih 324 predmetov in surovcev iz depojev Črmošnjice, Udje, Jurka vas in Debeli vrh nad Predgradom. Analize zajemajo dvanajst elementov (Cu, Ag, Mn, Bi, Co, Fe, Ni, Pb, Sb, Sn ter Zn), od katerih obravnavamo predvsem kositer (Sn), svinec (Pb) in železo (Fe). Načeloma analiziramo vse predmete posameznega depoja, pri obdelavi rezultatov pa smo se omejili na najštevilnejše predmetne skupine v naših depojih, srpe in sekire, ker jih je mogoče bolj statistično obdelati. Posebej obravnavamo surovce, ki jih imamo za mogoče, ne pa tudi obvezen vir surovine, iz katere bi bili lahko narejeni predmeti znotraj posameznega depoja. Svoje analize smo seveda takoj preverili z analizami iz Halleja in ugotovili, da se razlikujejo le v desetinkah odstotkov, s čimer je potrjena točnost obojih analiz. To

pa je tudi edina korist, kajti naše analize so zajele veliko več predmetov kot vse prejšnje, posegle pa so tudi v drugo časovno obdobje kot stuttgartske. Naj navedem le v ilustracijo - v primeru Črmošnjic je razmerje analiziranih surovcev v Halleju in v našem prijetu 4:13 v korist zdajšnjih analiz.

Od opravljenih analiz so bile obdelane analize depojev Črmošnjice in Udje (Trampuž Orel in dr., v tisku). Splošna ugotovitev prvih raziskav je, da so bili vsi pregledani kovinski izdelki narejeni iz kositrnega bronu in da so bili namerno, ne naključno legirani. Na to nas navaja dejstvo, da je povprečna vsebnost kositra pri obeh depojih različna v funkcionalno različnih predmetih. Tako imata posoda in meč iz Črmošnjic veliko več kositra (9,90 odstotka in 8,16 odstotka) kot sekire (5,14 odstotka) in srpi, ki ga imajo najmanj (3,09 odstotka). Podobno razmerje je tudi pri predmetih iz Udja. To si razlagamo z lastnostjo kositra, ki povečuje trdoto bronu, vendar hkrati zmanjšuje njegovo zmožnost raztezanja. Sklepamo, da je livar zavestno dodal najmanj kositra v leguro, namenjeno srpu, da bi ohranil razteznost bronu, potrebno pri klepanju. Kajti srpu je treba, če ga uporabljamo, brusiti rezilo, in sicer izmenoma s klepanjem, kadar je rob že preveč top in debel. Če bi bil bron trd, kakor je pri meču in sekiri, bi kovanja ne prenesel in bi se lomil. Če primerjamo svoj podatek o kositru z analizami bronastih izdelkov pozne bronaste dobe iz Anglije (Craddock 1978), se naše ugotovitve razlikujejo. Tam so ugotovili enako povprečno vsebnost kositra v različnih predmetih (9,13 odstotka), zaradi česar predpostavljajo, da je bila velika večina predmetov izdelana s pretaljevanjem. Za surovce iz obeh naših depojev pa je mogoče reči, da so iz razmeroma čistega bakra in da so produkt prvega taljenja rude. To sklepamo po čistosti bakra in po njihovi značilni obliki narobe poveznjene skodelice, ki so jo prevzeli po obliki jame v talilni peči, v katero se je iztekala kovina. Povečana vsebnost železa (pri Črmošnjicah npr. 2,16 odstotka), ki ga ruda sicer nikoli ne vsebuje v takšni količini, pa kaže na naprednejši postopek taljenja (Craddock 1980), pri katerem so z nameranim dodajanjem kremenčevega peska in železove rude povečevali nastajanje žlindre. Železo je nato med večurnim taljenjem teklo iz žlindre, ki se je nabirala nad kovino, v baker, ki se je nabiral na dnu talilne jame.

Na koncu naj omenim, da obstaja še vrsta drugih fizikalno - kemijskih metod, ki jih je mogoče uporabiti v arheologiji. Spoznavanju načina obdelave kovinskega predmeta rabijo metalografske analize, s katerimi ugotavljajo spremembe, nastale zaradi toplotnih in mehanskih učinkov (npr. pri vlivanju, kovanju itn.). S to metodo pa ni mogoče natančno ugotoviti elementarne sestave kovine niti izvora rude. Metalografsko so pregledali izbrane kovinske predmete iz prazgodovinske naselbine v Ormožu (Peteršič-Čobal 1989).

Med metodami, ki se uporabljajo za študij organskih snovi, kot so jantar, smola, ostanki hrane in podobno, sta infrardeča (IRS) in jedrska magnetna spektroskopija (NMR). Tudi s tega področja imamo nekaj posamičnih domačih analiz. Pregledali so smolo na nekaterih žarah z grobišča na dvorišču SAZU v Ljubljani (Hadži, Cvek 1977; Puč 1977) in smolo s sulične konice iz okoliša na Maharskem prekopu (Orel, Hadži 1978). Za obe se je pokazalo, da sta bili skuhanii iz brezovega lubja. Za to je bilo potrebno določeno tehnološko znanje, ki na primer ni potrebno pri lesni smoli, ker ta lahko nastane tudi le kot stranski proizvod kurjenja ali oglarjenja. Analizirali pa so tudi nekaj jantarja iz dolenskih halštatskih grobov in iz depojske najdbe Debeli vrh nad Podgradom (Hadži, Orel 1978), ki je bil v obeh primerih baltski in je v primeru debelovrškega depoja rabil tudi kot dodaten morebiten argument za stike med Pribaltikom in obalo severnega Jadrana v pozni bronasti dobi (Teržan 1984).

Pri podrobnejši opredelitvi površinskih lastnosti organskih snovi, kot so na primer vlakna rastlinskega in živalskega izvora, pa uporabljajo preprostejše in cenejše metode, med katere sodita tudi elektronska (SEM) in optična mikroskopija. Tudi na tem področju imamo nekaj domačih analiz, ki so jih izvedli na Inštitutu za tekstilno tehnologijo v Ljubljani, vendar niso objavljene.

BLANCE, B., 1971. *Die Anfänge der Metallurgie auf der Iberischen Halbinsel. Studien zu den Anfängen der Metallurgie* (SAM) 4.

COGHLAN, J., HERBERT H., 1978. Some Aspect of the Study of Prehistoric Non-ferrous Metallurgy. *Festschr. f. R. Pittioni II*, 28-39.

COLES, J., HARDING, A., 1979. *The Bronze Age in Europe*.

CRADDOCK, P., 1978. Deliberate Alloying in the Atlantic Bronze Age, v *The Origins of Metallurgy in Atlantic Europe, Proc. of 5th Atlantic Colloquium*, Dublin, 369-385.

CRADDOCK, P., 1989. The composition of copper produced at the ancient smelting camps in the Wadi Timna, Israel. *Brit. Mus. Occasional Paper* 20, 165-175.

CRADDOCK, P., GIUMLIA-MAIR, A. R., 1988. Problems and Possibilities for Provenancing Bronzes by Chemical Composition, v *Bronzeworking Centres of Western Asia c. 1000-539 B. C.*, 317 ss.

GALE, N. H., STOS-GALE, Z. A., 1989. Bronze Age Archaeometallurgy of the Mediterranean: The Impact of Lead Isotope Studies, v *Archaeological terranean: The Impact of Lead Isotope Studies, v Archaeological Chemistry IV*, 159-198.

HADŽI, D., CVEK, F., 1976. Smolni kit in premaz za žare. *AV* 27, 128. 134.

HADŽI, D., OREL, B., 1978. Spektrometrične raziskave izvora jantarja in smol iz prazgodovinskih najdišč na Slovenskem. *Vest. slov. kem. dr.* 25/1, 51-62.

HARTMANN, A., 1970. Prähistorische Goldfunde aus Europa. *SAM* 3.

HARTMANN, A., 1982. Prähistorische Goldfunde aus Europa. *SAM* 5.

HÄRKE, H., 1978. Probleme der optischen Emissions-spektralanalyse in der Urgeschichtsforschung. *Prähist. Zeitschrift* 53, 165-276.

JUNGHANS, S., SANGMEISTER, E., SCHRÖDER, M., 1960. Metallanalysen kupferzeitlicher und frühbronzezeitlicher Bodenfunde aus Europa, *SAM* 1.

JUNGHANS, S., SANGMEISTER, E., SCHRÖDER, M., 1968; 1974. Kupfer und Bronze in der frühen metallzeit Europas, *SAM* 2/1-3; *SAM* 2/4.

KOSTA, L., PIHLAR, B., SMODIŠ, B., 1979. Trace elements as indicators of the origin of ancient alloys from Slovene finds. *Vestn. slov. kem. dr.* 26/3, 249-259.

OREL, B., HADŽI, D., 1978. Opredelitev smole na sulični osti iz okoliša o, Maharskem prekopu. *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji VI*, 101-102.

OTTO, H., WITTER, W., 1952. *Handbuch der ältesten vorgeschichtlichen Metallurgie in Mitteleuropa*.

PERNICKA, E., 1984. Instrumentelle Multi-Element-analyse archäologischer Kupfer- und Bronzeartefakte: ein Methodenvergleich. *JhbRGZM* 31, 517-531.

PERNICKA, E., 1987. Erzlagerstätten in der Ägäis und ihre Ausbeutung im Altertum: geochemische Untersuchungen zur Herkunftbestimmung archäologischer Metallobjekte. *JhbRGZM* 34/2, 607-714.

PERNICKA, E., SEELIGER, T. C., WAGNER, G. B., BEGEMANN, F., SCHMITT-STRECKER, S., EIBNER, C., ÖZTUNALY, Ö., BARANYI, I., 1984. Archäometallurgische Untersuchungen in Nordwestanatolien. *JhbRGZM* 31, 533-599.

PETERŠIČ-ČOBAL, M., 1989. Metalografska preiskava bronastih prazgodovinskih predmetov iz Ormoža. *AV* 39-40, 323-332.

PITTIONI, R., 1959. *Arch. Austriaca* 26, 67-95.

PITTIONI, R., 1980. *Urzeit* I/2.

PUŠ, J., 1977. Premazi in smolnati kit na prazgodovinskih posadah. *AV* 27, 124-127.

ROTHENBERG, B., BLANCO-FREIJEIRO, A., 1981. *Studies in Ancient Mining and Metallurgy in South-west Spain*.

SANGMEISTER, E., 1973. Die Bronzen des Fundhorizontes von Opályi. Ergebnisse der spektralanalytischen Untersuchungen v. A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfund des Karpatenbeckens*, 215-249.

ŠMIT, Ž., 1982. Analiza kovinskih predmetov s prostorsko vzbujenimi rentgenskimi žarki. *AV* 33, 191-196.

ŠMIT, Ž., KOS, B., 1984. Elemental Analysis of Celtic Coins. *Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B3*, 416-418.

TERŽAN, B., 1984. O jantarju z debelega vrha nad Predgradom. *AV* 35, 110-118.

TYLECOT, R. F., BOYDELL, P. J., 1978. Experiments on Copper Smelting v Chalcolithic Copper Smelting, *Archaeo-Metallurgy* 1, IAMS, London.

TRAMPUŽ OREL, N., MILIČ, Z., HUDNIK, V., OREL, B., ICP-AES chemical analysis of metals from Late Bronze Age hoards in Slovenia, *Archaeometry*, v tisku.

Opombe

(1) Za analize iz Halleja in dober pregled starejših raziskav ter literature glej Otto in Witter 1952.

(2) Za pregled mlajših raziskav in literature glej Harke 1978.

(3) Za dunajski projekt glej Pittoni 1959 (in naslednje številke revije *Arch. Austriaca*) ter Pittoni 1980.

(4) Za stuttgartske analize bakra glej Junghans in dr. 1960, 1968, 1974, Blance 1971; za analize zlata glej Hartmann 1970, 1982.

(5) Na kratko o rezultatih stuttgartskega projekta glej Coles, Harding 1979, 18, op. 23.

(6) O raziskavah bakrovih rudišč in izdelkov so bili podani referati na mednarodnem simpoziju Starodavno rudarstvo in metalurgija v JV Evropi v Donjem Milanovcu od 20.-25. maja 1990.

(7) O arheometalurški tematiki glej Aspects of Early Metallurgy, Brit. Mus. Occasional Paper 17, 1980.

(8) Najnovejši izsledki s tega področja bodo izšli v zborniku IAMS (Institute for Archaeometallurgical Studies, London): The Ancient Metallurgy of Copper, Researches in the Arabah, 2 (v tisku).

(9) Raziskave železa obsegajo posebno področje, več o tem glej Meterc J., Sledovi prazgodovinskega rudarstva in železarstva v Triglavskem pogorju, 1989 (dipl. naloga, neobj.).

(10) Otto in Witter 1952, 204, 206.

(11) Za analize bakrenih predmetov z Ljubljanskega barja (Dežmanova kolišča na Igu, Ig-Studenec in Lavrica), iz Ljubljane (Dermastjeva zbirka) in Malega grabna v Ljubljani, Kamnika, Šmartnega v Tuhinjski dolini, Ihana, Palovč, Dolnjega Zemonja, Pirana, Zagorja, Šempetra pri Gorici in Čepnega glej SAM 2/3, 1968, s. 10-13, 56-57, 142-143; za gradivo iz Maribora pa SAM 1 1960, s. 119, 153.

(12) Za analize zlatih predmetov iz Celja, Libne, Malenc, Podzemlja, Stične in Šmarjete glej SAM 3, 1970, s. 65, 67, 68.

Neva Trampuž Orel

Bibliometrijsko vrednovanje jugoslovenske praistorijske arheologije

Uvodna napomena

Bibliometrijskim istraživanjima smatramo prikupljanje i analizu kvantitativnih podataka koji se odnose na publikovano znanje (Pritchard, 1969). Bez obzira na moguću pravac istraživanja (npr. istraživanje rasta, veličine znanstvene literature, selekcije, obsoletnosti ili dominantnih pravaca ("cluster") analiza relevantnih izvora, faktor uticanja i slično) zajednički cilj jeste objektivan odnosno realan opis informacijskih i komunikacijskih karakteristika zabilježenog znanja, bilo iz pravca produkcije znanja ili njegove recepcije.

Ovaj metod se nudi kao jedan od mogućih načina informatičkog vrednovanja znanstvene literature, ovdje kao pregled osnovnih karakteristika jugoslovenske arheološke publicistike u cilju preciznijeg određenja ove znanosti i njenih komunikacijskih karakteristika.

POGLED NA STRUKTURU JUGOSLAVENSKE PRAISTORIJSKE ARHEOLOGIJ

Sudeći po recentnim recenzijama (Mikić, 1980; Oravec, 1983; Leben, 1985; Benac, 1988) petotomna PRAISTORIJA JUGOSLAVENSKIH ZEMALJA (Benac, 1979); (u daljem tekstu PJZ), predstavlja kritički sintetski pregled razvoja arheologije našeg podneblja, svojom obuhvatnošću i načinom izlaganja jedinstven u svjetskim razmjerama.

Smatramo da u bibliografskom smislu, odnosno svojim osnovnim karakterom, 84 priloga koje donosi PJZ pripadaju kategoriji preglednih znanstvenih radova za koje je pokazano (Weinstock, 1971), da relevantno mogu prikazati stanje, razvoj i intimnu istoriju određene discipline posmatranu kao sinhronijski niz publikovanih dokumenata.

Njene bibliografije nastale su kao pregled relevantne referentne literature citirane u prilogima, pa zadržavaju definisanu tematsku oblast, a s obzirom na način izlaganja posjeduju i odgovarajuću istoričnost, odnosno i realnu selektivnost korištenih (citiranih) izvora. Bibliografije PJZ dakle uzimamo kao "sliku" razvoja arheologije čije ćemo karakteristike istražiti.

Za ovu analizu razvijena je posebna aplikacija kompjuterskog programa (Bakaršić, 1989-a) za podršku integralnog procesa analize, počev od unošenja referenci u

odgovarajuće baze, pa do ispisa frekvencijskih tabela i predloški za grafikone. Aplikacije imaju mogućnost unošenja i transferiranja sa tekstprocesorom i dinamičkim tabelama, tako da je cijela analiza u potpunosti kompjuterski podržana za rad na personalnom računaru; realizovana je u standardnim programskim paketima (dBase III Plus, Clipper compiler, Microstat, Microsoft Word, Lotus i Harvard Graphics).

Najprije smo ispitali distribuciju četiri distinktivna elementa referenci bibliografija (jezik teksta referenci, zemlja porijekla referenci, autorska distribucija i distribucija naslova periodičkih publikacija). Na Grafikonu 1. kao primjer dat je grafički prikaz distribucije ovih elemenata za četvrti tom PJZ.

Prvi neposredni rezultati prva dva elementa odredili su pravac daljeg istraživanja. Uočljiva je izrazito nepravilna distribucija, i to:

- * *Jezik referenci* (891 referenca 16 jezika); krivulja distribucije je pravac sve do šestog rangiranog jezika (94 % svih referenci), gdje prelazi u značajan otklon od pravca.

- * *Zemlja porijekla referenci* (1891 referencija, 22 zemlje); krivulja distribucije je također pravac sve do šeste rangirane zemlje (90 % svih referenci), gdje prelazi u značajan otklon.

Dominantan jezik referenci je srpskohrvatski (41-33 % svih korištenih jezika), a zemlja porijekla Jugoslavija (66-47 % svih zemalja). Ovi rezultati (Bakaršić 1990) sugeriraju izrazitu topografsko-jezičku distribuciju referenci. Topografska distribucija regionalno je određena, s obzirom da u prvi krug poslije Jugoslavije dolaze njoj pogranične zemlje, odnosno zemlje sa kojima dijeli iste ili srodne arheološke kulture. Ovakva regionalna određenost korpusa bitna je karakteristika historijskih i društvenih nauka.

Elementi distribucije naslova periodičkih publikacija i autorske distribucije imaju slične karakteristike, odnosno sugeriraju većinom distribuciju sa karakteristikama izraženih vrijednosti omjera autora u prvoj zoni produktivnosti (Bakaršić, 1989-b; Mihel, 1984), te (s obzirom na uočenu regionalnost) potvrđuju dominantno prisustvo jugoslovenskih autora, odnosno dominantno prisustvo

naslova periodičkih publikacija iz Jugoslavije. U nastavku ćemo dati detaljniji prikaz ovih elemenata.

BIBLIOMETRIJSKA ANALIZA "PRAISTORIJE JUGOSLOVENSKIH ZEMALJA"

U bibliografijama petotomne PJZ nalazimo ukupno 4.084 referenci literature, čija je struktura data na Tabeli 1.

TABELA 1 STRUKTURA REFERENCI PJZ

tom PJZ	Monografske publikacije i zbornici			Periodičke publikacije		
	(ukupno) (m)	(z)	(m+z)	%	(p)	(%)
(1)	763	77	120	197	(25.82)	566 (74.18)
(2)	525	137	43	180	(34.29)	345 (65.71)
(3)	453	113	38	151	(33.33)	302 (66.67)
(4)	891	115	104	219	(24.58)	672 (75.42)
(5)	1452	221	182	403	(27.75)	1049 (72.25)
ukupno	4084	663	487	1160	(28.16)	2934 (71.84)

Premda je dominantnost periodičkih publikacija u strukturi referenci dokumentovana i kod drugih znanstvenih disciplina (npr. medicina 75% (Knežević, 1981), i u skladu je sa opštim trendom dominacije periodičkih publikacija kao sredstva komunikacije unutar znanstvene zajednice (Sigel, 1982), ovdje je to posljedica sumarne slike istorije predviđenih arheoloških istraživanja koje donosi PJZ i relativno malog broja publikovanih regionalnih sinteza arheoloških istraživanja. Na ovaj zaključak upućuje nas struktura referenci iz monografskih publikacija i priloga iz zbornika.

Struktura autorske distribucije i distribucije periodičkih publikacija data je na Tabeli 2.

TABELA 2 STRUKTURA AUTORSKE DISTRIBUCIJE

tom PJZ	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Autora	253	196	219	331	512
Referenci	762	525	543	891	1452
Prosječno	3.02	2.68	2.07	2.69	2.84
Stand. dev.	9.57	4.12	2.43	3.95	4.59
Varijacija	317	154	117	147	162

STRUKTURA DISTRIBUCIJE PERIODIČKIH PUBLIKACIJA

Naslova	213	126	114	211	302
Referenci	566	345	302	672	1049
Prosječno	2.66	2.74	2.65	3.18	3.47
Stand. dev.	4.21	3.49	3.34	5.55	7.27
Varijacija	157	127	126	174	209

Prosječan broj referenci po naslovu periodičke publikacije, odnosno autora je ujednačen (približno 3), dok varijacije maksimalnih vrijednosti (naslovi: 82-19; autori: 53-17), procentualno obuhvataju približno iste omjere korpusa bibliografija (naslovi 6-8%; autori 3-6%).

Visok koeficijent varijacije, asimetričnost i izduženost ukazuju na koncentrisanost distribucije naslova periodičkih publikacija i autora što je posebno uočljivo u pregledu minimalne produktivnosti na Tabeli 3.

TABELA 3. PARAMETRI MINIMALNE PRODUKTIVNOSTI tom PJZ

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(% NASLOVA PERIODIČKIH PUBLIKACIJA)					
Naslova	57.28	57.14	56.14	57.34	56.62
Referenci	21.55	20.87	21.19	18.01	16.30
(% AUTORA)					
Autora	64.82	58.67	62.56	58.01	55.27
Referenci	21.52	21.90	30.24	21.55	19.49

Bibliografije karakteriše velik i ujednačen omjer naslova periodičkih publikacija minimalne produktivnosti (56-57%), te "single papers" autora (55-65), kojima pripada do jedne petine (16-21%) odnosno (19-30%) svih referenci.

Primjenom metode najmanjih kvadrata na Tabeli 4 prikazani su karakteristični parametri hiperbolične funkcije broja referenci i broja naslova periodičkih publikacija odnosno autora sa istim brojem referenci.

TABELA 4. FUNKCIJA HIPERBOLE DISTRIBUCIJE

Naslovi	tom PJZ	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Konstanta		1.84	1.67	1.68	1.69	1.75
X koeficijent		-1.4223	-1.4236	-1.5019	-1.2536	-1.2263
R kvadrat		0.89	0.90	0.92	0.78	0.76
Autori						
Konstanta		1.44	1.86	2.03	1.94	2.23
X koeficijent		-1.0045	-1.4545	-1.7836	-1.4637	-1.5353
R kvadrat		0.60	0.88	0.96	0.80	0.87

Kod naslova (tom 4 i tom 5) i autora (tom 1) pouzdanost ove aproksimacije je nešto niža od pouzdanosti prikaza ostalih tomova. Sve nađene vrijednosti niže su od vrijednosti koeficijenta Lotkinog zakona inverznih kvadrata (Momčilović, 1981; Vlasy, 1980) kao posljedica tematske i autorske širine bibliografija i perioda

koji obuhvataju. Sličan koeficijent (1.2251) za naslove periodičkih publikacija karakteriše i neselektiviranu bibliografiju osmogodišnjeg perioda radova iz humanističkih znanosti (Mihel, 1984), dok se uporedni rezultatu postojećih analiza autorske distribucije (Oluić-Vuković, 1983; Klaić, 1984; Klaić, 1986) unekoliko razlikuju radi obrade različitog vremenskog intervala, i - što je važnije - selektivnosti korpusa. Autorska distribucija očekivano pokazuje arheologiju kao "soft science".

Karakteristične krivulje distribucije za analizirane bibliografije date su na Grafikonu 2 (Distribucija autora) i Grafikonu 3 (Distribucija naslova) u semilogaritamskom prikazu ranga i kumulativnog iznosa broja referenci.

Nad podacima sa frekvencijskih tabala distribucije referenci iz periodičkih publikacija (na osnovu kojih su generisan prethodni grafikon) primjenimo Bradfordovu distribuciju kao univerzalnu informatičku mjeru nepravilnosti distribucija karakterističnih za fenomene selektivnosti informacija. (Bradford, 1953; Vickery, 1948). Podatke smo podijelili u tri zone relevantnosti izvora (po jedna trećina svih referenci) i pretpostavili omjer pojavljivanja naslova citiranih periodičkih publikacija u korpusima kao omjer 1:A:A2 (gdje je A približno 5). (Pravdić, 1981).

Tabela 5. Distribucija naslova i referenci u zonama produktivnosti

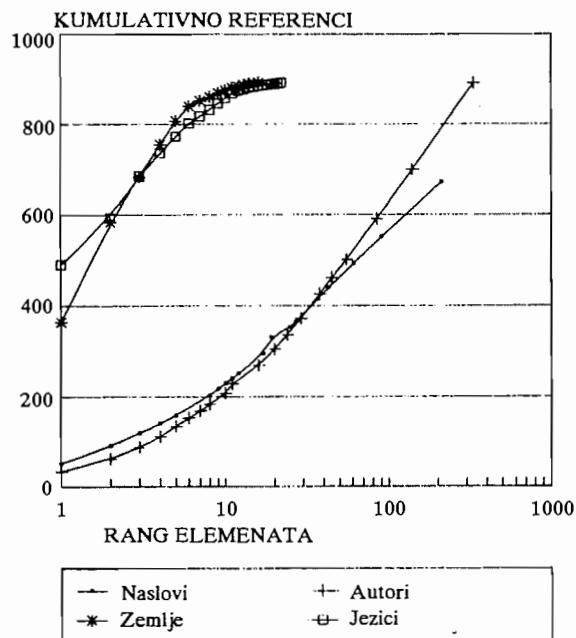
tom PJZ	NASLOVA PERIODIČKIH PUBLIKACIJA				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Zona 1	5.16	6.35	6.14	4.74	2.98
Zona 2	21.13	23.81	22.81	15.64	16.89
Zona 3	73.71	69.84	71.05	79.62	80.13

Nepravilnost, odnosno koncentriranost distribucije prikazana je na Tabeli 6 karakterističnim Prattovim indeksom disperzije (Pratt, 1977).

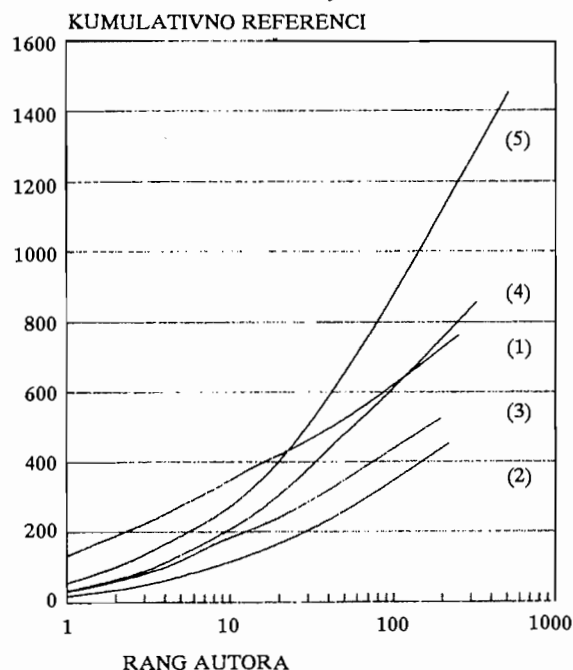
TABELA 6. PRATTOV INDEX DISPERZIJE

tom PJZ	NASLOVI	AUTORI
(1)	0.505	0.599
(2)	0.499	0.512
(3)	0.491	0.419
(4)	0.563	0.509
(5)	0.598	0.519

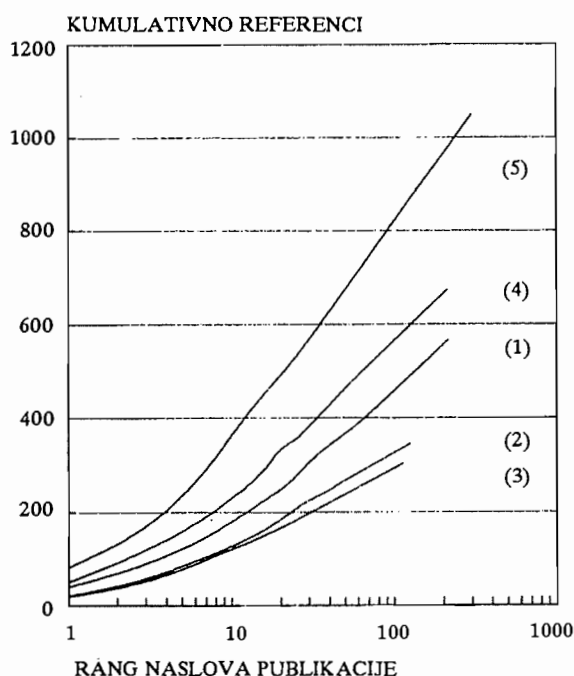
Grafikon 1. Elementi referenci

Grafikon 2. Autorska distribucija

Grafikon 3. Distribucija naslova

Sve analizirane bibliografije imaju znatno veće vrijednosti omjera naslova korištenih periodičkih publikacija u prvoj zoni produktivnosti od teorijski pretpostavljenog i hibridan oblik karakteristične krivulje distribucije (sa izraženom prvom zonom do prelaska krivulje u linearni dio), slabo izraženim otklonom od pravca, dok se krivulje u cijelosti nalaze u "području raspršenosti" (Pravdić, 1981).

Jedino kod bibliografije petog toma PJZ omjer prve zone je najbliži teorijski pretpostavljenom omjeru i sadrži izraženiji otklon od pravca.

Raspršenost referenci u skupini citiranih naslova periodičkih publikacija veća je nego kod prirodnih nauka. (Penava, 1984; Pravdić, 1982; Centner-Hermanović 1982). Skupina najproduktivnijih periodičkih publikacija je skoro dvostruko veća od teorijski pretpostavljene (4.74-6.35%), odnosno gotovo identičnih vrijednosti omjera (5.90%) i raspršenosti (0.596) naslova periodičkih publikacija iz humanističkih znanosti (Mihel, 1984).

ZAKLJUČAK I DALJI PRAVCI ISTRAŽIVANJA STRUKTURE ARHEOLOGIJE

Pretpostavka bibliometrijske analize jeste da će u sinhronijskoj ravni svaka "nova", naredna referenca iz određene oblasti sumirati, kvalificirati i klasificirati određeni niz "starih", prethodnih referenc. Ovo zastiranje starog novim (obsoletnost znanja kao posljedica razvoja znanosti) biće naročito zanimljivo posmatrati na mjestu publikovanja referenci, gdje razvoj znanosti ostavlja svoj trag te čini mogućim istraživanje istorije znanosti kao istorije znanstvenih publikacija.

Tematski izvršena periodizacija praistorijske arheologije u PJZ i različiti obimi bibliografije nisu omogućili stvaranje jedinstvene bibliografije za PJZ u cijelosti i precizniju procjenu relevantnosti citiranih izvora općenito.

Mogući zaključak izvodimo posredno. Naime, sumirajući naslove periodičkih publikacija prve zone produktivnosti nalazimo ukupno 45 naslova, od kojih se 6 (13.33%) ponavlja (3 naslova 5 puta, 1 naslov 4 puta, 2 naslova 2 puta). Primjećujem takođe da su varijacije naslova najveće između prvog toma i ostalih kao posljedica interdisciplinarnosti tematizirane oblasti prvog toma PJZ.

Držeći se zadane granice procjene relevantnosti dobili smo skupino od 28 naslova periodičkih publikacija. Sumarno gledajući ova lista opisuje karakter naše arheološke i srodne periodike (malog stepena subspecijalizacije), pa ipak u potpunosti ne prikazuje stanje relevantnosti izvora za svaku tematiziranu oblast posebno. Jedan od razloga jeste svakako i različit kriterij selekcije. Pomicanjem granice relevantnosti na nivo 50% svih naslova periodičkih publikacija i prateći ponavljanja samih naslova dobivamo nešto užu i realniju listu. Na njoj su (abecednim nizom) slijedeći naslovi:

Archeologia Jugoslavica,
Arheološki pregled,
Arheološki radovi i rasprave,
Arheološki vestnik,
Diadora,
Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu,
Materijali Saveza arheoloških društva Jugoslavije,
Rad vojvođanskih muzeja
Starinar,
Vjesnik za historiju i arheologiju dalmatinsku,

Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu;

te od inostranih:

Acta arheologica Hungarica,
Dacia i
Germania.

PJZ daje pregled razvoja praistorijske arheologije, pa se na ovoj listi nalaze in četiri naslova (*Starinar, Vjesnik za historiju i arheologiju dalmatinsku, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu i Glasnik zemaljskog muzeja*), koji, istorijski gledano, jesu i realni nosioci toga razvoja (od -vremenskom periodu do -), te na svojevrsan način potvrđuju činjenicu "nezastarjevanja znanstvene vrijednosti primarnih publikacija" (Stipčević, 1986) istorijskih ili humanističkih znanosti.

Posebno interesantni odnosi pokazuju se uporednim praćenjem autorske distribucije i distribucije periodičkih publikacija. S obzirom da su ove distribucije sličnih karakteristika primjetna je očekivana vezanost autora prve zone produktivnosti sa publikacijama oprve zone relevantnosti. Dalja istraživanja bibliometrijskih karakteristika jugoslovenske arheologije svakako je potrebno usmjeriti na ispitivanje citatnih odnosa i citatne mreže, posebno u okviru međusobne prepletenosti sadržaja samih publikacija.

Ovakva moguća analiza bi u većoj mjeri potvrdila validnost stvorene liste, a jugoslavensku arheološku periodiku ocrtala kao autonomno referentno područje.

BAKARŠIĆ, K. (1989-a) Indeks znanstvenih citata za područje arheologije. *Informatologija Jugoslavica* 21, (3-4), 1989 (u štampi).

BAKARŠIĆ, K. (1989-b) Karakteristika autorske distribucije u području arheologije. *Scientia Yugoslavica* (1989) (u štampi).

BAKARŠIĆ, K. (1990) Bibliometrijska istraživanja Praistorije jugoslovenskih zemalja - jezik referenci i zemalja porijekla referenci. *Bibliotekarstvo* (1990) (u štampi).

BENAC, A. (ur.) (1979) *Praistorija jugoslovenskih zemalja. Tom I-V. - Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Svjetlost, Sarajevo, 1979-1987.*

BENAC, A., Garašanin, M., Škergo A. (1988) Praistorija jugoslovenskih zemalja. *Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja* (Sarajevo), 22, s. 157-170 (1988).

BRADFORD, S. C. (1953) *Documentation*. - C. Lockwood, London (2. ed), 1953.

CENTNER-HERMANOVIĆ, N. (1982) Zastupljenost radova iz područja zaštite i unapređenje čovjekove okoline u jugoslovenskim časopisima. *Informatologija Jugoslavica*, 14, (3-4), s. 287-292 (1982).

KLAIĆ, B. (1984) Analiza znanstvene djelatnosti OOUR-a Organska kemija i biokemija Instituta "R. Bošković" u razdoblju od 1964. do 1982. godine. *Scientia Yugoslavica*, 10, (3-4), s. 109-115 (1984).

KLAIĆ B. (1986) Sociometrijska analiza znanstvene i odgojne djelatnosti kemičara zaposlenih u Institutu "R. Bošković" u razdoblju od 1961. do 1983. *Kemija u industriji*, 35, (3), s. 141-149, (1986).

KNEŽEVIĆ, B. (1981) Informativna shema: Rezultat citatnih odnosa u jugoslovenskoj biomedicini prema relevantnim varijabilama. *Informatologija Jugoslavica*, 13, (1-4), s. 99-114, (1981).

LEBEN, F. (1985) Praistorija jugoslovenskih zemalja III Eneolitsko doba. *Arheološki vestnik*, 36, s. 393-401, (1985).

MIHEL, I., OLUIĆ-VUKOVIĆ V., Pravdić N. (1984) Primjena bibliometrijskih zakonitosti u analizi širokih tematskih područja: radovi iz humanističkih znanosti. *Informatologija Jugoslavica*, 16, (1-2), s. 21-33, (1984).

MIKIĆ, Ž. (1980) Prehistoire des territoires yougoslaves. *Starinar*, 31, s. 213-224, (1980).

MOMČILOVIĆ, B. SIMEON, V. (1981) Raspodjela učestalosti citiranja u neprobranoj skupini znanstvenih radova. *Informatologija Jugoslavica*, 13, (1-4), s. 123-128, (1981).

OLUIĆ-VUKOVIĆ, V., TOTH. T., PRAVDIĆ N. (1983) Analiza produktivnosti znanstvenih radnika SR Hrvatske u području kemije. *Kemija u industriji*, 32, (5), s. 205-211, (1983).

ORAVECZ, H., RACZKY, P. (1983) Praistorija jugoslovenskih zemalja vol I-III. *Acta Archeologica Hungarica*, 35, s. 424-425, 81983).

Dobrodošli, obiskovalci!

PENAVA, Z. (1984) Odjek radova znanstvenih radnika SR Hrvatske iz biologije u domaćim časopisima u Science Citation Index (SCI). *Acta Botanica Croatica*, 43, s. 275-302, (1984).

PRATT, A. D. (1977) A measure of Class Concentration in Bibliometrics. - U: *Journal of American Society of Information Science*, 28, s. 285-292, (1977).

PRAVDIĆ, N. (1981) Izbor časopisa za objavljivanje rezultata znanstvenoistraživačkog rada. Gdje publiciraju kemičari. *Kemija u industriji*, 30, (4), s. 195-198, (1981).

PRAVDIĆ, N, OLUJČIĆ-VUKOVIĆ, V, TOT, T. (1982) Bibliometric Analysis of Contributions by Scientists from Croatia Yugoslavia in the Field of Chemistry: Rank-Frequency Distribution. *Kemija u industriji*, 31, (7), s. 351-356, (1982).

PIRCHARD, A. (1969) Statistical Bibliography or Bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25, (3), s. 348-349, (1969).

SIGEL, E. (1982) *Books libraries and Electronics. Essays on the Future of Written Communication*. - KIP Inc. New York, 1982.

STIPČEVIĆ, A. (1986) O sekundarnim publikacijama danas. *Informatologia Yugoslavica*, 18, (1-2), s. 9-15, (1986).

VICKERY, B. C. (1948) Bradford's law of scattering. *Journal of Documentation*, 4, (3), s. 220, (1948).

VLACHYM, J. (1980) Evaluating the distribution of individual performance. *Scientia Yugoslavica*, 6, (1-4), s. 267-275, (1980).

WEINSTOCK, M. (1971) Citation Indexes. - U: Kent A. and Lancour H. (Ed.) *Encyclopedia of Library and Information Science*. Vol. 5. Dekker M. Inc. New York 1971, s. 16-40.

Kemal Bakaršić

Geslo, ki ga v tem času, naravnane k čaščenju turizma in turistov, srečamo na vsakem koraku, slišimo vsak dan. Vabi nas v svet, ki ni naš vsakdanji, vabi nas, naj poiščemo nov odnos do ljudi in stvari okrog sebe.

Tudi v arheološki stroki si za obiskovalca prizadevamo - pri razstavah, predavanjih - in ga obenem odklanjamo, saj je navadno mora za vsakega terenskega raziskovalca. Zakaj? Želimo si, da bi vsi vedeli in nam priznali, kako pomembno in fascinantno delo opravljamo, hkrati pa nas je strah, da bomo namenili preveč pozornosti neusahljivemu toku vprašanj radovednežev in laikov. Že zaradi narave del smo na terenu pogosto gledališče na prostem, publika pa prihaja in odhaja, posega v naše delo, komentira, nas pomiluje in spodbuja, nam grozi... "nas moti pri delu"?

Stroka je drugod po svetu že zdavnaj strogo opredelila svoj odnos do publike na vseh ravneh - od terena do muzejske zbirke, od laboratorija do publikacije - in na vseh stopnjah zahtevnosti - od arheološke delavnice do potovanja skozi zgodovino ali spodbujanja dela in strokovnega usposabljanja ljubiteljev. Prevzela je namreč odgovornost, da vrne družbi vloženo in ne le zadovolji peščico fanatičnih strokovnjakov.

Zato se nam morda zdi smešno, ko vzamemo v roke knjigo z naslovom *Dobrodošli, obiskovalci* (Priročnik za predstavitev in interpretacijo izkopavanja), ki jo je pripravil Center for Environmental Interpretation in izdala English Heritage iz Londona.

Takoj se nam ponudi vprašanje: mar za to res potrebujemo pisna navodila? Priročnik nikoli ni zadnja, edina ali idealna rešitev problema, je le prvi skupni imenovalec, ki spodbuja k nenehnemu izboljševanju in preprečuje, da bi standard dela upadal, oziroma ga vedno znova vzpostavlja. Če pri svojem strokovnem delu uporabljamo priročnike, potem vprašanja obiskovalcev nikakor ne moremo izločiti in s tem tudi ne knjige, ki obravnava prav del stroke, namenjen njim - prezentacijo in interpretacijo. Ali je res potrebno, da se posvetimo obiskovalcu in njemu namenjenim popularnim razlagam že na tej vmesni, "polzreli" stopnji svojega dela? Avtorji in večina strokovne javnosti na zahodu so prepričani, da je to potrebno in koristno. Naše delo je javno in namenjeno javnosti, zato se tokovom obiskovalcev in radovednežev ne moremo in ne smemo izogniti. S pre-

mišljenim ravnanjem in temeljito pripravo pa lahko predvidimo, kakšni publiki se bo naše delo na tej stopnji zdelo zanimivo in kako ji ga lahko čim bolj približamo. Načrtovan stik s sredstvi obveščanja nam omogoča doseči ljudi, ki jih morda bolj zanima videti arheologa pri delu kot brati njegov opis dela in ne sodijo med naključne mimoidoče, ki jih je pritegnilo naše nenavadno "gradbišče". Navsezadnje lahko že z usmerjanjem gibanja obiskovalcev potisnemo iz svojega dragocenega izkopavalnega prostora vsiljivca, ki nam je poteptal pravkar očiščeno površino, ne da bi ga s tem izrinili v položaj brezpravnega nevedneža na "robu visoke znanosti". Skupine šolarjev so pravzaprav edine deležne naše večje pozornosti, zato ker navadno najavijo svoj prihod. Toda ali smo na njihov obisk res primerno pripravljeni?

Vrnimo se k priročniku. Že zgradba in oblikovanje knjige kažeta poglobitve poudarke v obravnavanem odnosu med arheologom in obiskovalcem. Prvi del sestavlja osem temeljnih vprašanj v tem odnosu, drugi del pa tehnične predloge in zamisli. Vprašanja, ki naj si jih po njihovem predlogu postavimo že pred odhodom na teren, so:

- Zakaj povabiti obiskovalca na izkopavanje (prednosti prezentacije in interpretacije)?
- Kaj glede na svoje sposobnosti in sredstva lahko ponudimo obiskovalcu (načrtovanje programa)?
- Kdo bodo naši obiskovalci in kaj jih bo zanimalo?
- Kako jim bomo predstavili to, kar želimo, da zvedo?
- Kako spodbuditi sodelovanje s šolami?
- Kaj lahko zaslužimo s takšno dejavnostjo?
- Kakšni naj bodo odnosi s sredstvi javnega obveščanja in kako v njih predstaviti izkopavanje?

Vsako od teh vprašanj je podrobno obravnavano, od npr. obravnave obiskovalca (kdo bo prišel, kdaj, koliko časa bo ostal, kaj pa vreme?) do vrste razlag (vodniki, demonstracije, "živa zgodovina", plakati, stenčas, vodnik po izkopavalnišču...) in načrtovanja v zvezi z ljudmi in stroški, ki jih izločamo iz proračuna terenskega dela ali jih poskušamo dodatno priskrbeti. V drugem delu so prikazani predlogi in preproste tehnične rešitve za vzpostavitev komunikacije med raziskovalnim prostorom oz. problemom arheologov in obiskovalcem. Bogato ilustrirana izdaja s humorjem predstavlja nekakšen seznam postavljenih zahtev, ki ga lahko dodamo (v jeziku avtor-

jev pa moramo dodati) vsem drugim seznamom ekip, opreme in organizacijskim shemam, ki jih pripravljamo in preverjamo pred odhodom na teren.

Kako naj pred odhodom na teren mislimo še na obiskovalca in se ukvarjamo z njim, ko pa je ta čas največjih zmešnjav, skrbi in potov v zadnjem trenutku? Odgovor je preprost, čeprav se bi marsikomu zdel nerealen. Sistematična priprava na terensko delo je navadno njegov zelo pomemben, če ne najpomembnejši del, in zanjo moramo imeti dovolj časa in možnosti, ne glede na to na kakšno in kako obsežno terensko raziskavo se odpravljamo. Če dodamo temu še nekaj priprav na prihod obiskovalca, ne deluje več tako zastrašujoče. Navdušena raziskovalna ekipa, ki želi, da bi ljudje razumeli in cenili njeno delo, po mnenju avtorjev ne bo nasprotovala tej obremenitvi, nasprotno, pomenila ji bo nov izziv. In zakaj bi mislili na obiskovalca med terenskim delom, ko pa bodo interpretacija, konservacija in prezentacija opravljene po našem odhodu in bo imela publika pred seboj "kulturni rezervat"? Razlogov je več:

- zadnje dejanje večine arheoloških izkopavanj je zasutje terena, prostor pa dobi svoj nov namen. Če bi med raziskavami vključili v svoje delo tudi delo s publiko, bi znanje o tem ne ostalo samo v arheoloških zapisih;
- namen našega dela ni najti, temveč je predvsem razumeti, torej moramo dovoliti publiki, da skupaj z nami poskuša razumeti in ne le ogledovati najdeno.

Priročnika ni treba ne prevzemati ne slepo posnemati, lahko pa pomaga in spodbuja pri načrtovanju in obvladovanju vseh spremnih pojavov pri terenskem delu; to je prvi, morda največji korak h končnemu uporabniku - da bi arheologovo delo razumel vsak in bi se mu zdel rezultat tega dela prav tako pomemben, kot se zdi nam.

Ps.: Pogosto moram razložiti ljudem, kaj je to arheologija in kaj pravzaprav delam. Morda prav premišljen odnos do obiskovalca pripomore k temu, da bo takih vprašanj vse manj.

Darja Grosman

Problemi in dileme muzejske pedagogike - v Narodnem muzeju

Ob vseh prizadevanjih in načelnem zavedanju strokovnih delavcev v muzeju, konkretno v Narodnem muzeju, kako pomembno je vzgojno-izobraževalna dejavnost, še posebno ker ima Narodni muzej status nacionalne ustanove, na tem področju naletimo na kontradiktornost. Dejstvo je namreč, da za normalen potek vzgojno-izobraževalnega dela nimamo niti najbolj temeljnih pogojev: nimamo opreme, da o prepotrebni dodatni prostori pri sedanjih prostorskih stiski v muzejski stavbi na Prešernovi 29, kjer sta še Prirodoslovni muzej Slovenije in Slovenski etnografski muzej - sploh ne govorimo. Za delo z obiskovalci bi v okviru prostorske preureditve za potrebe vseh treh muzejev potrebovali predavalnico z avdiovizualno opremo ter za vsak muzej posebej ustrezno opremljen kabinet. Predvsem pa Narodni muzej že dalj časa nima postavitve stalne zbirke. Vzrok za to stanje so tudi prenovitvena dela muzejske hiše. Tako je delo kustosa pedagoga še dodatno oteženo.

Vzgojno-izobraževalno delo v muzeju povezuje stalne zbirke (postavitve) s spremljajočimi občasnimi tematskimi raziskavami, pa tudi posebne programe za mladino in odrasle, ki naj bi potekali v predavalnicah, kabinetih, šolah (muzej na obisku), muzejskih dvoranah. Zlasti delo z mladino v muzeju zahteva vsebinske in organizacijske premike: bistvo tega dela ni samo v kadrovske sestavi in tehniški organiziranosti, ki sta sicer nujni predpogoj, ampak tudi v muzejski govorici in sporočilih - bistvo je tako v problematizaciji in ne le v prezentaciji. *Narodni muzej oziroma njegove razstave obiskovalci še vedno samo obiščejo, vanj se ne vračajo, da bi se obogatili!*

Tudi sicer potrebujemo svojo metodologijo in posredovanje informacij: muzej naj bi ne deloval niti kot prestižna ustanova niti kot slaba šola. Načrtovanje vzgojno-izobraževalne funkcije muzeja mora rasti postopoma in sistematično, prav tako pa tudi muzeološko izobraževanje vseh delavcev v muzeju, pravzaprav vseh, ki naj bi se ukvarjali s komunikacijo z občinstvom. Zavedati bi se morali, da se muzej realizira šele v komunikaciji s publiko. Za uspeh svojega poslanstva v muzejski pedagogiki bi si moral muzej prizadevati za ustrezne razstavne prostore z didaktičnimi razstavami vred, za pridobitev učnega kabineta s pripomočki in informativnim gradivom

ter za strokovno in pedagoško usposobljenost vseh, ne le kustosa pedagoga.

Temelj za izobraževalno delo v muzeju je prostor, ki je namenjen tej dejavnosti: to je lahko kraj, kjer skupina ljudi pod vodstvom muzejskega strokovnjaka razpravlja o obiskani razstavi, posluša predavanja, lahko pa je tudi delavnica za različne dejavnosti, ki so povezane z muzejem in njegovo vsebino. Velikost in opremljenost takšnega prostora sta seveda odvisni od vrste dela. Razumno in smiselno izbrana oprema lahko poveča uporabnost prostora, uporaba avdiovizualnih sredstev pa lahko bistveno poveča uspešnost pedagoškega dela. *Delo na področju vzgojnega izobraževanja v muzeju seveda ne more čez noč preiti v novo kakovost in doseči uspeh: gre za dolgotrajnejši proces vseh sodelujočih v muzeju.*

Ob vseh izkušnjah, ki sem si jih pridobila ob razstavah Narodnega muzeja - med njimi je sicer veliko pozitivnih, a niso samo takšne - moram zapisati, da delo kustosa pedagoga ne more in ne sme biti omejeno le na vodstva po razstavah, čeprav od njega zvečine pričakujemo prav to. Menim, da za večino muzejskih delavcev velja, da njihovo delo v muzeju presega okvire akademske discipline, ki se poučuje na univerzi, in da se dela v muzeju učimo na delovnih mestih, kar še posebno velja za muzejsko pedagogiko. Delo kustosa pedagoga je predvsem, da išče nove oblike predstavitve in organizacije v muzeju.

Prav zato v nadaljevanju navajam primer, ki sem ga skušala vplejati, a je zaradi premajhnega razumevanja in posluha obstal na začetku poti. Razstavica z naslovom *Pripoved o prazgodovinski hiši s prezgodnjim koncem*, ki je bila obenem z videofilmom na ogled letošnje poletje v avli Narodnega muzeja, je v bistvu delni rezultat večjega projekta (*Prikaz življenja v prazgodovini*), ki naj bi razumljivo, konkretno in privlačno predstavil prazgodovinsko obdobje osnovnošolski mladini. Pri tem ni šlo za megalomanski in neizvedljiv projekt, kot bi radi videli nekateri sodelavci v muzeju; ob pomoči vseh zainteresiranih bi namreč gotovo lahko prerasel v bolj kakovostno obliko.

Poglavitni namen že postavljene razstavice ter celotnega projekta, ki ga želimo nadaljevati, je spodbuditi v otroku ustvarjalnost in sodelovanje, kar je obenem tudi najkrajša pot do vedenja. Radi bi z bolj modernimi metodami

približali človeško zgodovino ter uveljavili pot, po kateri bi bilo mogoče kontinuirano kvalitativno dojemati tako zgodovino kot kulturo. Pri predstavitvi lahko uporabljamo audiovizualizacijo, ki je kot nadgradnja teorije bolj dostopna obiskovalcu, še posebno šolarjem. Bistven element vizualizacije so rekonstrukcije, ki ne rabijo le preverjanju znanstvenih teorij, ampak kot elementarno gradivo kličejo k ponovni vzpostavitvi določene realitete.

Če bi res izdelali projekt *Prikaz življenja v prazgodovini*, bi v dobršni meri odgovorili na vprašanja kaj, kako in zakaj pri ponazarjanju prazgodovinskega obdobja za šolsko mladino. Želeli bi si postaviti razstavo, ki o obdobju nekaj pove in ne vztraja zgolj pri eksaktni resnici, čeprav izhaja iz nje. Razstava bi naj spodbujala predvsem predstavnost zmožnosti osnovnošolskih otrok. Prav zato bi jo želeli oblikovati iz tehle elementov: rekonstrukcij (predstava), kopij (otip), videospotov (sprejemanje in dožemanje snovi prek televizije kot sodobnega medija), pripovedi na panojih in zloženki (v obliki stripa, pri šolarjih priljubljene zvrsti umetnosti). Razstavo naj bi spremljali programi, ki bi učenca vpeljali v nov svet, v pridobivanje novih izkušenj in vedenje o določenem obdobju, predmetu.

Razstava *Pripoved o prazgodovinski hiši s prezgodnjim koncem*, katere naslov obljublja tudi njeno nadaljevanje, je že pokazala, da je za obiskovalce, predvsem za šolarje, ta način vsekakor zanimiv. V obliki, v kateri je bila postavljena v avli Narodnega muzeja, zdaj tudi gostuje po slovenskih osnovnih šolah. Ob tem smo pripravili za učence tudi t.i. delovne liste na predstavljeno temo. Po končanem gostovanju bomo pripravili analizo odzivov, pozitivnih, pa tudi negativnih, ter pri nadaljevanju projekta upoštevali vse smiselne predloge in pripombe. Tudi sicer smo pri načrtovanju projekta *Prikaz življenja v prazgodovini* predvideli gostovanja razstave v prostorih slovenskih osnovnih šol. Izbira šolskega prostora ni nujno ključna, saj je za otroka bolj domačen kot muzej. Prav zaradi te specifičnosti bi morali pri oblikovanju razstave tudi v nadaljevanju računati tako z možnostjo hitre postavitve kot tudi z omejeno prostornino prevoznega sredstva. Pri razstavljanju na šolah je učitelj vedno pomemben, še zlasti ker naj bi se pri podajanju predstavljene snovi pokazale njegove človeške dobre lastnosti.

Tisto, kar naj bi razstava, zdajšnja kot prihodnja še lahko dala, je namreč prepuščeno domiselnosti in osebni zavzetosti posameznega učitelja. Zato je treba za učitelja pripraviti informativne liste z navedeno primerno literaturo. Zanimanje za celoten projekt, na katerega sicer opozarja že razstava kot delen dosežek, nameravamo spodbuditi še s privlačnimi članki, ugankami itd. v mladinskem časopisu.

Omenjeni poskus oziroma njegovo nadaljevanje bi ob sodelovanju vseh gotovo lahko pomenil izboljšanje v muzejski razstavno-pedagoški dejavnosti, seveda ob sprotne odstranjevanju napak, ki so neogibne pri katerikoli delu, še posebej inovatorskem. Če že govorimo o nacionalno pomembni vlogi - matičnosti - Narodnega muzeja, bi morala veljati tudi ali predvsem za področje vzgojno-izobraževalnega dela. *Saj je resnično odprt muzej le tisti, ki vodi dialog s publiko!*

Eva Kocuvan

Tretja mednarodna konferenca arheoastronomije (St. Andrews, Škotska, september 1990)

Od 10. do 14. septembra 1990 je bil v St. Andrews na Škotskem mednarodni simpozij o arheoastronomiji Oxford 3. To je bilo že tretje v vrsti tako imenovanih oxfordskih srečanj: prvo je bilo septembra 1981 v Oxfordu v Angliji (Heggie 1982; Aveni 1982), drugo pa januarja 1986 v Méridi v Mehiki (Aveni 1989).

Začetki arheoastronomije kot posebne vede segajo v 60. leta tega stoletja. Posamezne raziskave, ki bi jih danes označili kot arheoastronomske, so bile sicer opravljene že prej, vendar so ostale zvečine neopažene. Šele ko je knjiga Geralda Hawkinsa *Stonehenge Decoded* (1965) sprožila burno debato o astronomski naravi te megalitske lokalitete v Angliji, se je za tovrstna vprašanja začel zanimati širši krog strokovnjakov, tako s področja naravoslovnih kot družbenozgodovinskih ali antropoloških ved; s tem je bil seveda omogočen kritičen pretres dotedanjih prizadevanj; astronomske interpretacije megalitskih in drugih spomenikov so bile postavljene na bolj realne temelje, oblikovati pa so se začeli tudi prvi metodološki principi vede, za katero se je poslej uveljavilo ime arheoastronomija. Čeprav je to torej sorazmerno mlada disciplina, je danes v svetu že lepo število strokovnjakov, ki se resno ukvarjajo z njo. Na oxfordskih srečanjih vselej obravnavajo tudi teme s področja etnoastronomije, ki je sorodna veda, saj je z arheoastronomijo povezana nekako tako kot etnologija z arheologijo.

Simpozija v St. Andrews se je udeležilo več kot 70 posameznikov iz dvajsetih držav - Avstralije, Avstrije, Bolgarije, Čila, Francije, Grčije, Irske, Islandije, Italije, Kanade, Madžarske, Mehike, Poljske, Porto Rika, Španije, Švedske, Velike Britanije, Združenih držav Amerike, Nemčije in Jugoslavije. Sodelovalo je več priznanih strokovnjakov; med njimi so bili npr. poznavalci vprašanj, ki zadevajo paleolitska astronomska dognanja (Alexander Marshack), megalite Zahodne Evrope (Cilve Ruggles, Euan MacKie), islamsko astronomijo (David King), zgodovino astronomije (Stephen McCluskey, Edwin Krupp), severnoameriško (Von Del Chamberlain) in južnoameriško etnoastronomijo (Peter Roe) ter arheoastronomijo andskih kultur (Tom Zuidema) in Mezoamerike (Anthony Aveni, Johanna Broda, John Carlson).

Večina prispevkov je bila časovno omejena na dvajset minut, s čimer je bila omogočena predstavitev mnogih in

izredno raznovrstnih tem, razporejeni pa so bili v tematske sklope. Prvi dan - ponedeljek, 10. septembra - je bil namenjen splošnim metodološkim problemom in nekaterim sintetičnim prikazom izsledkov raziskovanja posameznih kulturnogeografskih področij. V torek so bile predstavljene teme iz arheoastronomije prazgodovinskih in zgodovinskih kultur Evrope in Azije. Sreda je bila rezervirana za obravnavanje tehničnih problemov in za prikaze s posterji, filmi in za računalniške demonstracije; popoldne tega dne je bila organizirana strokovna ekskurzija do treh prazgodovinskih megalitskih lokalitet v bližini St. Andrews. Četrtek je bil posvečen arheoastronomiji in etnoastronomiji Severne Amerike, nekaj referentov pa je poročalo tudi o raziskavah na raznih koncih Starega sveta - od Islandije do Polinezije. V petek so obravnavali mezoameriške in južnoameriške teme, popoldne pa je ostalo še nekaj časa za splošno diskusijo. Naslednje tri dni smo se vsi, ki smo želeli, udeležili tridnevnega izleta na otočje Orkney, kjer smo obiskali nekaj prazgodovinskih najdišč, med njimi znano naselbino Skara Brae in gomilo Maes Howe.

Mojo udeležbo na simpoziju v St. Andrews je materialno omogočil Sekretariat za raziskovalno dejavnost in tehnologijo R Slovenije, za kar se mu tudi na tem mestu iskreno zahvaljujem. V svojem prispevku *Venus orientations in ancient Mesoamerican architecture*, ki sem ga predstavil v okviru mezoameriške sekcije, sem obravnaval orientacije proti ekstremom planeta Venere v predšpanski arhitekturi Mezoamerike; opozoril sem na nekatere doslej neopažene značilnosti teh orientacij in poskusil pojasniti njihov praktični in simbolični pomen, pri čemer sem namenil več pozornosti tistim, ki sem jih med terenskimi raziskavami odkril sam.

Srečanje Oxford 3 je pokazalo, da so predmet arheoastronomskih in entoastronomskih raziskav postala mnoga ljudstva ali kulture z raznih področij in iz tako rekoč vseh obdobj svetovne zgodovine. Prav tako se je pokazalo, da je arheoastronomija kot arheološka oziroma antropološka subdisciplina dosegla fazo "zrelosti", saj si je v zadnjih letih ustvarila dokaj jasna metodološka načela. Če so še sorazmerno pred kratkim bile upravičene kritike, ki so ji očitale neupoštevanje konkretnega kulturnega konteksta in mehaničnost interpretacij, pa lahko danes ugotovimo, da so t.i. antropološke razsež-

Konferenca TAG, Newcastle upon Tyne, 18.89. - 20.12.1989

nosti arheoastronomije vse bolj vidne in da se raziskovalci - tudi tisti, ki izhajajo iz naravoslovnih ved, na primer astronomije - vse bolj zavedajo, da cilj arheoastronomije ni le poznavanje posameznih oblik eksaktnega astronomskega znanja in njihovih razvojnih poti, temveč tudi in predvsem razkrivanje dejavnikov, ki te raznovrstne oblike in njihovo spreminjanje pogojujejo, pojasnjevanje širših kozmoloških koncepcij, ki temeljijo na opazovanju neba (tudi tistih, ki jih z vidika moderne znanosti ni mogoče opredeliti kot pravilne oziroma znanstvene), in razumevanje njihove vloge v konkretnih družbah in v evoluciji kulture nasploh.

AVENI, A. F., ed. 1982. *Archaeoastronomy in the New World*. Cambridge: Cambridge University Press.

AVENI, A. F., ed. 1989. *World archaeoastronomy*. Cambridge: Cambridge University Press.

HAWKINS, G. S., 1965. *Stonehenge Decoded*. New York: Delta-Dell.

HEGGIE, D. C., ed. 1982. *Archaeoastronomy in the Old World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ivan Šprajc

TAG (Theoretical Archaeology Group) je svetovno znano znanstveno srečanje, ki ga Arheo že dokaj kontinuirano spremlja. V svojih dveh številkah je Arheo predstavil nekatere referate s TAGA. Naša arheološka javnost pa ga še ne pozna. Zato le nekaj bistvenih informacij. TAG je svetovno najpomembnejše srečanje za teoretično arheologijo. V enajstih letnih konferencah je napredoval od delovnih srečanj dveh univerz (Southampton in Sheffield) do zelo množičnega srečanja s pisano mednarodno udeležbo. V bistvu je TAG še vedno predvsem konferenca britanskih arheologov in teoretikov, toda sčasoma je udeležba velikega števila tujih arheologov postala nenadomestljiva. Predvsem pa je postala nenadomestljiva navzočnost drugih strokovnjakov, ne samo arheologov. To so biologi, teoretiki znanosti, geologi, fiziki, strokovnjaki za računalništvo, sociologi, zgodovinarji, arhitekti, antropologi, geografi in še nekateri drugi specialisti. Že s tem TAG presega ustaljene arheološke okvire in omogoča seznanjanje z vprašanji širše narave pri arheološkem raziskovanju preteklosti. Poleg tehničnih razlogov (TAG se vedno organizira v Veliki Britaniji) je še en razlog za večinsko udeležbo britanskih arheologov. To je dejstvo, da je teoretična arheologija v Evropi daleč najbolj razvita prav v Veliki Britaniji in s tem daje ton tudi celotnemu teoretiškemu diskurzu teoretske arheologije.

Na TAGU ne predstavljajo samo čiste teorije, veliko razprav je namenjenih metodologiji, tehnologiji, socialni funkciji arheologije, predvsem pa skušajo slediti najaktualnejšim tokovom v svetovni arheologiji in v družboslovju. S takim konceptom nam TAG predstavi arheologijo v vsej njeni širini.

Pri nas je teoretična arheologija še preslabo razvita, da bi lahko sledili večini idej, ki jih predstavlja TAG. Predvsem pa je pomembno, da tam ni tradicionalnega evropskega arheološkega diskurza. Simptomatična je majhna udeležba nemških strokovnjakov, kar je zelo pomenljiv podatek tudi za našo arheologijo. Vzrokov za to je več, od drugačne arheološke tradicije, organizacije stroke do predsodkov med različnimi arheološkimi šolami. Mislim, da imajo tudi slednji posebno vlogo pri sprejemanju teoretske arheologije pri nas. Prvi predsodek, ki je zelo razširjen, je mnenje, da je arheološka teorija koncept, ki je "ločen" od vsakdanje arheološke prakse.

oziroma da se v praksi ne da dobro aplicirati teoretske arheologije. Ta predsodek je mogoče zelo preprosto spodbiti. Zadošča le malo boljše poznavanje strukture znanosti, kjer dihotomija empirično : teoretično ne zdrži nobene kritike, saj le kontinuirana interakcija med obema poloma omogoča relevanten znanstveni diskurz. Taka dihotomija je že zastarela in je noben poznavalec teorije znanosti ne uporablja več. Problem naše arheologije, kot ga vidim sam, je v pomanjkanju eksplicitnosti teoretske pozicije. Arheološka teorija je tudi v naši arheologiji prisotna že od začetkov, vendar je vse preveč implicitna in "samoumevna", tako da prav zaradi pomanjkanja eksplicitnosti ni mogla jasno izoblikovati svojega teoretskega izraza, jezika, pojmovnega aparata in doseči primerno pozicijo v znanstvenem in univerzitetnem diskurzu. Tako lahko tudi razumemo dolgotrajno diskusijo pri nas o razmerju arheologije in zgodovine, kulturne in umetnostne zgodovine. Pri nas se je teorija največkrat pojavljala skozi metodologijo, kar je tudi razkrivalo njeno eksplicitnost in identiteto.

Na predsodek, da je teoretska arheologija v praksi redkokdaj uporabna, lahko odgovorimo različno. TAG je s svojo desetletno tradicijo praktično obdelal vsa področja arheoloških aktivnosti, torej tudi vse arheološke prakse od rekognosciranja, izkopavanja, analize in interpretacije gradiva, in ponudil s teoretskega stališča zelo veliko metodoloških zasnov, ki so se v naslednjih letih že povsem uveljavile v praksi (npr. računalniška obdelava podatkov, tehnike izkopavanja in dokumentiranja, naravoslovne in fizikalne analize artefaktov; vse to je imelo ves čas teoretsko in metodološko podporo).

Tretji predsodek je pripisovanje teoretske arheologije zgolj anglo-ameriški arheologiji. Popolnoma očitno je, da je teoretska arheologija po šestdesetih letih doživela pravi vzpon v teh državah, vendar so bile pred tem pomembne teoretske študije skandinavske in nemške arheologije. Teoretska produkcija je izredno množična in kakovostna v sovjetski arheologiji. Že bibliografija dveh Klejnovih del, ki ju je objavila založba Studia Humanitatis, je veliko presenečenje, saj nam predstavi izredno število popolnoma neznanih sovjetskih arheologov in njihovih razprav.

Četrty predsodek zadeva razvoj metodologije in tehnologije v arheologiji. Dejstvo, da so ustanove na Zahodu

neprimerno boljše opremljene in imajo na voljo za naše razmere velikanska denarna sredstva ter lahko izvajajo raziskave, ki si jih mi ne moremo privoščiti, nas ne sme zavesti k prepričanju, da če ne moremo doseči njihove tehnične ravni, ne moremo doseči niti teoretske. Taka miselnost bi nas postavila v nekakšen intelektualni neokolonialni položaj, čeprav se z večino razvitih evropskih držav ne moremo kosati po opremljenosti in delovnih razmerah, pa lahko zelo relevantno iščemo svoje poti v razvoju in sodelovanju z drugimi znanostmi pri nas, ki so bolj uveljavljene v svoji stroki v svetu. S tem mislim na nekatere zelo visoke dosežke v geografiji, filozofiji, sociologiji, jezikovnih študijah. Da tehnična opremljenost ne more biti poglobitni razlog za zastajanje v teoretski arheologiji, nam pove primer nemške arheologije, ki je po standardih, opremljenosti in delovnih razmerah prav v svetovnem vrhu, ni pa je toliko v aktualnih teoretskih in metodoloških tokovih. Razlogi za to očitno tičijo drugje.

Najprej nekaj temeljnih informacij o zadnjem TAGU. Enajsto srečanje TAG je bilo organizirano v Newcastlu, domači organizator pa je bil naš dobri znanec John Chapman, zaposlen na tamkajšnji univerzi. Z njim smo se imeli že večkrat priložnost pogovarjati, saj smo v eni prejšnjih številčk Arhea predstavili njegov kratki pregled različnih rekognosciranja v Jugoslaviji. John Chapman je pri nas vodil pomembni projekt Neotermalna Dalmacija, raziskoval pa je tudi vinčansko kulturo. Posebej pa moramo opomniti na njegov izredno kakovostni štirinajstdnevni seminar o konceptih teoretske arheologije, ki ga je vodil na Oddelku za arheologijo v Ljubljani marca 1989. Prav organizatorjeva prijaznost in finančna pomoč sta mi omogočili udeležbo na TAGU. To je zelo množično srečanje. V Newcastlu nas je bilo približno 400, od tega 100 udeležencev z referati. Zaradi tolikšne udeležbe pa tudi zaradi konceptualne širine TAGA je bilo organiziranih 17 sekcij (3 do 8 referatov v vsaki sekciji). Za predstavitev teoretskih tokov in aktualnih vsebin v današnji teoretski arheologiji bo najboljše, če jih naštejemo: *Znanstvena fantastika: scientizem, tehnicizem in arheologija*; *Klasična arheologija*; *Nove perspektive pri prazgodovinskih migracijah*; *Arheologija, mediji in družba*; *Pristopi v arheologiji smrti*; *Arheologija subjekta: subjektivnost po humanizmu*; *Arheologija in etnografska analogija*; *Pokrajinska arheologija*; *Socialna*

arheologija hiš; Dediščina v javnosti: pristopi v izrabi preteklosti; Feministična teorija in proučevanje odnosov med spoloma; Geoarheologija: teorija in praksa v evropski prazgodovini; Dajanje smisla prostoru; Trenutna politika in sodobna arheologija; Tafonomija; implikacije za preverjanje hipotez.

Že v tem popisu lahko slutimo veliko heterogenost tega srečanja in teoretske arheologije nasploh.

Ker je nemogoče predstaviti vse sekcije, sem se odločil za predstavitev temeljne diskusije, ki je bila rdeča nit skozi ves TAG. Ta diskusija je bila tudi edina plenarna sekcija, kajti organizator je s tem hotel še bolj poudariti njeno pomembnost. To je bila uvodna sekcija *Arheološke prihodnosti: smeri v teoriji in praksi*. Namen organizatorja je bil soočiti med seboj tri trenutno najbolj popularne teoretike Michaela Shanksa, Christopherja Tilleya in Colina Renfrewa. Prva dva sta pri nas manj znana. Oba prihajata iz šole osrednjega teoretika postprocesualne arheologije Iana Hoddra in sta pripadnika mlajše generacije arheologov. Njun oponent v diskusiji pa je bil znani Colin Renfrew. Celotna diskusija je bila zastavljena zelo provokativno in ambiciozno, tako da je definirala tudi delo v drugih sekcijah. Skorajda ni bilo referenta, ki ne bi kakorkoli upošteval te diskusije. Prav zato zasluzi, da jo na kratko predstavim.

M. Shanks je v svojem prispevku *Identiteta, preteklost in arheološka poetika* skušal osvetliti in sistematizirati pozicijo arheologa/subjekta v strukturi arheološkega raziskovalnega procesa. Popolnoma je zanikal kakršnekoli "totalnosti" v arheologiji. Po njegovem mnenju je osrednji namen arheologa vnovično pripovedovanje preteklosti in arheologovo ustvarjalnost je treba ocenjevati v razmerju do teksta (do tekstualnega izraza preteklosti, ki jo pripoveduje). S tem hoče Shanks vrednotiti tekstualnost ne samo s suhoparnimi strokovnimi kriteriji, temveč tudi z estetskimi, retoričnimi, dialoškimi merili in glede na to, za koga se piše tekst. Njegova poglavitna teza je, da se preteklost piše v našem izkustvu. Ker pa se hoče izogniti relativizmu in prevelikemu subjektivizmu, ponudi koncept "biti empiričen, toda ne biti empiricist"; tako je treba sprejeti in ne zavračati opozicije med objektivno znanostjo in iracionalnim, toda tudi vezi med njima ne gre povsem zanikati. To pomeni močno opiranje na arheološki zapis, toda večjo svobodo pri interpre-

tiranju. Po njegovem mnenju ne more obstajati enovita teorija v arheologiji, obstajajo le možnosti za multivokalnost. S takim modelom pa Shanks močno zanika klasični Kuhnov model znanosti, po katerem lahko vedno prevladuje samo ena paradigma.

C. Tilley je bil na podobni valovni dolžini kot njegov predhodnik. V svojem prispevku *Znanost, subjektivnost in arheološki diskurz* oceni pojav velikega števila različnih arheologij kot proces demokratizacije znanstvenega diskurza in konec "enopartijskega sistema empiričnega funkcionalizma" ter prehod v *diskurzivni pluralizem*, kjer lahko obstajajo le različna konceptualna ogrodja, ne pa eno samo globalno konceptualno ogrodje, ki bi se ga dalo aplicirati na vse vrste preteklosti. Zanj razumevanje preteklosti pomeni predvsem možnost razumevanja in ustvarjanja arheološkega diskurza in prav pisanje preteklosti je njena najpomembnejša transformacija od preteklosti do našega razumevanja. Arheološki diskurz v klasični strukturalno lingvistični shemi "langue:parole" postavlja na vmesno pozicijo. Zanj je temeljno vprašanje arheološkega diskurza: "Zakaj si hotel to tako povedati?" S tem hoče reči, da je treba najti logično in utemeljeno obliko za izražanje in preverjanje trditev.

Shanks in Tilley izražata zelo sorodne koncepte in sodobno arheologijo hočeta postaviti na postparadigmatško stopnjo, saj le tako razumemo njune zahteve, da se nehajo nasprotovanja med posameznimi teorijami oziroma paradigmami. Nadaljnji razvoj arheologije vidi v medsebojni kooperaciji in pluralnosti različnih diskurzov znotraj nje.

Njun koncept arheologije v prihodnosti ima jasna izhodišča v postprocesualni teoriji arheologije, kot jo je zastavil Ian Hodder, ki je zelo ostro zavrnil koncepte ameriške nove arheologije. Z zahtevami po "naravoslovni" objektivnosti in eksaktnosti je nova arheologija naredila napako, kajti v svoji metodologiji je zanemarila subjektivne, socialne in individualne dimenzije arheološkega zapisa. Nova arheologija je po njegovem mnenju ravnala preveč deterministično. Njegove teze sta Shanks in Tilley res močno radikalizirala. Njuno izhodišče je predvsem arheologija kot raziskovalna dejavnost sodobne družbe z vsemi pomeni in konotacijami te družbe, ki vplivajo na vse vrste arheoloških dejavnosti in razumevanje preteklosti. Ne samo da se po njunem mnenju ne

more obravnavati neobremenjeno, temveč je treba vse vplive sistematizirati, eksplicirati in definirati. Problemi, ki jih vidim pri njunem konceptu, so notranja disciplina, koherentnost in konciznost ter problem meje, do katere sega določen koncept oziroma kolikšen in kakšen je njegov domet.

Tega problema se je očitno zavedal tudi organizator, ki jima je postavil nasproti izkušenega in zelo priznanega "starega volka" teoretske arheologije Colina Renfrewa. Že naslov njegovega prispevka *Arheologija kot znanstvena disciplina* je nakazoval vsebino njegove diskusije in odnos do obeh predhodnih referentov. Glede na njuna referata je bilo povsem logično in pričakovano, da je postavil vprašanje meril za določanje vrednosti pri omenjeni multivokalnosti. Le primerna merila lahko omogočijo dovolj koherentnosti, da bi arheološki diskurz lahko obstajal in se razvijal. Po njegovem mnenju je treba ta merila iskati v znanstveni arheologiji in ne zunaj nje, kot sta nakazovala Shanks in Tilley. Njune teze bi po Renfrewovem hitro pripeljale do "non-sense" arheologije oziroma do prevelike disperzije arheološkega diskurza.

Glede vprašanja meril moramo vsekakor pritrditi Renfrewu, saj je koncept, ki sta ga predstavila Shanks in Tilley še precej neizdelan. Pravzaprav moramo tudi Renfrewu postaviti enako vprašanje: Kje so merila in kdo lahko presoja koherentnost interpretacij in teorij? Čeprav to vprašanje ni bilo postavljeno, sklepam, da bi Renfrew nanj odgovoril na klasičen popperijanski način s tezami o tem, da teorija vzdrži vse dokler se je ne da falsificirati. Toda to je le en koncept teorije znanosti, koncept, ki zastopa tezo o kumulativnem in kontinuiranem napredovanju znanosti: ima še danes veliko nasprotnikov med teoretiki znanosti.

Osebnostno mislim, da je prihodnost arheologije prav v dialektičnem razmerju med multivokalnostjo in konceptom prevladujoče paradigme. Čeprav lahko rečemo, da sta Shanks in Tilley predstavila dokaj subjektivistično in relativizirano podobo arheologije v prihodnosti, pa jima vsekakor moramo dati prav, da je nemogoče imeti univerzalne teorije za razumevanje vseh vrst preteklosti. Napačno bi bilo misliti, da sta Shanks in Tilley ponudila možnosti za povsem "svobodno" interpretacijo preteklosti, le svojih meril še nista utegnili povsem izobliko-

vati, da bi celostno podala svoj koncept, ga razvila v arheološki praksi in preverila njegovo veljavnost.

Diskusija, ki je sledila tem referatom je osvetlila še eno dimenzijo koncepta Shanksa in Tilleya. Prevladovala je predvsem diskusija o organizacijski strukturi vede, kajti njun koncept multivokalnosti zadeva tudi probleme univerzitetnega diskurza, avtoriteto v znanosti, možnosti in dostopnost publiciranja, zaprte kroge znanstvene in organizacijske moči. To je še bolj izrazilo "subverzivnost" njunih referatov. Večina udeležencev se ni mogla opredeliti za eno od strani, kajti obe strani sta imeli v nekaterih stvareh prav. S tem se je pravzaprav že nakazala smer, v katero bo šla arheologija v prihodnje - v interakcijo multivokalnosti in prevladujoče paradigme.

Nasplah je na celotnem TAGU prevladoval subjektivistični in partikularistični princip, kjer ni nihče skušal podajati univerzalnih razlagalnih modelov. Sodelovanje z drugimi vedami pomeni za arheologijo tudi postopno spajanje z njihovim pojmovnim aparatom, kar delno govori v prid tezi o multivokalnosti. Na drugi strani pa obstaja zahteva po arheološki razlagi in ne po npr. geografski, za kar je spet potreben lasten arheološki izraz.

Tokov arheologije v prihodnosti se zagotovo ne da natančneje napovedati, vendar je očitno, da je v arheologiji (vsaj evropski) prevladala "mehka" (postprocesualna) različica pred "trdo" (hard science, procesualna), ki se je najbolj udomačila v ZDA z novo arheologijo.

Naslednji TAG bo organiziran od 17. do 20. decembra 1990 na univerzi v Lampetru v Wellsu.

Predrag Novaković

Staro rudarstvo i metalurgija Jugoistočne Evrope Medjunarodni simpozijum u Donjem Milanovcu

U drugoj polovini maja meseca 1990. godine održan je skup međunarodnog karaktera u našoj zemlji, posvećen rudarstvu i metalurgiji jugoistočne Evrope. Skup je organizovan zahvaljujući predanom dugogodišnjem radu na istraživanju rudnika bakra na Rudnoj Glavi dr. Borislava Jovanovića i angažovanjem Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru, na čelu sa direktorom Ilijom Jankovićem.¹ U Donjom Milanovcu okupilo se preko šezdeset stručnjaka iz raznih krajeva Evrope i Amerike. U razvojnem putu proučavanja starog rudarstva i metalurgije kao svetskog protesa, simpozijum u D. Milanovcu predstavlja poslednju u nizu dosadašnjih konferencija (da podsetimo na neke od njih: Bochum, Heidelberg, Zheng-Zhou...) gdje su razmatrani određeni problemi sa širih aspekata i finale jednog istraživačkog ciklusa. Usudjujemo se da kažemo, da skup u D. Milanovcu istovremeno predstavlja i početak novog perioda u radu arheometalurgije, koja se detaljnim studiranjem i sistematizovanjem podataka vezanih za jugoistočnu Evropu treba da postavi faktički fundament za razrešavanje istorijskog razvoja primarnog rudarstva.

Na simpozijumu je ostvaren efikasan sistem rada. Prijavljenih je velik broj referata različite problematike; sva izlaganja su praćena iscrpnom diskusijom, borbom mišljenja ili postavljanjem dodatnih pitanja. To je svakako uticalo na ton opšte atmosfere u kojoj je sastanak protekao.

Pre nego što u kratkim crtama iznesemo osnovni sadržaj održanih referata, dajemo sledeća opšta zapažanja. Dve grane proučavanja, paralelno zastupljena u referatima i strukturom naučnika, prezentirala su dva vida poimanja problematike rudarstva i metalurgije. Ono što se veoma konkretno odnosilo na rudarenje i metalurgiju kao procese, potkrepljeno laboratorijskim analizama i arheometalurškim kriterijumom istraživanja, bilo je jezgro naučnih interesa na simpozijumu. Uporedo sa prvim delom nastupali su i arheolozi, koji su klasičnim arheološkim metodama i proučavajući arheološki materijal kao finalni produkt u svom preurednom, ekonomskom, socijalnom kulturnom miljeu, davali dopunski sadržaj i prezentirali istorijsko-društvenu konotaciju problema.

Prvi dan rada bio je posvećen izlaganju rezultata proučavanja teritorije severnoistočne Srbije i matične oblasti sa Rudnom Glavom, prvim rudnikom bakra na Balkanu.

Dr. B. Jovanović (Arheološki institut, Beograd) izneo je rezultate svog proučavanja rudarstva, predstavljajući našu teritoriju u kontinuitetu praistorijskog rudarenja na centralnom Balkanu. Dr. S. Janković i D. Krajnović (Rudarsko-geološki fakultet Beograd) obradili su geološku podlogu terena sa lociranjem minerala bakra koji bi predstavljali potencijalne sirovine za razvoj primarne metalurgije na teritoriju današnje Srbije. Prof. dr. B. Brukner (Filozofski fakultet, Novi Sad) izneo je najnovija zapažanja o teritoriji južne Panonije i Podunavlja na početku bakarne ere. Prof. dr. S. Dušanić (Filozofski fakultet Beograd) nastavio je prikaz o karakteru rudarstva u rimskoj provinciji Ilirik analizirajući podatke iz pisanih izvora.

Nakon uvodnih referata simpozijum je započeo rad predstavljanjem pojedinačnih lokaliteta i najnovijih podataka dobijenih tokom istraživanja.

Na skupu se formiralo nekoliko grupa referata, određenih na osnovi zajedničkih tema. Grupa iz Max Planck-ovoga instituta iz Heidelberga (I. Lorenz, dr. E. Pernicka) sa grupom geologa sa Rudarsko-geološkog fakulteta u Beogradu (dr. S. Janković, D. Krajnović), i sa supervizorima naučnog projekta, dr. G. Wagner i dr. B. Jovanović, prezentirali su rezultate raznih laboratorijskih analiza stare bakarne šljake sa nalazišta u Srbiji, posebno komparirajući oblast istočne Srbije i planine Rudnik u Takovsko-milanovačkom basenu. Druga grupa istraživača istog projekta (E. Pernicka, F. Begemann, B. Jovanović, S. Schmitt-Strecker) priredila je rezultate proučavanja o rudnim izvorima koji su verovatno poslužili kao sirovinska baza za izradu eneolitskih i ranobronzanih metalnih nalaza sa teritorije Srbije, što je dalo novu dimenziju dosadašnjim istraživanjima. Dr. B. Ottaway i dr. P. Budd (Univerzitet u Bradford-u) razmatrali su mogućnosti arseničkog bakra kao slučajne pojave za dalju primenu ili sistematične namere prvih rudara, čime je učinjen veći korak ka identifikaciji glavnog problema tehnologije legura u periodu eneolita. Drugi deo proučavanja odnosio se na rudarski alat iz nekoliko vremenskih perioda: V. Bogosavljević (Narodni muzej Kraljevo) je iznela rezultate tipološko-atributivne analize batova sa Malog Šturca na Rudniku, koji pokazuju izvesne tehnološke inovacije u odnosu na batove sa Rudne Glave, dok je D. Gale (Univerzitet u

Bradford-u) dao komparativnu studiju o najranijem evropskom rudarskom alatu. Oba autora su potencirala buduća istraživanja na osnovu dinamičko-funkcionalnih kriterijuma. D. Bogosavljević (Narodni muzej Beograd) je obradio srednjovekovni alat iz zbirke ovog Muzeja, čim je i zvanično otpočeo rad arheološkim sredstvima na proučavanju rudarstva srednjovekovne Srbije.

Veći broj učesnika je obradio rezultate istraživanja odredjenih rudarskih centara ili metalurških kompleksa, počevši od južne Francuske i Španije (prof. dr. C. Domergue, Univerzitet u Toulouse-u), preko oblasti Ligurije u Italiji (N. Campana, E. Franceschi, R. Maggi), do Slovačke (dr. J. Labuda, Muzej u Banske Štiavnice i P. Žabrák, Arheološki institut u Nitri), sve do srpskih teritorija: dr. V. Kondić i dr. M. Tomović obradili su antička nalazišta (Arheološki institut, Beograd) a jedan od prvih rudnika opala iz neolitskog perioda u Šumadiji dr. B. Jovanović i dr. M. Bogdanović (Narodni muzej Kragujevac). Efektno predavanje o postojanju drvene tehnike u savremenim rudnicima Bolivije (izlaganje prof. C. T. Shawa sa Royal School of Mines, London) podsetio nas je na arheološke tragove srpskih srednjovekovnih rudnika, posebno u pogledu drvenih elemenata konstrukcija, kao i u pogledu izgleda rudarskih hodnika.

O arheološkom materijalu u vidu metalnih nalaza pozabavila se oveća grupa naučnika, od dr. N. Tasića (Balkanološki institut SANU, Beograd), dr. H. Todorove (Arheološki institut Bugarske akademije nauka, Sofija), dr. E. Comsa (Arheološki institut Univerziteta u Bukareštu), dr. B. Čović (Zemaljski muzej Sarajevo), dr. I. Aslanis (Atina), prof. dr. B. Hänsel, dr. B. Teržan (Univerzitet u Berlinu) i mnogih drugih, do dr. G. Lazarovici (Muzej u Cluj-u), koji je sa svojom ekipom obradio i interpretirao rezultate analize metalnih nalaza iz Banata putem neutronske aktivacije. Grupa nemačkih naučnika sa K.-F. Rittershofer-om (Frankfurt na Majni), i dr. B. Govedarica (Centar za balkanološke studije, Sarajevo) je obradila arheološki kontekst metalurgije u Bosni, Hercegovini, Albaniji. Dr. P. Glumac (Univerzitet Južne Kalifornije) prezentirao je zanimljiva opažanja o ranoj metalurgiji jugoistočne Evrope, objašnjavajući tehnologiju izrade malahitnih perli i dajući moguće tumačenje funkcije minijaturnih posuda sa vinčanskih lokaliteta.

Na kraju sažetog pregleda referata izdvojili bismo izlaganje dr. M. Seferiades-a (C. N. R. S., Paris) o arheološkom metodu, o problemima domestikacije te o relaciji rudnika kremena i rudnika bakra u opštem kontekstu. Kao jedan od poslednjih učesnika postigao je potreban efekat prirodnog završetka rada simpozijuma i ukazao na globalni vremenski okvir i područje koje je bilo u žiži interesovanja prehodnih dana. Svakako treba da se spomene i prikaz dva postera iz Slovenije: B. Lamut (Pokrajinski muzej, Ptuj) izložio je Ormož kao metalurški centar a N. Trampuž-Orel je sa grupom saradnika predstavila rezultate ICPS analiza metalnih nalaza iz ostava kasno bronzanog doba sa teritorije Slovenije.

Simpozijumu su pored aktivnih učesnika prisustvovali i dr. Ž. P. Mohen (Musée des Antiquites Nationales Chateau de Saint-Germain - an Laye), prof. dr. G. Janzon sa Univerziteta u Stockholmu i dr. G. Weisgerber iz specijalizovanog muzeja u Bochumu.

U toku rada skupa organizovana su kraća putovanja i posete površinskom kopu Majdanpek, lokalitetu Rudna Glava, Krakulu Jordan i Lepenskom Viru; učesnici su posetili Muzej rudarstva i metalurgije u Boru, gdje je povodom simpozijuma priredjena izložba "Najnoviji rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetima Kučajna, Rudna Glava i Trnjane."

Početak i završnica simpozijuma su obeleženi pojavom i aktivnim učešćem dva velika naučnika, prof. dr. Bena Rotenberga, direktora Instituta za arheometalurška proučavanja Univerziteta u Londonu i prof. dr. Milutina Garašanina, akademika SANU. Svojim umnim vođenjem diskusija i završnim besedama, kao i tokom svakodnevnih razgovora, njih dvojica su davali impulse i konkretne putokaze u dinamičnim promenama pojedinih oblasti koje su tretirane u D. Milanovcu. Dualistička organizacije prezentiranja rezultata istraživanja, manifestovana tokom rada skupa, zadržala se i zaključnim razmatranjima obojice naučnika i harmonično se uklapala u jasnu završnu sliku prilika u starom rudarstvu i metalurgiji jugoistočne Evrope. Time se pokazala nadmoć zajedničkog delovanja u korist donošenja ispravnih zaključaka. Naime, tokom simpozijuma iskristalisao se problem vrednovanja rezultata laboratorijskih analiza, jer se pokazalo izuzetno značajnim stanje opremljenosti istraživača odnosno njihovih laboratorija, koje se jednog

O socialni arheologiji

R. Bradley, Social Foundations of Prehistoric Britain, Longman series, London 1984.

momenta veoma frontalno i donekle agresivno postavilo kao metodološki uslov rada. Učesnici simpozijuma su posle kompletnog uvida u rezultate svih dosadašnjih istraživanja prihvatili generalni stav, koji su formulisali prof. Garašanin i prof. Rothenberg, da je put arheologa i prirodnih nauka kao ravnopravnih sudionika zajednički, da je zajednički i napor u sistematičnom istraživanju i u objedinjavanju rezultata, ali da se krajnji nivo zaključivanja ne postiže isključivo iščitavanjem procenata hemijske analize, već interpretacijom karaktera nalaza. Time je definisana sudbina arheologa.

Posle svih pročitanih i prodiskutovanih radova i zaključnih razmatranja prof. Rothenberga i prof. Garašanina, simpozijum je završio sa radom. Potvrdio je činjenicu, da se od sada u međunarodnim razmerama mora ozbiljno računati sa regijom jugoistočne Evrope kao prostorom gde se samostalno razvila eksploatacija bakarne rude i minerala, kao i njihova prerada; aktivirana je teza o autohtonom poreklu rudarstva na centralnom Balkanu i okolnim teritorijama gde se uticaj reflektovao.

Sa ovom idejom trebalo bi da počne novi ciklus proučavanja i međunarodnih konferencija, kao i talas intenzivnijih studija i naučnih projekata u Jugoslaviji.

Napomena:

1 Simpozijum "Staro rudarstvo i metalurgija jugoistočne Evrope" održan je od 20.-25. maja 1990. godine u hotelu Lepenski Vir u Donjem Milanovcu, u organizaciji Arheološkog instituta iz Beograda i Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru. Generalni pokrovitelj skupa bio je RTB Bor, rudarsko-topioničarski centar Bor. Dr. B. Jovanović, naučni savetnik Instituta i I. Janković, direktor Muzeja u Boru bili su generalni sekretari Simpozijuma. Po završenom oficijelnom programu deo učesnika je organizovao posebnu stručnu ekskurziju po istočnoj Srbiji i Šumadiji sa posetom najvažnijim arheološkim lokalitetima starog rudarstva i metalurgije na srpskoj teritoriji (Zlatska pećina, Rudnik, Krivo polje).

Vera Bogosavljević

Knjigo, ki jo predstavljam, lahko zelo preprosto označimo kot socialno arheologijo. Ta sintagma zelo očitno kaže na analogijo s socialno antropologijo, ki je veliko bolj uveljavljen koncept proučevanja družbe. V pojavu številnih arheologij v poznih sedemdesetih in osemdesetih letih se socialna arheologija ni izoblikovala kot samostojen koncept, čeprav moramo njena izhodišča iskati v širšem kontekstu postprocesualne arheologije, ki je bila odgovor na environmentalno deterministične in funkcionalistične pristope ameriške nove arheologije. Postprocesualna arheologija je posvetila več pozornosti subjektivnemu polu arheološkega zapisa in začela razvijati "social theory" kot svoj osrednji koncept. Osredotočenje na proučevanje socialnih razmerij na podlagi arheološkega zapisa je danes v angleški arheologiji in tudi v delu skandinavske, francoske in ameriške arheologije postala osrednja smer arheološke aktivnosti. Richard Bradley se v tem smislu kaže kot značilen predstavnik te smeri. Socialna interpretacija je obstajala že od začetkov arheologije, vendar ni bila nikoli eksplicitno definirana in zastavljena. Največkrat se je skrivala za ekonomskimi, etnografskimi in politično ter kulturno historičnimi razlagami. Prav ekonomistični pristop v arheologiji je dolgo prekrival polje socialne interpretacije. Poleg tega, da se socialna interpretacija dolgo ni razvila v samostojen koncept, se srečujemo še z enim zelo pomembnim problemom - problemom neposredne in nekritične projekcije konceptov drugih ved na arheološki zapis. Tako socialna interpretacija dolgo ni mogla izoblikovati in definirati samostojnih postopkov pri pridobivanju podatkov, saj je tudi te nekritično povzemala skupaj s koncepti iz drugih ved, poleg tega pa tudi ni mogla izoblikovati svojega pojmovnega aparata. Takih primerov nekritične projekcije je v arheologiji veliko: teorija kulturnih krogov, evolucionizem, kulturnohistorični koncepti 19. stoletja, ekonomski koncepti 19. stoletja, antropološki funkcionalizem ter še mnogo drugih. Šele v šestdesetih letih se je arheologija vrnila k temeljnemu vprašanju - strukturi arheološkega zapisa in njegovemu razlagalnemu dometu. Ob tem problemu se je v poznejših letih rodila množica različnih arheologij, ki so se veliko bolj kritično ozirale na arheološki zapis in v svojih razlagah pokazale neprimerno večji interpretacijski domet. Na empirični ravni je to največkrat pomenilo opazovanje vseh mogočih arheo-

loških kontekstov in razmerij med njimi. To je tudi osrednji koncept socialne arheologije, pri kateri jasno vidimo odmik od samega empiričnega proučevanja artefaktov in usmeritev v opazovanje in razlaganje razmerij med arheološkimi konteksti, v katerih se ti artefakti pojavljajo. Zaradi velike množice študij, ki obravnavajo socialne vidike v preteklosti, je zelo težko določiti poglobitve zastopnike te smeri. Pravzaprav so se skoraj vsi arheologi v zadnjem desetletju poskusili na tem področju (Renfrew, Cherry, Hoder, Cunliffe, Christiansen in še veliko drugih), čeprav so le redki, ki so posvetili večino svojih del predvsem socialni interpretaciji. Prav Richard Bradley je eden od najpomembnejših "čistih" predstavnikov te socialne smeri. Richard Bradley je arheolog srednje generacije v Veliki Britaniji (rojen leta 1946) in je zaposlen kot predavatelj za prazgodovino na univerzi v Readingu. Ukvarja se predvsem z britansko prazgodovino in njeno socialno interpretacijo, posebno pozornost pa namenja tudi pojavi kovine v prazgodovini. Tudi sam ostro nasprotuje nekritičnim projekcijam modelov iz drugih znanosti, predvsem pa zanika mnoge poenostavljene predstave struktur preteklih družb. Tak zgled je klasična antropološka predpostavka o treh vidikih proučevanja preteklih družb: a) ekonomija, b) socialno-politični vidiki, c) religija in duhovno življenje. Tovrstna razdelitev ima tudi prioriteten red v velikem številu antropoloških študij. Odsev tega lahko vidimo tudi pri slovenski etnološki šoli, ki v svojem osrednjem projektu Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja jasno razmejuje med materialno, socialno in duhovno kulturo. Za Bradleya je taka delitev preveč deterministična in statična, saj zanemarja veliko interakcij med posameznimi sferami življenja in največkrat reducira družbeno dogajanje na najpogostejše ohranjene vire, na ekonomsko razlago.

Druga pomanjkljivost, ki jo Bradley očita antropologom, je izolirano opazovanje posameznih skupnosti, predvsem pa zavračanje opazovanja teh skupnosti skozi daljša časovna obdobja. Tak historični princip so funkcionalisti v antropologiji zelo ostro zavračali in ga obsojali kot neobjektivnega. Toda za Bradleya je prav historični princip opazovanja osrednja metoda socialne arheologije, kajti, kot sam pravi, šele opazovanje skozi daljša časovna obdobja omogoča dinamično razlago preteklih družb.

Za prepoznavanje socialnih razmerij in socialne dinamike uporabi kot glavni koncept proučevanje elit. Koncept, katerega izhodišča moramo poiskati že v weberjanski sociologiji. Po Bradleyu naj bi prav elite zaznamovale identiteto preteklih družb in zrcalile notranja družbena razmerja. Druga prednost, ki jo daje proučevanje elit, je specifičen arheološki zapis, ki je običajno trajnejši, manj fragmentaren in omogoča bolj celostno proučevanje (npr. izdelava vrednostnih lestvic v materialni kulturi). Za nas je Bradley pomemben še zaradi nečesa. Vse njegove analize temeljijo na že obdelanem in interpretiranem gradivu. S tem je odstranjen eden od največjih zadržkov do novih pristopov, da namreč zahtevajo povsem nov način zajemanja podatkov in da starih podatkov in interpretacij ni mogoče relevantno uporabljati. Bradley je zelo očitno pokazal, kako nepravilno je tako mnenje. Sam zelo pogosto uporablja tudi podatke, ki so stari več kot sto let, uporablja podatke in interpretacije različnih arheoloških šol, ki jih je prav v angleški arheologiji zelo veliko in sestavljajo pisano podobo: za neveščega bralca celo nekoliko kaotično sliko izjemne množice konceptov, modelov in teorij, ki jih ne more kritično presoditi. Bradley torej ne zahteva novih temeljnih načinov zajemanja podatkov, temveč se opre na kritično branje že opravljenih analiz. In prav njegovo kritično branje ter značilna analiza sta temeljni vrednosti njegove knjige.

Posebej postavi vprašanje meril v arheološki interpretaciji. Svoja merila uporabi tudi pri lastni periodizaciji, pri kateri delno zavrne splošen tehnološki princip definicije arheoloških obdobij. Njegovo merilo za definiranje obdobij so koherentni in prevladujoči družbeni sistemi. Njegova obdobja so razdeljena po posameznih poglavjih, katerih naslovi zelo jasno kažejo teze, ki jih postavlja: *Izgradnja smrti (3500-2500 pr.n.š.), predniki in njihovi nasledniki; Orožja izključevanja (2700-2000 pr.n.š.), vloga kompleksnih artefaktov; Nepotrebne piramide (2000-1300 pr.n.š.), spomeniki in grobovi; Stiska bogatih (1300-700 pr.n.š.), poraba odličnih kovinskih izdelkov; Zagon s celine (700-43 n.š.), merilo socialnega sistema.*

Ker je nemogoče podrobneje predstaviti vse koncepte avtorja, nobenega smisla pa tudi ne bi imel površen pregled vsebine knjige, bom podrobneje predstavil nje-

govo analizo dveh obdobj v britanski prazgodovini. Ti dve obdobji sta neolitik in čas pomembnih spomenikov v Britaniji, čas hengov, še prej pa bom zelo na kratko predstavil njegovo metodo. Že prej sem napisal, da Bradley uporablja historično načelo opazovanja ter se osredotoča na opazovanje elit, kjer je to mogoče. Na empirični ravni pa predvsem namenja pozornost v arheološkem zapisu spreminjajočim se razmerjem med njegovimi posameznimi deli. Pri tem še posebno upošteva šest elementov: značaj in lokacijo naselbine, spreminjajoči se ekonomski vzorec, izdelavo več vrednih spomenikov in grobov, izrabo eksotičnih virov, spreminjajoči se značaj distribucije artefaktov, spreminjajočo se raven sistema, ki mu pripadajo ti elementi. Tako definirana izhodišča nam zelo olajšajo branje Bradleyevega besedila.

Največji paradoks, ki ga Bradley vidi pri neolitskem obdobju v Britaniji, je v tem, da iz obdobja, ki je definirano po ekonomiji, prihaja največ najdb iz grobov, torej iz konteksta mrtvih, ne pa iz konteksta živih (npr. ekonomija). Zaradi tega prevladujočega razmerja v arheološkem zapisu Bradley razume kontekst mrtvih kot osrednjo manifestacijo in najpomembnejši dejavnik socialne identitete in zahteva, da je treba smrt in njeno družbeno funkcijo postaviti v središče našega proučevanja. Na empirični ravni misli pri tem predvsem na proučevanje gomil in drugih grobnih oblik, ki so najpogostejše najdbe v britanskem neolitiku. Koncept predništva postavi Bradley kot najpomembnejše orodje za interpretacijo družbenih razmerij v tem obdobju.

Drugi pomemben socialni problem tega časa je odnos med lovsko-nabiralniškimi in poljedelskimi skupnostmi. Tradicionalna arheološka razlaga je bila ob tem problemu zelo statična in simplificirana (poudarjanje superiornosti poljedelske populacije na vseh področjih družbenega življenja, frontno napredovanje poljedelstva, stabilne meje, demografski pristik). Bradley nas opomni, da taka razlaga pri britanskem neolitiku ne funkcioniira. Pokazalo se je, da se v nekaterih delih Britanije ohranjajo mezolitske populacije še dlje časa po letnici 3500 pr.n.š., ki označuje začetek neolitika, kar pomeni, da prehod na novo ekonomijo ni bil hkraten. Dokaj jasno je dejstvo, da so britansko otočje kolonizirali s celine v 4. tisočletju in bi potemtakem pričakovali prve naselbine ob pomembnih kolonizacijskih poteh, odkoder naj bi se nato frontno

širile v notranjost. Toda arheološki dokazi popolnoma zanikajo tako predstavo. Dokazi o najstarejšem neolitiku prihajajo z zahodne obale Irske in Orkneyskega otočja, torej s skrajnega roba, ne pa iz južne Anglije, kot se je pričakovalo. Bradley si to dejstvo razlaga s socialno močnimi skupnostmi mezolitske populacije v nekaterih regijah, kar je preusmerilo tok kolonizacije v manj naseljena in socialno manj razvita območja. Tudi zavrača tradicionalni izolacionistični model, po katerem naj bi poljedelske skupnosti imele stik med seboj, medtem ko naj bi lovsko-nabiralniška populacija, kot sam ironično pravi, imela stike le z lešniki. Mezolitske skupnosti ne kažejo svoje kompleksnosti enako kot poljedelske, zato je nesmiselno zaradi odsotnosti kompleksnejših grobov in podobnih kontekstov pri mezolitski populaciji sklepati na njihovo preprosto socialno organizacijo. Bradley pravi, da je treba pozornost usmeriti drugam, na regionalni razvoj artefaktnih tipov v mezolitiku (socialne teritorije artefaktov) in iz tega sklepati na različne socialne identitete posameznih mezolitskih skupin v ekonomskem smislu.

Omenili smo že, da je osrednja manifestacija poljedelskih skupnosti povezana s predništvom. Pomena predništva v neolitiku so se zavedali že mnogi arheologi. Bradley nam predstavi Milauskasovo razlago predništva, ki pravi, da je nabiranje hrane v mezolitskih skupnostih preprostejša stvar, ki vključuje bolj neformalne skupine in neposredno porabo hrane. Tako naj bi ne bilo potreb po skladiščenju in organiziranju za ta opravila. Zato naj bi tudi mezolitske populacije imele manjši smisel za teritorialnost. Poljedelske skupine, ki živijo in proizvajajo hrano na teritorijih, ki so si jih pridobili in jih očistili njihovi predniki ter jih uporabljali iz roda v rod, pa so nagnjene k bolj dolgoročnim oblikam povezovanja z jasnim smislom za teritorialnost.

Bradley taki razlagi zameri predvsem neposredno projekcijo dveh sistemov, ki so jih proučevali na podlagi etnoarheoloških raziskav v Afriki. Milauskas po njegovem mnenju zanemara možnosti bolj kompleksnih socialnih organizacij pri mezolitski populaciji. Da spoznamo, da je Bradleyeva kritika upravičena, je dovolj, če upoštevamo Binfordovo študijo o Nunamiut Eskimih, ki zelo jasno pokaže kompleksne sisteme pridobivanja in skladiščenja hrane in s tem jasno izpričuje kompleksno

socialno organizacijo pri lovsko-nabiralniških skupnostih.

Bradley tudi ne išče smisla za teritorialnost pri poljedelskih skupnostih z odkrivanjem morebitnih žitnic ali podobnih gradenj, temveč povezuje teritorialnost s pomenom pokopov. Ti naj bi ne bili samo "*poračun z mrtvimi*", temveč pomenijo tudi sistem krajinskih znamenj na teritorijih. Pokopi pa bi ne izražali samo zahtev po notranji koheziji, temveč naj bi bili tudi fizično znamenje legitimnosti nadzora nad nekaterimi viri, do katerih imajo skupnosti "*predniško*" pravico. Bradley tudi jasno pokaže, da je dovršenost grobnih spomenikov v obratnem sorazmerju s količino kakovostne obdelovalne zemlje in dovršenostjo naselbinskega vzorca. Jasno tudi pokaže na povečano koncentracijo sporočanja prek prednikov na robnih območjih teritorijev.

V tako predstavljeni sistem Bradley vključi še tekmovanje med poljedelskimi skupnostmi (osvajanje in zaznamovanje teritorijev in prestižnost pri pokopih). Njegov sklep pri tem je, da so bile neolitske skupnosti veliko manj egalitarne, kot je domneval tradicionalni model. Tekmovanje naj bi se odvijalo na kontekstu mrtvih tako med skupnostmi kot znotraj njih, saj je po njegovem mnenju povsem očitno, da je v teh grobovih le manjši del populacije, ki še zdaleč ne zadošča za gradnjo prestižnih grobnih spomenikov.

Naselbinski vzorec kot sistem socialnega izražanja je v tem času drugotnega pomena. Uveljavi se šele potem, ko je končano obdobje dovršenih grobov. Takrat postanejo naselbine bolj kompleksne in je moč v njih videti tudi temeljne principe socialne hierarhije. Družbeno tekmovanje je tako zamenjalo svoj izrazni medij; iz konteksta mrtvih se prenese v kontekst živih (neposreden nadzor nad pomembnejšimi viri, nad distribucijo človeške delovne sile, zveze s posebnimi artefaktnimi tipi). V arheološkem zapisu to pomeni prevlado naselbin. Ob tem lahko zelo jasno razumemo Bradleyevo metodologijo: najprej definira najpogostejšo obliko arheološkega zapisa (kontekst) in jo nato upošteva kot osrednji medij socialnega izražanja. Tako ohranja določeno ekvivalenco med arheološkim zapisom in interpretativnimi modeli. V tem okviru, ki mu daje statično podlago, pa skuša razumeti socialno dinamiko predvsem s pomočjo koncepta ekonomije prestižnih vrednosti. Ta naj bi prišla do izraza

predvsem ob koncu neolitika, ko naj bi nastala fragmentacija družbe, socialnih konfliktov in sprememb v poljedelstvu. Zaradi takih okoliščin se močno spremenijo možnosti za proučevanje tega obdobja. Omeni dve osrednji smeri, ki so ju ubrali arheologi. Prva možnost je proučevanje regionalnega razvoja v posameznih regijah, druga možnost pa študij razvoja nadregionalnih artefaktnih slogov. Oba načina imata pomanjkljivosti, ker sta ujeta v svoje okvire. Zato skuša Bradley drugače rešiti problem. Največ pozornosti usmeri v proučevanje najpogostejših kontekstov, iz katerih prihajajo najdbe. To so predvsem grobne oblike in javni spomeniki (*hengi, cursus monuments, passage graves, posamezni grobovi*), ki imajo različno regionalno distribucijo. Taka distribucija pa naj bi bila v neposredni zvezi z ekonomijo prestižnih vrednosti. Ta koncept je prišel v angleško arheologijo iz antropoloških raziskav in je danes zelo uveljavljen in upoštevan. Razumevanje tovrstne ekonomije zahteva nekaj temeljnih elementov. Prvič definiranje prestižne vrednosti, kar je mogoče izvesti na več načinov: ohranjanje ekskluzivnega značaja določenih predmetov, kontrola produkcije, kontrola menjave in definiranje kategorij v menjavi, uničevanje vrednosti in ohranjanje vrednosti še obstoječih predmetov, odtujevanje vrednosti (npr. poročna darila). In drugič obstoj hierarhične družbe, oziroma elit, ki so sposobne nadzirati to vrsto ekonomije ter vzpostavljati stike z drugimi, bolj oddaljenimi elitami in izmenjavati ekskluzivne predmete.

Za Bradleya je prva naloga arheologa, ki skuša aplicirati ekonomijo prestižnih vrednosti, predvsem njihovo definiranje. Kot univerzalno merilo ponudi količino vloženega dela za izdelavo, nabavo ali transport predmetov. Tako urejeno lestvico pa je potem treba primerjati z arheološkimi konteksti, kjer se ti predmeti najpogosteje pojavljajo. Tako Bradley ugotovi, da se v pokopih nahajajo samo okrašeni keramični slogi, kar še bolj definira posebni pomen tega konteksta. Še bolj jasno nam pokaže zvezo med artefaktnimi slogi in arheološkimi konteksti na primeru henga Mount Pleasant, kjer se keramični slog spremeni, takoj ko začne najdišče funkcionirati kot henge, pred tem pa je bila to naselbina. Ker imajo nekateri artefaktni tipi omejeno distribucijo (predvsem pri gradnjah, za katere je bilo potrebno veliko delovne sile), iz tega izvede sklep o obstoju elit in mreže menjave na daljše razdalje; postavi namreč tezo, da se je skupnost,

ko je dosegla meje svoje ekspanzije, raje odločila za formiranje zvez z drugimi skupnostmi kot za novo kolonizacijo. Pri taki menjavi so vedno problematične kategorije. Očitna je delitev na predmete, ki so lahko potovali na daljše razdalje (sekire, jagode), ter predmete, ki niso mogli potovati tako daleč (npr. keramika, ki je lomljiva). Kot najpomembnejšo kategorijo v menjavi pa postavi širjenje ritualnega znanja in podobnih informacij. Bradley je očitno prišel do tega sklepa na podlagi antropoloških študij. Prav pri taki vrsti menjave dobi tekmovalno med skupnostmi in znotraj njih nov pomen in zelo uspešno strategijo. Ta strategija je izključevanje nezaželenih udeležencev v menjavi. Izključevanje pa se najlažje izvaja prek materialne kulture (omejena količina ekskluzivnih predmetov, statusni predmeti...). Tak model socialnega funkcioniranja ima v angleški arheologiji ime *Peer polity interaction*, ki je najbolje predstavljen in definiran v zborniku *Peer polity interaction and socio-political change*, ki sta ga uredila Renfrew in Cherry (1986). V arheološkem zapisu to pomeni, da moramo računati s pretrganimi distribucijami v prostoru. Regije, ki imajo veliko ekskluzivnih predmetov, imajo največkrat veliko plodne zemlje. Regije z malo plodne zemlje so tako izključene iz take menjave ali pa so odvisne od regij z ekskluzivnimi predmeti.

Tako tekmovalno pride po Bradleyu še bolj do izraza v naslednjem obdobju, ki je za angleško arheologijo zelo pomembno. To je čas zgodnje in srednje bronaste dobe oziroma čas hengov. To obdobje je predstavil v posebnem poglavju, ki nosi zelo simpatičen naslov *Nepotrebne piramide...* Najpogostejši kontekst so javni spomeniki in grobovi, poglavni mehanizem družbe pa ekonomija prestižnih vrednosti. Znova se Bradley osredotoči na primerjanje korelacij med aretefaktnimi slogi in arheološkimi konteksti. Značilen zgled te metode vidimo v njegovi interpretaciji pojava zvončastih čaš. Ta artefaktni tip se v Britaniji najprej pojavi v grobovih in javnih spomenikih, v naselbinah pa je zelo redek. V osrednjem obdobju kulture zvončastih čaš so te še vedno pogoste v hengih, kjer so nadomestile prejšnji keramični slog, imenovan *grooved ware*. Šele v poznem obdobju kulture zvončastih čaš ima ta keramični slog vidno vlogo v naselbinah, kjer je znova zamenjal prejšnje keramične sloge. V tem času pa se v prestižnih kontekstih že začnejo uveljavljati novi keramični slogi: *food vessels* in *co-*

loured urns. Ta proces imenuje Bradley drsenje artefaktov po družbeni lestvici od najvišjega statusa (grobovi, hengi) do najnižjega (domača hišna keramika). Tako je Bradley tudi zamajal tradicionalne kronološke modele, ki so omogočali samo fragmentarno sliko, kritiziral pa je tudi tradicionalni migracijski model izvora kulture zvončastih čaš v Britaniji in tezo o superiornosti nosilcev te kulture nad nosilci kulture starejših keramičnih slogov, saj je pokazal, da gre predvsem za notranji razvoj istih skupnosti in sprejemanje inovacij.

Osrednja znamenitost obdobja so hengi, ki so jih arheologi razlagali zelo različno. Bradley se pri svoji razlagi opre na Cherryja, ki je proučeval vlogo monumentalnih gradenj na primeru zgodovinskih držav. Cherryjeva bistvena teza je, da se tovrstni spomeniki pojavljajo v dveh fazah. V prvi fazi, ko so družbe še na formativni stopnji in ti spomeniki pripomorejo z investiranjem velike količine delovne sile in sredstev h koherentnosti organizacije družbe, osredotočanju na skupne cilje in aspiracije skupnosti. Druga faza pa je čas propadanja in fragmentiranja družbe, poskus vnovičnega fokusiranja na posamezne akte integracije. Taka interpretacija je v nasprotju s tradicionalno razlago, da tovrstna dela predstavljajo vrhunec določene skupnosti in čas največjega bogastva ter prosperitete. Tovrstni spomeniki zelo jasno izpričujejo elite, ki so bile izredno sposobne organizirati veliko človeške delovne sile in so tudi imele svojo ideološko zaslombo v religiji. Cherry imenuje tako elito teokracija. Bradley nas tudi opominja, da moramo v takih elitah videti tudi močno povečano vlogo nekaterih posameznikov, in sicer v posameznih elitnih pokopih, ki vsebujejo predvsem ekskluzivne predmete. Menjavo moramo še bolj upoštevati, če poznamo zelo veliko območje po katerem so se širile zvončaste čaše, ki so eden od najpogostejših keramičnih tipov v zahodni Evropi. V naselbinskem vzorcu je prvič mogoče dokaj jasno ločiti centre in zaledja.

Za Bradleya je konec obdobja zelo radikalen. Bradley se pri tem ne zanaša samo na eno razlago, kajti arheološki zapis kaže zelo kompleksno sliko: delitev polj, prejšnjo pokrajino gomil zamenja pokrajina s poljskimi mejami in kmetijami; vse večji pomen osnovnega pridobivanja hrane; vnovični poskusi gradenj velikih javnih spomenikov in poskusi integracije družbe; pojav intenzifikacije,

Tempora fuere barbarica...

Razstava o Langobardih

(katalog: I Longobardi. A Cura di Gian Carlo Menis. Milano: Electa, 1990. 492 strani)

izkoriščanja notranjih rezerv; povečan pomen vojaške funkcije; nihanje v oskrbi s prestižnimi predmeti. Prej prevladujoča območja izgubljajo pomen, nastajajo pa nova središča, ki jih porušena mreža menjave ni mogla toliko prizadeti in so se na zračetku oprli predvsem na svoje ekonomske vire.

V tej kratki predstavitvi ni bilo mogoče zajeti vseh konceptov, ki jih Bradley razvija. Že ti, ki so omenjeni, pa kažejo na veliko izzivalno moč knjige, ki ponuja znatne možnosti. Čeprav je delo v celoti namenjeno britanski prazgodovini, pa v njem lahko najdemo zelo veliko metodoloških prijemov, ki jih lahko uporabimo tudi pri nas. S tem mislim predvsem na koncept ekonomije prestižnih vrednosti. V svojem delu se Bradley kljub kritiki antropoloških pristopov močna opira na koncepte, izoblikovane v tej vedi, le da jih skuša čimbolj relevantno povezati z arheološkiom zapisom. Vsekakor pa moramo reči, da branje te knjige in drugih sorodnih ponuja veliko možnosti za zapolnjevanje vrzeli v naši interpretaciji preteklih družb in nas postavlja pred vprašanja dometa arheoloških virov. Čeprav socialna arheologija, za katero se avtor zavzema, črpa večino konceptov iz drugih družboslovnih znanosti, skuša pri interpretiranju ponuditi svojo arheološko dimenzijo.

Predrag Novaković

Veličina in sijaj nekega evropskega ljudstva - tak je bil podnaslov velike arheološke razstave o Langobardih, ki je bila na ogled v Furlaniji od začetka junija do srede novembra letos. To je bila predvsem priložnost, spoznati in občudovati bogato materialno kulturo tega germanškega ljudstva, ki je na svoji poti s severa Stare celine v Italijo pustilo sledove tudi pri nas, in videti pomen, ki ga je imelo v nemirnih stoletjih preseljevanja ljudstev in nastajanja srednjeveške Evrope. Hkrati je razstava zao-kročala zadnja desetletja intenzivnih arheoloških raziskav, največ v Furlaniji, ter spodbujala k poglobljanju v strokovno problematiko in odgovarjanju na nerešena vprašanja - arheološka, kulturno-zgodovinska, muzeološka in druga. Mednarodni znanstveni komite pod vodstvom Carla Guida Mora in Gian Carla Menisa je zbral material iz mnogih italijanskih in več srednjeevropskih muzejev, med njimi ljubljanskega Narodnega muzeja in Goriškega muzeja iz Nove Gorice. Pobudnik in naročnik razstave pa je bila Pokrajina Furlanija-Juljska krajina, ki tudi tako išče svojo nadregionalno vlogo v skupnosti Alpe-Jadran in v širšem evropskem prostoru.

Prizorišči sta bili dve: prenovljena Palača beneških providurjev v Čedadu, kjer bo postavitve odslej stalna, in Villa Manin v Passarianu, rezidenca zadnjega beneškega doža. Dopolnilo so razni umetnostno-zgodovinski in arhitekturni spomeniki iz langobardskega časa, zlasti v Čedadu (Tempietto Longobardo in Krščanski muzej). Ta je bil kot Civitas Austriae (oziroma Civitas Foroiulli) tudi sedež prvega langobardskega dukata, Forum Iulii, po prihodu ljudstva iz Panonije v Italijo leta 568/569. Arheološko je pomemben predvsem zaradi bogatih grobišč, izkopanih v mestu in okolici. Najpomembnejše najdbe s teh najdišč in z drugih lokalitet dukata so bile tako predstavljene v sedmih sobah čedajske Palače, skupaj z dvema slavnima kodeksoma, Čedajskim evangelijarjem in delom Historia Langobardorum domačina Pavla Diakona. Ta je konec 8. stoletja opisal zgodovino svojega ljudstva od izselitve z otoka *Skandinavije* do leta 744.

V Villi Manin pa so bili predmeti v dvajsetih sobah razvrščeni v devet tematsko sklenjenih oddelkov. Prvih pet je osvetljevalo življenje Langobardov še v Panoniji in potem v prvem stoletju njihove navzočnosti v Italiji: pot, naselitev na severu Apeninskega polotoka, procese

prilagajanja staremu romanskemu oziroma romaniziranemu prebivalstvu, družbeni in kulturni razvoj - v obravnavi te dobe je bilo težišče razstave. Zadnji štirje oddelki so prikazali ohranjene arhitekturne, kiparske, slikarske in umetnoobrtne dosežke zvečine 8. stoletja, zrelega obdobja langobardske države, ter nekaj malega gospodarstva. Letnica 774, ko se prestolnica Pavia (Ticinum) preda vojski Karla Velikega, pomeni politični konec kraljestva in nadaljevanje razvoja v okviru frankovske države.

Gradivo je bilo bleščeče: srebrne in bronaste pa posebej pasne spone, dolgi dvorezni meči (spathe) in krajši z enim rezilom (saxi), ščitne grbe z okrasnimi okovi, osti železnih kopij in puščic pa ostanki čelad in oklepov, potem konjske žvale, stremena, ostroge - pogrebna oprava lasastih dolgo Bradih vojščakov, ki so uničili Herule in Gepide v Panoniji, branili pred Slovani in Avari dostope z Balkana v Italijo, se bili z Romejci in Franki. Pavel Diakon pravi (vsi citati v ležečem tisku so iz njegove Zgodovine Langobardov)¹, *da so dobili Langobardi, ki so se prvotno imenovali Vinili, pozneje ime po svoji dolgi bradi, katere se ni dotaknila britev. Po njihovem jeziku namreč pomeni "lang" dolgo, "bart" brado.*

Zraven bogati pokopi žena: okrogle in S-fibule z vložnimi almandini, ki so spenjale obleko na prsih; velike ločne fibule z izrastki, iz dragih kovin in ozaljšane z niellom, ki so visele s trakov ob pasu skupaj s toaletnimi mošnjami in amuleti, npr. školjkami in kristali; potem raznovrstni uhani in prstani pa ovratnice in zapestnice iz večbarvnih steklenih jagod ter koščeni glavniki in lasnice.

Ti mojstrski izdelki s svojim okrasom odsevajo duhovni svet germanskega ljudstva, spočet nekje v hladnih dvorih Wodana in Freje, mitični svet med seboj prepletenih spak, grabljivih kljunov in demonskih obrazov. V grobovih so tudi vsakdanje stvari: škarje za striženje ovac, kresila, tkalski noži, glinene uteži za statve ter značilna keramika z mrežastimi rombi, krožci in trakovi, ki jih je lončar s pečatom vtisnil v še mehko glino. Bližino antične ekumene pa kažejo sicer redki predmeti italškega ali bizantinskega izvora, npr. ključi in steklene čaše. Takšen material prevladuje v nekropolah "panonske" faze (od okrog 526/27 do 568), ki so bile na razstavi pred-

stavljene z grobovi z Moravske, Avstrije in Madžarske.

Leta 568 je kralj Alboin pripeljal v tedaj bizantinsko Italijo čez *širok in zelo raven dohod* (najbrž Vipavska dolina) svoje Langobarde, natančneje *mnogo ljudi iz različnih plemen, katere si je podvrgel sam ali že prejšnji kralji*. Po nekaterih ocenah naj bi množica štela do 200.000 duš (spremni katalog razstave pravi, da 50 ali tudi 100 tisoč): poleg večine (Langobardi) še skupine avtohtonega prebivalstva (Norki, Panonci, Svebi), "barbarov" (Sarmati, Gepidi, Bolgari) in zaveznikov Sasov. Arheolog zazna veliko spremembo v grobovih Langobardov, ki se ustale v obljubljeni deželi: tamkaj živeči avtohtoni prebivalci, na razstavi prav tako zastopani s tipičnimi grobovi (zanimiva je simbolika fibul trentinskega tipa), vtisnejo prišlekom pečat antične omike in krščanstva. Langobardi so sicer sprejeli Kristusov nauk že okoli leta 500 v deželi Rugijcev, vendar v arijanski obliki. Latinski kristjani so povečini šele od začetka 7. stoletja, ko kraljica bavarskega rodu Teudelinda ob pomoči papeža pridobi svojega drugega moža Agilulfa za katolištvo. Tako je v grobovih odličnikov najti zlate križe iz tanke pločevine, ki so jih bili našili na mrtvaški prt in položili pokojniku na obraz. Čeprav se germansko-langobardski okras, zlasti prepleti, na teh križih pogosto ohrani, pa se seveda pojavijo novi, povsem krščanski simboli, npr. jelen, orant ali Salomonov voz. Gre za sinkretizem krščanskih in poganskih navad in predstav: poganski znaki obdržijo svojo apotropijsko funkcijo in so enakovredni prvim - umrli je z obeh strani obvarovan na poti v onostranstvo.

Proces romanizacije kaže tudi drug grobni inventar, ki se pojavi poleg že znanega. V prvi vrsti so to pasne spone mediteranskega tipa in nakit, posebno po bizantinski modi izdelani uhani (v tehniki filigrana) in pečatni prstani, pa nove oblike orožja in bronene posode "koptskega" tipa iz bizantinskih delavnic Egipta in Nubije, steklene kupe, stekleničke in balzamariji ter končno drugotno uporabljeni ali pa imitirani zlati bizantinski novci - ti so dokaz statusa, amulet ali simbolično plačilo za pot brez vrnitve. Eden najlepših primerov poromanjenja je sarkofag forojulanskega vojvode Gisulfa iz srede 7. stoletja.

Kaj so še dobili Langobardi in Langobardke za popotnico na oni svet? Poleg oprave in predmetov vsakdan-

jega življenja tudi nekaj hrane pa celo - iz roževine izdelane igralne kocke in ploščice.

Sliko materialne kulture dopolnjujejo tri zakladne najdbe (Isola Rizza, Canoscio in Galognano) s fibulami, žlicami, kupami in krožniki iz masivnega srebra in zlata, ki sta jih strah in neznana usoda v vihnem času langobardske invazije ohranila našemu očesu. To so vrhunski izdelki bizantinsko-romanskih delavnic, ki so bili last zelo premožnih oseb (nekaj napisov izdaja ostrogotske naročnike) ali cerkve. Slednja se pod Teudelindo in Agilulfom (skupno zavladata leta 590) okrepi, še posebno ko leta 612 ustanovita samostan Bobbio, ki ga kot center misije proti arianstvu vodi irski menih Kolumban. *Temu kraju so podarili posamezni langobardski knezi mnogo posestev in tam je nastala velika skupnost menihov.* Teudelinda prav tako začne graditi stolnico v Monzi, da v njej naslikati nekaj iz zgodovine Langobardov in ji iz Rima priskrbi relikvije krščanskih mučencev ter podari bogat zaklad. Njegovo izbiro smo lahko občudovali v Villi Manin: Teudelindino votivno krono, platnice evangeliarja (del darila Gregorja I. ob krstu prestolonaslednika Adaloalda) in pahljačo, morebiti za odganjanje mrčesa s posvečenega kruha in vina, zraven pa še votivni križ kralja Agilulfa in znamenito kokljo s piščeti, sicer poznoantično zlatarsko delo.²

V 7. stoletju je tako zgrajena vrsta cerkva in samostanov, največ v mestih: v prestolnici Paviji, v Milanu (Mediolanum), Monzi (Modicia) in drugod - na razstavi smo videli fotografije, tlorise in makete ter ohranjeni skulpturni okras, kot so baze in kapiteli stebrov, oltarne pregrade, nagrobne plošče in reliefi. Njihova tematika kaže spojitev dveh različnih umetnostnih hotenj: centralno in simetrično organizirana struktura latinskih motivov s prevladujočo krščansko, pogosto orientalno vsebino in občutkom za prostor se sreča s povsem drugačnim, germanskim likovnim izrazom - abstraktnim in skoraj brezpredmetnim, zvedenim na ploskovito valovanje in prelivanje črt in zvrtkov. Prepletene, grizoče se živali s pasnih spon 6. stoletja znova ožive v brezkončni pletenosti ornamentiki, ki jo podedujeta karolinška umetnost in romanika in jo preneseta v skupno zakladnico srednjeveške Evrope.

Tako kot slikarstvo, ki ga izpričujejo freske od 7. do 9. stoletja in so pod močnim bizantinskim ter ponekod

karolinškim vplivom, tudi arhitektura ne kaže kakega originalnega langobardskega prispevka, ampak je vezana na splošne umetnostne tokove. Posnema antične (starkrščanske in bližnjevzhodne) tlorise bazilikalnega in poliedričnega tipa, zaradi pogostih kasnejših predelav pa je atribuiranje nemalokrat problematično. Ta, umetnostno-zgodovinski del in s tem celo razstavo je sklenilo nekaj pergamentov - listin in kodeksov. Najpomembnejši med njimi je primerek iz Vercellija iz srede 8. stoletja, ki vsebuje prvi znani langobardski zakonik, *Edictus Rothari*, iz leta 643: pomemben vir za pravno in socialno zgodovino ljudstva, ki ga uvajata seznam vladarjev in kratka langobardska zgodovina, *Origo gentis Langobardorum*. Ta in drugi zgodnjersrednjeveški kodeksi so nastajali v samostanskih skriptorijih, npr. v Bobbiu, Vercelliju, Ivreji, Nonantoli, Novari, katerih pomen je za langobardsko državo in njeno kulturo dvojen: v langobardski minuskuli, različici predkarolinške pisave, so zapisali pomemben del ustne kulture svoje dobe in ob tem ohranili vsaj nekaj besed izginjajočega langobardskega jezika, ki se še danes uporabljajo v italijanščini in njenih dialektih, nekatere pa so postale mednarodne (alabarda, banca, balcone, feltro, fiasco, guerra, na primer). Po drugi strani so kot središče znanja tistega časa in eden osrednjih akterjev nastajajočega fevdalnega sistema pripravljali pot oblikovanju novega, italijanskega jezika in italijanske kulture. In čeprav je pod površjem krščanstva in latinščine ostalo še marsikaj poganskega in langobardskega, razvoja ni bilo mogoče ustaviti: na temeljih rimske, krščanske in germanske tradicije se je tudi v Italiji porajal nov, srednjeveški svet Evrope.

In vendar, veliki dogodek o Langobardih je bil bolj razstava predmetov v dobrednem smislu izraza "raz(po)staviti" kot pa poglobljen prikaz zgodovine ljudstva, kakršnega pač omogoča današnje sicer omejeno in subjektivno poznavanje preteklosti.

Predvsem je manjkal zgodovinski okvir. Za obravnavano obdobje je znanost že oblikovala razmeroma solidno vedenje o političnem in tudi kulturnem razvoju v zgodovini najpomembnejšega evropskega polotoka in sosednjih območij - kljub vsej "temačnosti" in "barbarskosti" ere. A na dogodkovnost, neizogibno sestavino zgodovinskih procesov, se organizatorji razstave niso dovolj oprli. Niti, ki dejansko povezujejo eksponate med seboj

v včasih zelo subtilno tkivo nekega preteklega dogajanja, vse prevečkrat ni bilo mogoče zaznati. Obiskovalec je bil mestoma kar "zgubljen" med vsemi temi artefakti. Kot da ne bi bilo mogoče iz njih izvabiti več bogatega spomina, ki ga nosijo v sebi. In drugo: posamezni vidiki življenja Langobardov so bili obravnavani slabo, površno in predvsem nedomiselno. Primerjajmo to razstavo z ono o Bavarcih, ki je bila na ogled leta 1988 hkrati v Mattseju pri Salzburgu in v Rosenheimu na Bavarskem!

Die Bajuwaren - Von Severin bis Tassilo 488-788. Že naslov je nakazal dva bistvena mejnika v zgodovini Bavarcev: smrt svetega Severina leta 482 in šest let nato odhod "njegovega" rimskega prebivalstva iz vzhodne Recije in Obrežnega Norika v Italijo sta simbolizirala konec antične civilizacije na tem prostoru, kjer se je začelo okoli leta 500 oblikovati bavarsko ljudstvo. Leto 788, ko Karel Veliki svojega bratranca, bavarskega vojvodo Tasila III., obsodi na "smrt v samostanu", pa pomeni konec samostojnega političnega razvoja Agilolfingov in s tem Bavarske. Razstava je torej zajemala enako obdobje kot letošnja o Langobardih. Pri obeh je šlo za prikaz "barbarskega", germanskega ljudstva, ki je s pokoritvijo frankovski ekspanziji doživelo enako usodo, izgubo državnosti. Bavarci in Langobardi, med seboj povezani z vladarsko dinastijo Agilolfingov, enako kažejo podobnosti v materialni kulturi: iz langobardskih delavnic severne Italije so čez alpske prelaze potovali trgovci z nakitom in orožjem, npr. okrasnimi okovi ščitov, uhani in tudi križi iz zlate pločevine. Navsezadnje so oboji vsak zase prispevali k nastajanju nemškega oziroma italijanskega ljudstva.

Razstava o Bavarcih je bila veliko bolj didaktično zasnovana, namenjena posebno nepoznavalski publiki. Poučnost se je kazala npr. v primerjavah preteklosti in sedanjosti, ki so ponazarjale spremembo in razvoj, recimo koliko manjša je bila krava srednjeveškega kmeta od dandanašnje in koliko manj mleka je dajala.

Od česa je živel bavarski človek, so se vprašali organizatorji. Kakšno okolje ga je obdajalo, katere rastline in živali je gojil, kaj lovil? Kako je izdeloval različne predmete? In kakšno približno je bilo njegovo bivališče? Kje in kaj je kupoval? Kako bogati so bili pa njegovi sosedje? Vse to se je postavljalcem posrečilo prikazati dovolj privlačno, nevsiljivo in seveda verodostojno, če

zanemarimo nekatere pomanjkljivosti. Razstave so se lotili analitično, pokazali so razlike in podobnosti s sosednjimi ljudstvi, ki so jih posebej predstavili z njihovo materialno kulturo. Mnogo tega smo pri "Langobardih" pogrešali: ni bilo fotografij naravnega okolja, skoraj ne zračnih posnetkov najdišč, kaj šele skansena, mnogo premalo je bilo rekonstrukcij ob samih predmetih - vsega trije "grobovi", bolje rečeno v tla vglobljene škatle s steklenim pokrovom in nekaj značilnimi predmeti noše oziroma oprave, izdelki dandanašnje tehnologije. Nikjer pa grobne konstrukcije ali celo okostja. Tudi ni bilo košar s pšeničnim zrnjem, vonja po zažganem lesu, ptičjega ščebeta. Razlog, ki marsikaj opravičuje, je seveda tale: material izhaja zvečine iz grobov, naselbinskih najdb tako rekoč ni. A bistveno: na razstavi so manjkala pojasnila. Spremnih besed je bilo malo in še ta so govorila le o nekaterih temah.

Slabo je bilo predstavljeno gospodarstvo. Primer: čeprav je bil doslej v Italiji najden en sam, nepopoln pripor zlatarskega orodja "potujočega vojaka - obrtnika", bi vseeno morali podrobneje razložiti vsaj tehnike obdelave dragih kovin, kot so tavširanje, damasciranje, nieliranje, cloisonné, filigran, vtiskovanje itn., saj jih prikriva v sebi večina eksponatov in kažejo stopnjo umetnoobrnega znanja. Pravega langobardskega zlatarja smo sicer lahko videli. V levem krilu Ville Manin, nad prodajalno ponaredkov in novodobnimi kočijami so namreč bile na ogled rekonstrukcije. V prostoru z dvoumno oznako Artigianato so bile gologlave lutke lončarja, tkalke, kovača in zlatarja ter nekakšen pogrebni spreved z leseno krsto ali, če hočete, modna revija langobardske nobilitete. Rekonstrukcije so bile na splošno zelo dobre in poučne, saj so razstavljene predmete vrnilo v njihov prvotni kontekst: ločne fibule na usnjenih pasovih npr. so bile obrnjene v pravo smer in tkalski nož, čeprav brez ročaja, je našel svoje mesto v statvah. Vendar smo spregledali velike glinene uteži piramidalne oblike, ki so visele na rekonstruiranih statvah - tovrstne razstavljene najdbe pa so majhne in navadno stožčaste ali svitkaste. V zlatarjevo "delavnico" so organizatorji očitno po svoji zamisli postavili veliko stekleno kroglo - povečevalo: pomoč pri minuciozni izdelavi dragocenega nakita. Kako se je antična oljenka znašla ob lončarjevi pečatni keramiki, tudi ne zvemo. Tja bi pač sodilo lončarsko vreteno... Kakorkoli, rekonstrukcije so dopolnile sliko o obrti

v tistem času³. Langobardi pa so znali še marsikaj drugega. Tako je *kralj Agilulf poslal kakanu, kralju Avarov, rokodelce, da bi mu zgradili ladje, s katerimi je potem kakan osvojil neki otok v Traciji*.

Koncept postavitve v Villi Manin, ki ni zmozel povezati originalnega gradiva z rekonstrukcijami, ni uspel. Mnoga vprašanja so ostala obiskovalcu neodgovorjena, posebno če ni našel poti v odmaknjeni prostor z lutkami. Takšna ločitev, ki je okrnila izpovednost razstave, je delno sicer upravičena z izvorom prikazanega gradiva. To izhaja kot že rečeno iz grobov in torej ni nujno istovetno z materialno kulturo posameznega bivanja. A nepovezanost je bila tudi metodološke narave. "Življenje" eksponatov bi nam postalo mnogo jasnejše, če bi jih videli v trenutku odkritja na arheološkem najdišču in pozneje v konservatorski delavnici. S tem bi bila hkrati predstavljena specifičnost in pomen arheološke metode (razstava je vendar arheološka!) in pokazana pot "pridobivanja" naše skupne kulturne dediščine⁴.

Vrnimo se k vitrinam: če smo v njih torej lahko opazovali skoraj zgolj svet umrlih glede na pridatke socialno privilegiranih in premožnejših oseb, kje pa je potem bilo navadno, preprosto ljudstvo?! Razstava je skrivala odgovor, iz Rotarijevega zakonika ni navedla ničesar, ni pokazala revnih pokopov, npr. moških brez orožja, komaj omenila je običaje, ki niso bili pridržani le bogatim.

Toponim "ad perticas" (pri kolih) npr. nam lepo razloži Pavel: *...ker so bili tu včasih navpik postavljeni koli, to je hlodi, ki so jih imeli navado postaviti po langobardskem običaju zaradi tega vzroka: Če je namreč kdo umrl v drugem kraju, bodisi v vojni ali na kakršenkoli način, so njegovi sorodniki zabili med svoje grobove kol in na njegov vrh postavili lesenega goloba, ki je bil obrnjen tja, kjer je njihov ljubljeni umrl, namreč da bi bilo mogoče vedeti, na kateri strani je počival oni, ki je bil umrl*.

Tudi ni bilo nobene sheme družbene razdelitve, po kateri so Langobardi tvorili večinoma vrhno plast (plemič-adalingi in vojščaki-arimani), pod njimi pa so bili polsvobodnjaki (aldiones) in "servi" (iz pokorjenih plemen oziroma Romani) - čeprav npr. grobovi vojščakov z vrsto priloženega orožja lepo odražajo različen družbeni

položaj pokojnikov. Zapleteno "etnično" vprašanje ni bilo niti v grobem obravnavano, enako ne verovanje (poganstvo, arijanstvo, katolištvo, verske shizme, npr. istrska) - celo v katalogu zgolj površno - četudi so imela zelo pomembno vlogo v razvoju langobardske družbe. Kralj Rotari (636-652) denimo

je hodil po poti pravičnosti, toda v krščanski veri se vendar ni držal prave črte, omadeževan z nezvestobo arijanskega krivoverstva... Za njegovega časa sta bila skoraj v vseh mestih njegovega kraljestva po dva škofa, eden katoliški in drugi arijanski.

In duh dobe? Vel je tudi iz "navadnejših" predmetov, kot sta recimo dve železni avarski stremeni. Če se ne zadovoljimo s suhoparnim pojasnilom, da so ju čedaški arheologi izkopali v žganinski plasti, datirani v čas avarskega napada okoli leta 610, nam povesta tole zgodbo: *Okrog tega časa je vdrl na ozemlje Benečij kralj Avarov, kate-rega le-ti v svojem jeziku imenujejo kakana in ki je prišel z neizmerno množico. Njemu se je drzno po robu postavil Gisulf, forojulianski vojvoda, z Langobardi, kolikor jih je mogel imeti; toda čeprav se je z majhnim številom boril z veliko hrabrostjo proti velikanski množici, so ga od vseh strani obkolili in ga skoraj z vsemi njegovimi pobili... Langobardi pa so se utrdili za zidovi trdnjave Foroiulium, a tudi v drugih trdnjavah v sosedstvu, to je v Krminu, Nemah, Osopu, Arteniji, Reuniji, Glemoni in Ibligu, ki ga zaradi položaja sploh ni bilo mogoče zavzeti. Prav tako so se utrdili še v drugih utrdbah, da bi ne postali plen Hunov, to je Avarov. Avari pa so se razkropili po vsem forojulanskem ozemlju, vse pustošili s požiganjem in ropanjem, oblegajoč obkolili Forojuliansko mesto ter napeli vse sile, da bi ga zavzeli... Ko so Avari s svojim kraljem prišli v Forumjulii, so oplenili vse, kar so našli, samo mesto zažgali, odvedli vse, ki so jih našli, kot ujetnike..., vse Langobarde, ki so bili že v moški dobi, z mečem usmrtili, ženam in otrokom pa naložili jarem suženjstva...*

Kakšni pravzaprav so bili videti ti ljudje? Znano je, kako so si Langobardi takrat dajali striči lase in kakšna je bila njihova obleka in kakšna zunanost. Tilnik in zadnji del glave so si namreč obrili do golega, sprednji lasje pa so jim viseli do ust in so jih razdelili na obe strani čela s prečo. Njihova obleka je bila ohlapna in ponajveč platnena, kakršno navadno nosijo Anglosaksi; ob-

robljena je bila s širokimi robovi različne barve. Čevlji so jim bili odprti skoraj do vrha palca in so jih držali sem in tja vpleteni jermenji. Pozneje pa so začeli nositi nogavice, čez katere so pri ježi oblačili iz volne pletene nogavice. To pa so vzeli po običaju Rimljanov. Nogavice so Langobardi sicer nosili že prej. Tako jih je nekoč gepidski princ Asfeld žalil, češ da so, ker nosijo na nogah bele nogavice, kakor kobile, ki imajo od stegna bele noge, in rekel: "Umazanim kobilam ste podobni." Oni pa so zgrabili za ročaj mečev...

Žal ključni vir, Zgodovina Langobardov, na razstavi ni bil izkoriščen, ostal je bolj ali manj le eden izmed razstavljenih predmetov: redki navedeni odlomki niso najboljše izbiri. Svetovljan Pavel pa nam ponuja zelo pestro, čeprav mnogokje pristransko podobo življenja in smrti, značilno za srednjeveške pisce. Ne opisuje le bitk in pohodov, cerkvenih zborov in menjav vladarjev, ampak tudi bolj vsakdanje in manj posvečene stvari, spotika se ob nečednosti in pregrehe, omenja suše, kugo in kobilice. Hvali enega vladarja in graja nizke nravi drugega, z legendami, polnimi zvijač in izdaj, odstira oder zgodovine. Marsikaj se je gotovo tudi res zgodilo. Nekje nam slika, kako so Langobardi še v Panoniji potolkli Gepide, kako so jih popolnoma uničili in je od številne vojske preostal komaj sel (njihovega poraza). V tej bitki je Alboin ubil Kunimunda ter si vzel njegovo lobanjo in naredil iz nje čašo za pitje. Ta vrsta čaše se v langobardskem jeziku imenuje "skala", v latinskem pa "patera". Kunimundovo hčerko, po imenu Rosimundo, je obenem z veliko množico različnega spola in starosti odpeljal kot ujetnike; ker je medtem umrla Klotsuinda, jo je vzel za ženo, kakor se je pozneje izkazalo, v svojo pogubo...

Z nekaj preprostimi muzeološkimi prijemi bi bil videz razstave mnogo privlačnejši in gradivo razumljivejše. Premalo je bilo tabel in preglednic (manjkala je npr. genealogija vladarjev), pogrešali smo barve, znake, uporabo različnih materialov, razne scenografske prijeme. Zgodovinsko-politična karta Italije je prikazala le dukate in mesta, ljudstev ali sil v soseščini pa ne! Najbolj nerodna je bila označitev predmetov: v vitrini le številka, medtem ko smo morali funkcijo, material in najdišče poiskati v nepraktičnem snopiču, ki smo ga dobili za čas ogleda. Ni pa bila omenjena npr. apotropejskost pred-

metov ali simbolizem in navadno tudi ne arheološki tip ali celo analogija. Ponekod so nad vitrinami visele silhuet: označeni predmeti noše in njihova lega se niso vedno ujemali s tistimi v vitrini. Prostori in oddelki (teme) niso bili označeni dobro in dosledno. Pomagal je edinole debel, a drag katalog s temeljitimi opisi predmetov (tudi z arheološko opredelitvijo in analogijami), s preglednimi tematskimi članki prominentnih strokovnjakov, obsežno bibliografijo ter z nemalo tiskovnimi napakami (najočitnejša: Teudelindino krono predstavlja t.i. železna krona Langobardov)⁵.

Prostor: njegova logika, zlasti položaj najdišč in geografske razmere v pokrajini, ni bila dovolj pojasnjena. Resda so posebne razdelke namenili razširjanju langobardskih najdb v Italiji, forojulianskemu in tridentinskemu dukatu ter mestu Beneventu in romanskemu kastru Invillinu (Ibligo), a šlo je bolj za nizanje predmetov. Zemljevid je kazal največjo gostoto najdišč severno od Pada, predvsem v Furlaniji, na Tridentinskem in okrog Brescie, ter manjšo okrog Verone, Milana in Torina. Južno od velike reke je malo več najdišč le še v Emiliji in posamezna, sicer zelo pomembna, v Spoletu (Nocera Umbra, Castel Trosino) oziroma Beneventu. Katalog (in ne spremno besedilo) je dodatno opozoril, da doslej skoraj ni najdb iz mest ali odkritih naselbin, langobardska grobišča pa se nahajajo večinoma v nižinskih plodnih območjih ter ob pomembnih strateških in prometnih točkah. Vendar je razstava premalo poudarila njihov odnos do najdišč avtohtonega prebivalstva, tudi ruralnih (kakršno je npr. razmerje grobov na skupnem, langobardsko-romanskem pokopališču Romans d'Isonzo ob Soči).

In čas? Ponekod zgoščen, drugje ne brez vrzeli; s premalo mejniki (ali letnice ne sodijo na arheološko razstavo?), ki sicer ne smejo trgati prikazanega razvoja, lahko pa ga naredijo bolj preglednega. Čas - in prostor - v kate-rega posegajo nove in stare, velike in manjše sile, sovražniki in zavezniki. Ta makrorazsežnost je bila prezrta: Italija je še vedno zaželen in Langobardi svoj del napadalno branijo - pogosto eden proti drugemu, sprti med seboj in po umoru Klefa leta 574 deset let celo brez vladarja, le pod vojvodi. V tem času so zaradi pohlepa pobili mnogo odličnih Rimljanov, drugi pa so bili davkom podvrženi, tako razdeljeni med "goste", da so morali tretjino svojih pridelkov odplačevati Langobardom. Po

teh langobardskih vojvodih je bila v sedmem letu po prihodu Alboina in vsega plemena - ko so bile cerkve oplenjane, svečeniki pobiti, mesta razrušena, prebivalci, ki so rasli kot setev, pomorjeni razen v tistih predelih, ki jih je osvojil Alboin - skoraj vsa Italija zavzeta in podvržena jarmu Langobardov. Diplomacijo rodbinskih vezi, dinastičnih porok s sosedi in vojaških zavezništav stalno slabijo avtomatične težnje posameznih vojvodstev, menjave Letingov, Gausingov in Agilolfingov pa katolikov in arijancev na prestolu. Zadnji od teh je bil beneventanski vojvoda Grimoald (662-671), po rodu iz furlanske vojvodske družine. Bil je telesno močan, prvi po pogumu, plešast, z naprej štrlečo brado, ter nič manj obdarjen s preudarnostjo kot z močjo. Pod njim Langobardi prodro do Tarenta in Brindisija. Največjo moč dosežejo v letih 712-744. Tedaj Liutprand, ki sicer ni učen, toda lahko ga primerjamo s filozofi, uveljavi doma kraljevo avtoriteto in ofenzivno politiko nasproti papežu in bizantinskemu eksarhu, z reformiranjem zakonodaje pa odpravlja preostale germanske poteze vse bolj romanizirane družbe. Aistulfovo zavzetje Ravene leta 751 je le epizoda, združitev polotoka ostane sen. Papeštvo hoče svojo državo in v spregi z Arnulfingi dobi eksarhat, Langobardi pa priznajo frankovsko nadoblast. Njihov zadnji kralj s pomenljivim imenom Desiderius (756-774) skuša z dinastičnimi zvezami z Bavarci in s Karlom Velikim utrditi in celo razširiti kraljestvo. Vendar Franki v letu 773 in 774 osvoje deželo in Karel postane *Rex Francorum et Langobardorum*. Nekaj let dlje se obdrži le dukat Benevento.

Poglejmo še naše gradivo na razstavi. Zastopani sta bili grobišči iz Kranja-Lajha (označeno kot "Krainburg-Kranj") in Solkana⁶. Prvo je pripadalo etnično pisani in strateško pomembni naselbini Karnium. Predstavljeno je bilo zlasti s številnimi, stilno različnimi S-fibulami, okroglimi fibulami antičnega izvora, tudi eno ločno merovinškega tipa (čas od 2. polovice 6. stoletja do okoli 600) ter zanimivo "ptičjo" fibulo z gepidskimi primerjavami (1. polovica 6. stoletja). Na ogled je bilo poleg tega nekaj pasnih spon in okovov mediteranskega tipa (čas okoli leta 600) ter koščen glavnik z vrezanimi živalmi in človeško figuro, ogrlica iz steklenih jagod in langobardski novc, kovan med leti 652 in 705 (bivši "Klefov novc"). Ta skupaj s še petimi, najdenimi v Slove-

niji, izpričuje obstoj langobardskih postojank na jugovzhodnoalpskem področju tudi v 2. polovici 7. stoletja.

Solkansko grobišče vojaškega značaja pa je sodilo verjetno k postojanki Castellum Siliganum, ki je pomagala braniti vzhodne meje forojulanskega dukata. Razstavljeni so bili pridatki arimana iz groba 18: spatha, železne pasne sponse, okovi in jezički (za jermene), tavširani s srebrom in medenino pa okrašeni v živalskem stilu II, ter koščen glavnik (železen nožič in kamnito rezilce pa sta manjkala).

Katalog navaja z našega ozemlja še nekaj najdb za primerjavo z razstavljenimi, tako iz Bilj, Vranja (Ajdovski Gradec) in Kranja ter iz Mejice pri Buzetu. Omenja tudi dogodke po letu 540, ko je premeteni Justinijan podelil Langobardom *Norikōn pōlis* (širše območje Celeje ali Petovione?), *Urbis Pannoniae* (Siscia ali morda zgornje Posavje s Karnijem?) in nekatere druge kraje. Pavel Diakon bi k temu dodal razna, za nas zanimiva poročila o Slovanih, posebno o bojih z Langobardi, in zgodbo o svojem pradedu Lopichisu, ki se je čudežno rešil iz avarskega ujetništva, na poti domov pa mu je *nekaj dni* hoda od Italije gostoljubno pomagala priletna slovanska ženica.

V zvezi s Slovani je treba opozoriti na tri bronaste obseščnike z lokalitete Le Vare, najdišče Erto-Casso. So značilni primerki t.i. ketlaške kulture (dva z S-zanko in eden z odebeljenima koncema) in po naših kronoloških opredelitvah sodijo v čas od 2. polovice 8. do 11. stoletja. Katalog pa jih na podlagi nedavne študije M. Brozija in konteksta, v katerem so bili najdeni, datira v 7. stoletje. Podrobnejši podatki o kontekstu in okoliščinah odkritja žal niso navedeni.

Veličina in sijaj langobardskega ljudstva torej? Sijajnost razstavljenih predmetov vsekakor. Minulega časa, iz katerega izhajajo, pa ni bilo čutiti. Ne veličina, enkratnost življenja Langobardov je tako mnogim še naprej ostala skrita⁷.

Opombe:

1. Prim. Pavel Diakon (Paulus Diaconus): *Zgodovina Langobardov* (*Historia Langobardorum*), prevedli F. Bradač, B. Grafenauer in K. Gantar, Maribor 1988.

2. Koklje s piščeti nekaj časa brez pojasnila ni bilo mogoče videti na

razstavi, platnice evangelijarja, pahljačo, votivno krono in križ pa so proti koncu odnesli v Raveno na razstavo bizantinske umetnosti.

3. Soba z rekonstrukcijami v zgodnjem poletju še ni bila odprta za obiskovalce. In še ena nedoslednost: italijanska besedila ob lutkah so bila tu prevedena v nemščino, drugod pa ne. Podobne rekonstrukcije so imeli tudi v Čedadu.

4. Spomnimo naj na povsem drugačen, kar revolucionaren pristop v muzeju vikinške naselbine Jorvik v angleškem Yorku.

5. Glej tudi str. 38: namesto fotografije predmeta I. 21 je še ena za predmet I. 20; str. 75: temno sivi del zemljevida kaže ozemlje, ki so ga Langobardi zasedli do leta 590 in ne do 540; str. 194: fotografija predmeta IV. 70 je obrnjena na glavo; str. 359: fotografija predmeta X. 188 je brez oznake; str. 402: napis na predmetu X. 71 ni natančno prebran.

6. Nekateri predmeti iz Solkana so bili v vitrini skupaj s kranjskimi, a brez oznake provenience.

7. Filma o Langobardih (*Dalle forza alla ragione*) žal nismo videli, šlo pa naj bi za poučen sprehod po njihovih poteh; uporabljeni so bili tudi rekonstruirani predmeti iz Ville Manin.

Tomaž Nabergoj

IN MEMORIAM

Zorko Harej

7.1.1949 - 24.7.1990

Slovo od kolega je vedno žalostno, odhod prijatelja in najboljšega sodelavca ostane dolgo nerazumljen; kadar mora oditi človek sredi življenja, za katero je imel še neskončno zalogo volje in neizpolnjenih načrtov, tedaj postane slovo bridko do neznosnosti. Usoda Zorku Hareju v resnici ni bila mila. Odšel je v dvainštiridesetem letu življenja, po letih trdega dela in odpovedovanja, ne da bi imel priložnost uresničiti vsaj del dolgo snovanih načrtov in priprav na arheološko znanstveno delo. Doma iz Dornberka v Vipavski dolini je končal gimnazijo v Novi Gorici, po diplomi pa ostal na ljubljanski arheologiji in se posvetil kulturi Ljubljanskega barja. V magistrski nalogi je izdelal njen celostni pregled in temeljno sintezo njenega razvoja, s čimer je pomembno prispeval k moderni interpretaciji slovenskega eneolita. Kljub uspešno zastavljenemu delu zanj ni bilo mesta na ljubljanski univerzi; moral se je odreči znanstvenim ambicijam. Leta 1977 se je vrnil na Goriško in prevzel profesuro na gimnaziji, za kar ga je usposabljala njegova druga diploma na zgodovini. Sočasno je začel tudi s publicističnim delom, sodeloval je v kulturnem življenju na Primorskem v širokem razponu.

Vsak prosti trenutek pa je izkoristil za arheološko delo. Nadaljeval je s terenskimi raziskavami na Barju in o tem sproti objavljaj v Poročilih o raziskovanju nekovinskih kultur, prevzel je raziskave na gradu Štanjel.

V letu 1983 je prevzel mesto direktorja na goriškem Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine in se z značilno resnostjo in delavnostjo zagrizel v nehvaležni posel. Obvladal ga je in uspel, vendar za visoko ceno; tako željeno delo v stroki se mu je odmikalo na obrobje. Vsakodnevne dolžnosti in tegobe zahtevnega delovnega mesta so zahtevale celega človeka. Obsežni opus kratkih konservatorskih poročil v Varstvu spomenikov je najboljši dokaz za njegova prizadevanja pri ohranjanju dediščine v rodni Primorski. Čas za arheološke raziskave si je utrgal v prenapetem vsakdanjiku: na gradu Rihemberk, v jami pri Pliskovici in v jami Jazbini pri Kačičah, na gradišču Kozmac v Vipavski dolini. Vsega gradiva ni več uspel obdelati. Z zavestjo odgovornosti je že hudo bolan tako rekoč do zadnjega dne skrbel za grafično obdelavo in upal, da bo delo tudi izpeljal. Tudi načrt o obdelavi eneolita v Sloveniji v doktorski disertaciji je ostal v zamisli in njegovo delo za to na pol poti.

Zgodovinska izobrazba je Zorku razširila siceršnjo običajno arheološko ozkost pogledov, dajala mu je možnost za ocenjevanje dogajanj in razvojnih procesov. S tega zornega kota je presojal eneolit in bronasto dobo, torej svoje ožje specialno področje, pa tudi srednjeveško keramiko je znal hitro presojati in jo povezovati s stavbno zgodovino. Izgubo za primorsko arheologijo zato čutimo toliko bolj, manjkal nam bo pri raziskovanju kraških jam in srednjeveških gradov. Njegovo publicistično delo v zadnjih letih je kazalo polno angažiranje v kulturnem življenju Primorske, kjer je bil cenjen in spoštovan. Občudovali smo njegovo neizmerno voljo do dela in do življenja in pogrešali bomo njegovo stalno prijateljsko pripravljenost na pomoč in oporo. Zato naj bodo besede hvaležnosti in prijateljskega spomina v slovo dobremu kolegu in tovarišu.

Nada Osmuk

DRUŠTVO

Arheološka podoba Novega mesta

*Slavnostno predavanje na skupščini SAD
v Novem mestu, 14. - 15. 9. 1990*

"Kaj dela sloveče mejsto, dolenski Rim", je retorično vprašal Fran Levstik pred več kot sto leti. Zagrenjeni in zajedljivi Janez Trdina pa je zapisal, da je Novo mesto "otožno središče dolenske birokracije in revščine". Kdo od njiju je imel prav, bodo povedali zgodovinarji. Danes pa je Novo mesto znano po prometnih zagatah v mestnem središču, po proizvodnji modnih oblačil in popularnih "katrc" ter bogati arheološki zbirki, ki jo hrani in razstavlja Dolenjski muzej. Arheološka preteklost Novega mesta in njena zapuščina, ki jo bom predstavil, najbrž ne bosta sporni.

Zbrali smo se, da počastimo stoletnico arheoloških raziskovanj v dolenjski metropoli, da pregledamo rezultate tega dela, da ocenimo stanje in naredimo načrt za prihodnje raziskave. Natanko pred sto leti, dne 13. septembra 1890, je kanonik novomeškega kapitlja Jožef Hočevar z brzojavko obvestil kustosa Deželnega muzeja v Ljubljani Alfonza Müllnerja o arheoloških najdbah pri gradnji Kolodvorske ceste. Ta je v Novo mesto poslal muzejskega preparatorja Ferdinanda Schulza, da opravi izkopavanje in pridobi najdbe za Deželni muzej. Tako se je začelo prvo izkopavanje v Novem mestu pred sto leti. Najdbe so med Novomeščani vzbudile tolikšno pozornost, da so jih takoj po končanem izkopavanju predstavili javnosti na posebni razstavi v novomeški kazini, preden so jih odpeljali v Ljubljano. To prvo dokumentirano arheološko odkritje v Novem mestu je opozorilo na predzgodovinsko dediščino mesta, o kateri prej ni bilo znanih podatkov v strokovni literaturi.

V naslednjih letih in desetletjih, do današnjih dni, so bila na mestnem področju opravljena mnoga arheološka raziskovanja, ki so dala številne in dragocene najdbe ter pojasnila marsikatero uganko iz najstarejše zgodovine Novega mesta. Odkrivanje grobov in naselbinskih ostankov iz arheoloških odbobij je pokazalo, da je bil novomeški prostor že od bronaste dobe naprej stalno naseljen, da se je tu na bregovih Krke odvijalo bogato življenje že v prvem tisočletju pred našim štetjem. Nedvomno so k temu pripomogla rodovitna tla in ugodna zemljepisna lega, ki je na jezičastem pomolu nad vijugavo Krko omogočala ureditev varne naselbine. Izkoriščanje domačih surovin kot so železova in svinčeva ruda, kremenčev pesek, glina, les in oglje, je pospešilo razvoj pomembnih obrti ter krepilo gospodarsko moč pra-

zgodovinskih "Novomeščanov". Dolina Krke je bila v prazgodovini glavna prometna transversala, ki je povezovala Panonijo z Ljubljansko kotlino in tržaškim zalivom.

Preden bom predstavil arheološko dediščino Novega mesta, bi rad spomnil na usode dojenjskih najdišč, ki so bila vedno najbolj izpostavljena in ogrožena. Dolenjska kot najbogatejša arheološka pokrajina v Sloveniji, je že 150 let priljubljen poligon in iskano lovišče za pridobivanje arheoloških izkopanin. Poleg pooblaščenih institucij s strokovno usposobljenimi raziskovalci kot so muzeji, spomeniški zavodi in raziskovalni inštituti, so na Dolenjskem delovali in še delujejo številni nepoklicani zbiralci-amaterji, roparski kopači, trgovci in mešetarji s starinami, gastarbajterski tihotapci in novodobni bogataši, ki iz snobovskih razlogov kitijo svoje domove s starinami. Vsi ti ilegalni zbiralci in iskalci kljub pozitivni spomeniškovarstveni zakonodaji kontinuirano ropajo in siromašijo našo arheološko dediščino. Jernej Pečnik, Franjo Jarc, Ignac Kušljan, vojvodinja Mecklenburška, Otto Aumann, ing. Fedran, Albin Hrast, grof Barbo, Leopold Kozlevčar in drugi, so v preteklosti naredili nepopravljivo škodo, ker so poleg nestrokovnega ravnanja velik del najdb tudi odtujili in prodali v inozemske zbirke, od Amerike do Berlina. Elektronski detektor za odkrivanje kovin je sodobnim iskalcem skrajšal zamudno delo s kopačo in lopato. *To je senčna plat arheološko bogate Dolenjske.*

Stoletnica arheoloških raziskovanj v Novem mestu je primeren jubilej, da se ozremo na opravljeno delo in dobljene rezultate ter napravimo bilanco našega vedenja o davnini tega mesta, ki sodi zaradi svoje izjemno bogate arheološke dediščine med najpomembnejša v Sloveniji. Njegova tritisočletna zgodovina se nam kaže v naselitveni kontinuiteti: prazgodovinsko gradišče na Marofu - antični vicus - srednjeveški Gradec - ustanovitev mesta Rudolfswerd - sodobno Novo mesto. Ko je vojvoda Rudolf na Dunaju podpisal ustanovno listino Novega mesta, kjer piše "da smo mesto, imenovano Rudolfovo, ležeče v Slovenski krajini, kot novo povzdignili in mu dali to ime po našim imenu", najbrž ni vedel, da gradi svoje mesto na ruševinah davne naselbine na kraju, ki so ga v njegovem času imenovali "Gradec ob Krki".

Arheološka podoba Novega mesta se je v sto letih bistveno spremenila. Prve najdbe ob prelomu stoletja v strokovnih krogih niso vzbudile večje pozornosti, ker niso bile v celoti objavljene in slikovno predstavljene. Do prve svetovne vojne so novomeške najdbe bile v senci imenitnih halštatskih najdb iz Stične, Magdalenske gore in Šmarjete ter bogatih rimskih grobov iz Drnovega in epigrafskih spomenikov iz Trebnjega. Šele odkritje halštatskega prsnega oklepa in bronastega trinožnega kotliča v Kandiji pred petdesetimi leti, je pritegnilo pozornost in večje zanimanje arheologov za novomeško najdišče. Ustanovitev Dolenjskega muzeja in hiter razvoj slovenske arheološke vede po vojni sta omogočila načrtno in kvalificirano raziskovanje tudi v Novem mestu. Z ustanovitvijo Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu, se je raziskovanje in reševanje arheoloških spomenikov še bolj okrepilo in opravlja se sistematična arheološka topografija. Obsežna izkopavanja v zadnjih treh desetletjih so močno obogatila novomeški arheološki fond in večala pomen tega najdišča na evropski arheološki karti. Nekateri izjemni grobni najdbe imajo visoko ceno tudi v mednarodnem merilu. Novo mesto je v zavesti evropskih prazgodovinarjev že trden pojem bogatega arheološkega najdišča s poudarkom na najdbah iz halštatskega časa.

Čeprav je bilo v minulih sto letih odkritih v Novem mestu veliko lokalitet, še vedno niso do kraja raziskana vsa arheološka najdišča, ki jih poznamo ali domnevamo na mestnem področju. To je dokaz več, kako intenzivno je bil naseljen novomeški prostor že zdavnaj pred ustanovitvijo Rudolfovega mesta. Uspelo nam je v glavnih obrisih ugotoviti naselbinski prostor in raziskati pokopališka območja prazgodovinskih prebivalcev na novomeškem polotočku in njegovih bregovih. Ob dobljenih rezultatih pri arheoloških raziskavah spoznavamo civilizacijske dosežke in kulturne dobrine ter družbene razmere nekdanjih naseljencev od bronaste dobe preko halštatskih in latenske dobe do vključitve naših krajev v rimsko cesarstvo.

Vsa dosedanja izkopavanja v Novem mestu so prinesla toliko dragocenega gradiva, da je presenetilo še tako optimistična pričakovanja. Z vsakim novim izkopavanjem se bogati arheološka dediščina mesta in obenem se razkriva izjemen pomen tega kraja v arheoloških obdobjih.

Arheološka zapuščina v Novem mestu je razmeroma dobro raziskana. Na podlagi rezultatov dosedanjih odkritij se nam kaže naslednja naselitvena zgodovina v arheoloških obdobjih, ki jo zaenkrat poznamo predvsem iz grobnih najdb.

Pričelo se je z intenzivno naselitvijo krajev v pozni fazi kulture žarnih grobišč. Najstarejši grobovi iz 10. stoletja pred n. št. so bili odkriti v Bršljinu. Nekoliko mlajši - iz 9. in 8. stoletja pred n. št. - sta sočasni žarnogrobiščni nekropoli na Mestnih njivah in na Kapiteljski njivi. Na obeh nekropolah je bilo skupaj odkritih že 250 grobov z žganim pokopom v velikih žarah. Na teh grobiščih pokopane osebe so prebivale na dobro zavarovanem gradišču na Marofu, v naselbini, ki je odslej bila stalno naseljena skozi več stoletij, v starejši in mlajši železni dobi. Temu obdobju je sledil razcvet halštatske kulture v starejši železni dobi, ko je Novo mesto postalo pomembno središče halštatske kulture in skozi več generacij sedež bogatih aristokratov, ki so izpričani s knežjimi grobovi na dveh pokopališčih z gomilami: v Kandiji in na Kapiteljski njivi. Poleg dveh strnjenih gomilnih grobišč je bilo še več posameznih gomil na raznih mestih na obeh bregovih Krke. Za to obdobje je na Dolenjskem značilno pokopavanje z inhumacijo v krožnem razporedu pod gomilo. Doslej je bilo raziskanih 10 gomil: tri na kapiteljski njivi, pet v Kandiji, Malenškova gomila in ena gomila v Smolovi hosti. Iz halštatskega časa poznamo zaenkrat 180 dokumentiranih grobov, med njimi je pet knežjih grobov. Koliko gomil je bilo uničenih pri zemeljskih delih v preteklosti ni znano, niti še niso identificirane vse izravnane gomile.

Iz mlajše železne dobe poznamo dve grobišči, obe sta bili urejeni v neposredni bližini halštatskih gomil na Kapiteljski njivi in v Kandiji. To so ravni grobovi z žganim pokopom iz srednjelatenskega časa, nekateri med njimi so bili odkriti tudi kot kasnejši pokopi v gomilah. V Kandiji je bilo odkritih 60 keltskih grobov, na Kapiteljski njivi pa še 80 podobnih, sočasnih grobov. V poznolatenskem obdobju so uredili novo pokopališče na južnem vznožju Marofa, na prostoru med Ljubljansko cesto in Kettejevimi drevoredom (nekdanj Beletov vrt). Na tem grobišču so kontinuirano pokopavali v žganih grobovih od poznega latena v 1. stoletju pred n. št. do zgodnjericanskega cesarstva v 1. in 2. stoletju n. št. Skupaj je bilo

na tej nekropoli odkritih 230 dokumentiranih grobov, od tega jih je polovica poznolatenskih, druga polovica so rimskodobni. Če k tem grobovom prištejemo še najdbe s Kolodvorske ceste in pri okrajnem glavarstvu, računamo da je bilo na tej nekropoli izkopano blizu 300 grobov. Posamični grobovi v Bršljinu in Regrči vasi iz 4. stoletja dokazujejo, da je bilo mestno področje naseljeno še v pozni antiki. Nato se arheološka sled v mestu izgubi. Število grobov se bo pri bodočih raziskavah še močno povečalo, pa tudi razmerja med posameznimi obdobji se bodo spremenila.

Utrjena prazgodovinska naselbina na Marofu ima že po naravi dominanten in strateški položaj, ki obvladuje novomeško kotlino. Slučajne površinske najdbe znotraj gradišča in manjše sondažno izkopavanje je pokazalo, da so na tem mestu prebivali ljudje ves čas starejše in mlajše železne dobe, toda ne več v času rimske zasedbe naših krajev. Spričo velikega števila halštatskih in latenskih grobov, ki so znani na mestnem področju se zdi, da naselbina na Marofu, ki meri približno 2,5 ha zavarovane površine, ni bila edina v Novem mestu. Domnevamo, da je bila v starejši in mlajši železni dobi v mestu še kakšna naselbinska lokacija, kot na primer: na Kapitlju, na Grmu, ali v Portovaldu, kjer bi prazgodovinski prebivalci lahko zgradili svoja bivališča. Šele načrtna raziskovanja na teh lokacijah bodo to hipotezo pojasnila.

Na podlagi zelo skromnih rimskih najdb, odkritih pri sondažnem raziskovanju na proštijem vrtu sklepamo, da je bila antična naselbina na Kapitlju in njegovem pobočju, na istem mestu kjer so veliko kasneje zgradili srednjeveško mesto z imenom Rudolswerd, ki ga je leta 1365 ustanovil politično daljnovidni Habsburžan. Če je ta domneva pravilna, so ostanke antičnih stavb pri gradnji srednjeveškega mesta uničili in zazidali. Preseneča podatek, da v dolgem časovnem obdobju od 4. stoletja pa do ustanovitve Novega mesta še vedno nimamo trdnih arheoloških dokazov, ki bi nam pojasnili, kaj se je v tem času dogajalo v novomeškem področju.

Iz številnih grobov in njihovih inventarjev lahko sklepamo o socialni strukturi in gospodarski moči prazgodovinskih prebivalcev v arheoloških obdobjih. Ob koncu kulture žarnih grobišč, v 8. stoletju pred n. št. je naselitev že gosta, skromni pridatki v grobovih kažejo na sorazmerno socialno enakost prebivalcev. Značilnost teh

grobov so zelo velike lončene žare za pepel pokojnikov, na katerega so položili še latvico s hrano, včasih tudi bronasto iglo ali zaponko in drobne temnomodre steklene jagode. Čez nekaj generacij, v razviti halštatski dobi, je družba že močno diferencirana, na njenem vrhu se izoblikuje vodilni sloj vojaških aristokratov - halštatskih knezov. V Novem mestu je bilo odkritih več takih bogatih grobov, ki jih uvrščamo med knežje grobove. Grobni inventarji teh rodovnih prvakov se odlikujejo po garniturah reprezentativnega orožja, opremljeni za jezdnega konja in dragocenem pivskem posodju. Aristokratski način življenja na dvorih halštatskih veljakov razberemo iz prizorov upodobljenih na izdelkih tako imenovane situlske umetnosti.

Domače rudno bogatsvo kot na primer železova ruda limonit, svinčena ruda in v manjši meri tudi bakrena ruda, je omogočilo razvoj metalurgije, izdelovanje kovinskega orodja, orožja in okrasja, kar je v tisočletju pred našim štetjem imelo odločilen strateški in gospodarski pomen. Zahtevne tehnične postopke ulivanja in kovanja, tanjenja, graviranja, so prazgodovinski kovinarji dobro obvladali. Kremenčev pesek, oglje in pepelika so bile osnovne surovine za proizvodnjo stekla oziroma steklene paste, ki so jo oblikovali in obarvali v sijajen, skoraj filigransko izdelan nakit, ki je bil tudi cenjeno izvozno blago. Dežela premore tudi dovolj kvalitetne glinice za proizvodnjo lončarskih izdelkov in za uporabo v stavbarstvu. Uvažali pa so grafit iz alpskih najdišč za loščenje finih posod, zlatorjavi jantar iz baltičskih dežel za izdelovanje nakita, rasne jahalne konje od stepskih konjerejcev v Panoniji, kameno sol iz rudnikov v centralnih Alpah, slikano keramiko iz Apulije in nekatere bronaste izdelke iz estenskega kroga. Likovni spomeniki situlske umetnosti izdelani v bronasti pločvini, izvirno oblikovan nakit, tipološka pestrost keramičnih obrednih posod, izdelovanje železnega in bronastega orožja - tu mislim na oblike bronastih čelad, ki so atribut vojaških aristokratov - ter proizvodnja steklenih biserov, so značilni dosežki halštatske ustvarjalnosti na Dolenjskem. V 6. in 5. stoletju pred n. št. sta bili gospodarska in politična moč halštatskih aristokratov na višku, temeljila pa je na železarstvu in metalurgiji ter izdelovanju nakita iz večbarvne steklene paste. Lov in živinoreja sta bila pomemben vir prehrane in dobavitelja nekaterih surovin za nadaljnjo obdelavo.

Z železovimi oksidi bogata ilovica, ki prevladuje na dolenjskih najdiščih, je v halštatskih grobovih z inhumacijo popolnoma razkrojila ves kostni material. Tako žal odpadejo vse antropološke analize o spolu in starosti ter opazovanja o morebitnih patoloških spremembah na skeletih pokopanih oseb.

Glede vprašanja etnične pripadnosti halštatskih prebivalcev na Dolenjskem kaže biti zelo previden. Stereotipna oznaka, da so to bili Iliri, ne vzdrži znanstvene kritike. Ime Iliri uporabljamo lahko le kot terminus technicus, izraz, ki se je udomačil že v 19. stoletju. Etnično opredeljevanje nosilcev prazgodovinskih kultur, o katerih nimamo pisanih sporočil lahko dobi - brez objektivne znanstvene kritičnosti - tudi drugačen pomen: za uveljavljanje in "dokazovanje" določenih sodobnih političnih ciljev v službi dnevne politike. Primeri iz novejšje in najnovejše zgodovine so dobro znani. Tako na primer Romuni trdijo, da so neposredni potomci Dačanov, Bolgari Tračanov, Albanci Ilirov, itd. Da imamo tudi Slovenci davne prednike v žarnogrobiščnih Venetih, so nas s pomočjo neverjetnih lingvističnih konstruktov in humornih etimoloških akrobacij poučili trije rodoljubni fantasti v zajetni knjigi. Njihove sodbe so brezprizivne, od nas zahtevajo, da jim moramo verjeti. Enako nesmiselna bi bila trditev, da so današnji Grki direktni potomci Homerjevih junakov. Vsakršno nedokazano špekulacijo z etničnim opredeljevanjem prazgodovinskih ljudstev pripelje slejkoprej do nestrpnih nacionalizmov, do šovinizma in v skrajnem primeru tudi do genocida.

Prodiranje Kelto-Tavriskov in njihova naselitev v naših krajih v 3. stoletju pred n. št. pomeni poraz halštatske aristokracije in zaton njihove kulture. Poslej se je uveljavila nova in drugačna latenska kultura keltskih priseljencev, ki v srednjelatenskem obdobju ni dosegla bogastva in oblikovne pestrosti halštatske kulture. V materialni zapuščini srednjega latena je še opazen vpliv osiromašene halštatske kulture avtohtonih prebivalcev, ki se razlikuje od čistih latenskih oblik doseljenih Kelto. Dolg železen meč z verigo za pripenjanje na pas, železna čelada, sulica in okovan leseni ščit sodi k opremljenosti keltskega bojnika. Masivne steklene zapestnice izdelane v odtenkih modre, zelene ali rumene barve ter raznovrstni amuleti so značilni pridatki v grobovih keltskih žena.

Kasneje, v poznem latenu 1. stoletja pred n. št., s prise-

litvijo keltskih Latobikov na Dolenjsko, kraj spet pridobiva na ugledu in moči. Ta gospodarska rast se nadaljuje in stopnjuje pod rimsko zasedbo v 1. in 2. stoletju n. št. od cesarja Avgusta do markomanskih vojn. K temu je nedvomno pripomogla izgradnja glavne rimske ceste, ki je vodila čez Dolenjsko od Emone do Sicilije. Ta južna predalpska cestna magistrala - antični Orient express in predhodnica sedanje avtoceste - je povezovala matično Italijo s panonskim Vzhodom. Njen južni krak je iz Emone peljal čez Dolenjsko v Neviodunum ter naprej v Siscio, Sirmij in k bregovom Donave. Zgrajena je bila zaradi logističnih potreb armade: za hitre premike vojaških enot in njihove oskrbe, za učinkovite poštno zveze in kurirsko službo cesarskega dvora z vojaškimi poveljniki in administratorji v provincah ter za transport blaga trgovskih hiš. Na Dolenjskem je cesta imela predvsem tranzitni značaj.

Tipološke značilnosti materialne kulture Latobikov so v grobnih inventarjih močno opazne v mešanju in sožitju tradicionalnih poznolatenskih oblik in provincialnorimskih prvin. Med domače proizvode sodijo izvirno oblikovane hišaste žare, narebreni pokali in pivske garniture v kombinaciji kroglastega lonca s keramično čašo ter značilen nakit kot sestavni del noriško-panonske noše. Najbolj pogosta grobna oblika v rimskem času na Dolenjskem je s kamnitimi ploščami obložen grob, ki mu pravimo kar latobiški grob. Dva keltska srebrnika najdena v Novem mestu sta znanilca začetka denarnega gospodarstva v teh krajih. Uvoz italške terre sigillate, oljenk, steklenih posod in vinskih vrčev pa je dokaz povečane kupne moči in premožnosti prebivalcev v tem času. Maloštevilne novčane najdbe iz Novega mesta segajo časovno od cesarja Nerona do Licinija, večina novcev je iz obdobja Flavijcev in Antoninov, to je tudi čas največjega blagostanja v teh krajih pod Rimljani.

Redke najdbe iz 3. stoletja kažejo na močan upad prebivalstva in usihanja življenja v antičnem Novem mestu. Kaj je bilo temu vzrok, ni jasno. Ali je bila to posledica roparskih vpadov Markomanov, epidemije kužnih bolezni, ki so morda zdesetkale prebivalstvo, ali odhod prebivalcev v kraje z večjo gospodarsko prosperiteto? Naselbina v antiki ni ležala neposredno ob veliki tranzitni cesti Emona - Nediudunum - Siscia, ki je dajala življenjski utrip in zaslužek. Za vlade cesarja Vespazijana dobi

Neviodunum (Drnovo) status municipija in postane upravno in trgovsko središče Latobikov na Dolenjskem. Praetorium Latobicorum (Trebne) pa se razvije v pomembno obcestno postajo s posadko konzularnih benediciarijev, ki nadzorujejo promet in opravljajo obveščevalno službo. Medtem pa se rimska mestna civilizacija Novega mesta ni dotaknila, zato je kraj ostal kmečka naselbina Latobikov-vicus, brez vidnejše funkcije v okviru province Zgornja Panonija. Pod rimsko upravo je bila naselbina brez vojaške posadke in brez italških kolonistov. Skromen obtok denarja in pomanjkanje epigrafskih spomenikov sta odraz tega stanja. V pozni antiki je kraj že nepomembno naselje, katerega sled se izgubi v času preseljevanja ljudstev.

V sto letih je bilo na območju Novega mesta opravljenih 40 terenskih raziskovanj: od kratkotrajnih zaščitnih in reševalnih posegov do več mesecev trajajočih sistematičnih izkopavanj. Terenska dela v Novem mestu so v tem času vodili naslednji raziskovalci, ki jih navajam v kronološkem vrstnem redu: *Ferdinand Schulz*, preparator Deželnega muzeja; *Jernej Pečnik*, poklicni izkopavalec; *Rudolf Hoernes*, profesor paleontologije na graški univerzi; *Franz Brattina*, preparator Naravoslovnega muzeja na Dunaju; *Walter Šmid*, arheolog Deželnega muzeja; *Rajko Ložar*, arheolog Narodnega muzeja; *France Stare*, arheolog z ljubljanske univerze; *Vinko Šribar*, arheolog Narodnega muzeja; *Tone Knez*, arheolog Dolenjskega muzeja; in *Danilo Breščak* ter *Borut Križ*, oba arheologa v Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu. Pri dolgotrajnih izkopavanjih so nam pomagale kolegice in kolegi iz nekaterih slovenskih muzejev. Tudi mnogi študenti arheologije z ljubljanske in zagrebške univerze so sodelovali pri večjih izkopavanjih. Ker sem se z letošnjim izkopavanjem poslovil od terenskega dela, izkoriščam to priložnost, da se javno zahvalim vsem kolegicam in kolegom, restavratorjem in študentom, ki so mi v preteklih treh desetletjih pomagali pri izkopavanjih, večkrat v zelo neugodnih vremenskih razmerah, in opravili zahtevna restavratorska dela. Enaka zahvala velja risarkam in fotografom za opravljeno delo, ki so z risbo in sliko dokumentirali najdbe in okoliščine na terenu. Naše sodelovanje je bilo vedno korektno in uspešno, v mnogih primerih je preraslo v iskreno prijateljstvo.

Rad bi še omenil način financiranja arheoloških raziskav v Novem mestu. Nikoli nismo uspeli dobiti sponzorjev iz vrst gospodarskih organizacij; za razliko od športnih, pevskih in gasilskih društev ter organizatorjev likovnih manifestacij. Glavni vir financiranja je vedno bil proračun Dolenjskega muzeja in kulturne skupnosti občine Novo mesto. Sistematično raziskovanje velike prazgodovinske nekropole na Kapiteljski njivi v zadnjih petih letih je financirala občinska raziskovalna skupnost Novo mesto, za kar ji gre zahvala in priznanje. To omenjam zato, ker pred desetletjem to ni bilo tako samoumevno. Zgodovinske in družbene raziskave so le stežka prišle v program financiranja zaradi tehnokratske miselnosti, da te raziskave niso aplikativne, torej so nepotrebne. Republiški viri financiranja so le redko podprli naše raziskovalne naloge. Njihovi upravljalci najbrž niso želeli, da bi ljudje iz province zmotili utečeni način dogovorjenega financiranja privilegiranih abonementov.

Novomeške najdbe so bile doslej predstavljene na 14 občasnih razstavah doma, dvakrat tudi v tujini: v Avstriji in na Madžarskem. Prvo pregledno objavo prazgodovinske in antične dediščine je Novo mesto dobilo ob proslavi 600-letnice ustanovitve mesta, nekaj let pozneje pa tudi prvo arheološko monografijo s popolno bibliografijo. Deset samostojnih arheoloških publikacij, 80 strokovnih člankov in znanstvenih razprav ter nad 200 poljudnih člankov v dnevnem časopisu in revijalnem tisku je sedanja publiščna bilanca v arheologiji Novega mesta.

Čeprav je naselitvena zgodovina Novega mesta v arheoloških obdobjih v glavnih obrisih znana, bo treba opraviti še precej terenskih raziskovanj, da bomo dobili natančnejšo podobo o novomeški davnini. Predvsem manjkajo podatki o naselbinah v prazgodovini in antiki na mestnem področju, ki bi koristno in nujno dopolnili rezultate iz sočasnih, že znanih grobov. Iz podatkov dobljenih pri naselbinskih izkopavanjih bi spoznali način gradnje bivališč, organizacijo prostora znotraj naselbine, gospodarsko dejavnost, način življenja in podobno. Zaradi bodočih gradbenih posegov in intenzivnejših agrotehničnih ukrepov bo treba raziskati tudi nekaj obsežnih in bogatih nekropol, ki so ogrožene. Med njimi je največja prazgodovinska nekropola na Kapiteljski njivi, ki je ključnega pomena za razumevanje novomeš-

Slovensko arheološko društvo

Delovanje med 1988 in 1990

ke arheološke preteklosti v 1. tisočletju pred našim štetjem.

Na koncu predavanja, ki naj bi imelo slovesno obeležje, moram z grenkim priokusom nemoči opozoriti na neuresničen načrt, ki spremlja naš muzej že desetletja. To je: ustrezen razstavni prostor za sodobno muzeološko prezentacijo naše bogate arheološke zbirke, ki je najprivlačnejša zbirka v Dolenjskem muzeju in ima tudi mednarodni sloves. Zato zasluži, da bi bila čimprej predstavljena na moderno koncipirani stalni muzejski razstavi. Že leta 1974 je ravnatelj Dolenjskega muzeja prof. Janko Jarc v uvodu h katalogu "Novo mesto v antiki" zapisal:

Ob vsem tem pa je tudi ob tej priliki potrebno z vso težo opozoriti našo družbo na nujnost pridobitve oziroma zgraditve novega arheološkega oddelka Dolenjskega muzeja, nove in sodobnim zahtevam ustrezne zgradbe, ki bo središče arheološkega znanstvenoraziskovalnega dela, obenem pa dostojen hram kulture prazgodovinskega, rimskega in zgodnj srednjeveškega obdobja na tleh Novega mesta in Dolenjske.

Njegova jasno formulirana zahteva se do danes ni uresničila. Zato ob stoletnem jubileju arheoloških raziskav v Novem mestu ponovno apeliram na vse tiste osebe in institucije, ki imajo moč odločanja in oblast, da bo ta načrt uresničen. To naj bo sporočilo našega zborovanja.

Tone Knez

Zadnje letno poročilo o dejavnosti društva je bilo objavljeno v ARHEU 6 (1987) in je predstavilo delo društva od oktobra do novembra 1986. Drago Svoljšak, ki je predsedoval društvu, je svoj mandat predal podpisnemu na skupščini 15. junija 1988. V obdobju 1987-88 se je društvo intenzivno pripravljalo na skupščino Zveze arheoloških društev Jugoslavije, predvideno za oktober 1988, zato je bilo sodelovanje med Dragom Svoljškom kot predsednikom Zveze arheoloških društev Jugoslavije in Mitjo Guštinom kot predsednikom SAD trdno povezano in tako tudi ni prišlo do kake uradne pisne primopredaje. Zato je smotrno, da v tem poročilu zajamemo dejavnost društva od leta 1987 dalje, da ne bi šle v pozabo številne aktivnosti, ki jih je izvedlo društvo v obdobju 1987-1990.

Najpomembnejša je izdajateljska dejavnost, usmerjena predvsem v širjenje strokovnega obzorja ter nadaljnje usposabljanje. V tem obdobju je društvo izdalo štiri redne številke ARHEA, od teh so bile tri tematsko zaključene (antični teksti, terenski pregledi, venetovanje), ena pa je bila splošna, posvečena jugoslovanskemu arheološkemu kongresu. Društvo je izdalo tudi posebno številko dosjeja arheoloških najdišč Dolenjske kot svoj prispevek k častitljivi stoletnici prvih najdb iz Novega mesta in kot vzpodbudo za nadaljnje izdajanje takšnih števil ARHEA tudi za ostale slovenske pokrajine.

Ob izdajanju svojega društvenega glasila, je društvo izdalo knjigo izbranih del Jožeta Kastelica *Opera selecta* (1988) ter skupaj z Narodnim muzejem posebno zbiranko *Slovenska arheologija* (1989). Z izdajo prevoda knjige E. C. Harrisa *Načela arheološke stratigrafije* (1989) je začelo društvo s serijo nujno potrebnih priročnikov za uveljavitev enotnih standardov za delovne in dokumentacijske postopke ter za vzpodbuditev dialoga o slovenski arheološki terminologiji.

V seriji *Studia Humanitatis* je izšla vrsta dragocenih teoretskih razprav, ki so temelj napredka slovenske arheološke stroke, predvsem prevodi B. Djurića L. S. Klejn, *Arheološki viri* (1987), Isti, *Arheološka tipologija* (1988) in Bandinelli *Od helenizma do srednjega veka* (1990) ter B. Slapšaka s soprevajalci J. C. Gardin, *Teoretska arheologija* (1988).

V tem obdobju je pri Slovenskem arheološkemu društvu tudi sedež izdajateljske dejavnosti Zveze arheoloških

društev Jugoslavije. To dejavnost, ki je sredi 80. let povsem zamrla, je podpisani prevzel in jo z glavnim urednikom Bojanom Djurićem ohranil predvsem z novim *Arheološkim pregledom*. V teh nekaj letih se je izkazalo, da je kljub precejšnjim delovnim in finančnim naporom tovrstna informativna revija za jugoslovanski prostor koristna in nas uveljavlja tako v jugoslovanskem prostoru kot na tujem. Za ostale serije, predvsem za *Arheologio Jugoslavo*, moramo na žalost ugotoviti, da v teh razsežnostih nimajo pogojev za obstoj.

Posebno pozornost je društvo posvečalo tako imenovani permanentnemu izobraževanju in popularizaciji arheologije. Tako smo od 18. aprila do 27. maja 1988 s finančno podporo Kulturne skupnosti Slovenije organizirali informativni restavratorski tečaj konserviranja in restavriranja arheoloških bronastih in železnih predmetov. Oprli smo se na dipl. arheologinjo Jarmilo Malinsky, ki je dokončala tudi restavratorsko šolo v Mainzu, in na sodobno opremljeno delavnico v Posavskem muzeju v Brežicah ter tamkajšnjega restavratorja Jožeta Lorberja. Z ustrezno časovno distanco moramo ugotoviti, da so bili slovenski muzejski tehniki, ko so se udeležili tečaja, zadovoljni. Dobili so možnost za praktično delo, za izmenjavo medsebojnih izkušenj in spoznavanje standarda delovnega prostora, kakršnega bi moral imeti sleherni regionalni muzej. Kljub vabilu društva so arheologi premalo izkoristili to priložnost za spoznavanje možnosti, ki jih omogoča sodobno restavradorstvo na tem področju. Tečaj, ki smo ga izpeljali z velikim entuziazmom in prizadevanje, da bi se tovrstno izobraževanje naših konservatorjev in restavratorjev nadaljevalo v okviru društva, sta naletela na nasprotovanje vodje laboratorija Narodnega muzeja g. Miliča, ki je v tistem času pri Kulturni skupnosti postavil podpisanega in delo društva v slabo luč, nam pa vzel elan za nadaljevanje. Ponovno lahko zaradi časovne distance ugotovimo, da je kritika g. Miliča naredila slovenski arheološki dediščini ogromno škodo, ker je zavrla pobudo društva na področju, ki je za slovenske arheologe in arheološko dediščino izrednega pomena.

Za spoznavanje arheološkega dela drugih, pa tudi za uveljavljanje lastnega dela zunaj arheološke stroke je društvo organiziralo vrsto predavanj, celo posebnih tematskih ciklov na Filozofski fakulteti in v Cankarje-

vem domu. Redne letne preglede arheoloških terenskih raziskav v Sloveniji smo organizirali v slavnostni dvorani SAZU, dokler nam zaradi povečanega zanimanja ni postala pretesna.

Za trajno evidenco navajamo predavanja po kronološkem redu:

PREDAVANJA 1988-1990

Januar 1988	
V. Kolšek: Celeia	FF
Februar 1988	
S. Petru: Neviodunum	FF
Marec 1988	
N. Osmuk: Castra-Ajdovščina	FF
L. Bartosiewicz: Archaeological research in Slovenia	FF
A. Choyke: Bone and alter working in Bronze Age Hungary	FF
Maj 1988	
B. Slapšak: Urbanizacija naših krajev v rimski dobi	FF
Januar 1989	
S. Gabrovec: Zgodovinska podoba 1. tisočletja pr. n. št. na Slovenskem	CD
M. Stojič: Gradišče zgodnje železne dobe Gradac pri Svetožarevu	CD
Februar 1989	
M. Guštin: Od predmeta do kulturne dediščine	CD
D. Svoljšak: Most na Soči - Oppidum med Iliri in Veneti	CD
B. Govedarica: Zgodnja bronasta doba na Jadranskem področju	CD
Marec 1989	
K. Mihovilič: Nesactium - Glavno mesto Histrov	CD
R. Bunardič: Arheološka odkritja v Čelarevu	SAZU
April 1989	
M. Guštin in B. Križ: Ilirska naselja na Dolenjskem in v Posavju	SAZU
S. Čače: Liburni	SAZU
Maj 1989	
M. Šašel Kos: Po sledovih Kadma in Harmonije	SAZU

November 1989

K. Buro: Geografska distribucija neolitske litične industrije na Madžarskem FF

Februar 1990

S. Čausidis: Tragovi na Perunoviot kult vo Makedonija CD

Maj 1990

H. Hagen: Angewandte Geologie, Mineralogie und Micropaleontologie in der Keramik Forschung CD

Junij 1990

J. Ferluga: Istra med Justinijanom in Karlom Velikim Piran

September 1990

Tema: Rekognosciranje in topografija v Beli krajini in na Dolenjskem N. m.
predavatelj: J. Dular, M. Budja

Največji podvig v obravnavanem času je bil seveda 13. kongres Zveze arheoloških društev Jugoslavije na Bledu od 25. do 29. oktobra 1988. Organizacijski odbor, ki ga je vodil Drago Svoljšak je ob pomoči celotnega IO SAD izpeljal kongres v izredno težavnem obdobju. Uspelo nam je zagotoviti primerno bivanje na Bledu, pomoč Turističnega društva Bled in Triglavskega narodnega parka pa je kongres obogatila. Da smo udeležencem lahko nudili dostopne cene, informativno gradivo in postavili s pomočjo Narodnega muzeja razstavo Slovenska arheologija, sta nas finančno podprli Raziskovalna in Kulturna skupnost Slovenije.

Podatki o izvedbi in udeležbi: Število udeležencev:

- Otvoritev Kongresa 25. okt. 88: Hotel Toplice, slavnostna govora dr. Matjaž Kmecl, prof. dr. Jože Kastelic 260
- Kongresa: s plačano kotizacijo 170, na stroške prireditelja 40, vsakodnevni obiskovalci 25.
- Ekскурzija 25. okt. 88: Zagreb-Brežice-Celje-Šempeter-Bled 95
- Ekскурzija 29. okt. 88: Bled-Kranjska gora-Vršič-Trenta-Most na Soči-Solkan-Kromberk-Ajdovščina-Gorče-Ljubljana 122
- Ekскурzija: ogled Bleda (otok in informacijski center Triglavskega narodnega parka) 150

Predavanja

- plenarna zasedanja 26. okt. 88:
predsedstvo akademik dr. B. Čović,
dr. B. Teržan 8 predavanj
(6 odpadlih)

predsedstvo dr. P. Medović,
Dunja Glogović 14 predavanj
(1 odpadlo-prebrano)

- sekcije
skupno: 83 prebranih predavanj (117 prijavljenih)
37 odpadlih predavanj
3 neprijavljena predavanja

prazgodovinska 24 predavanj
(10 odpadlih)

27. okt. 88: predsedstvo dr. B. Govedarica

28. okt. 88: predsedstvo prof. B. Čečuk

antična 18 predavanj
(10 odpadlih, 1 prebrano)

27. okt. 88: predsedstvo V. Sokolovska

28. okt. 88: predsedstvo O. Žižić

srednjeveška 19 predavanj
(10 odpadlih)

27. okt. 88: predsedstvo dr. T. Knific

28. okt. 88: predsedstvo: dr. A. Pleterski

Spremljajoče prireditve:

- okrogla miza o računalništvu v arheologiji
vodja dr. B. Govedarica 60

- N. Križnar, filmska dokumentacija arheoloških izkopavanj 70

- V. Šribar, fotodokumentacija s stativi A6, A9, A12;
sodelovanje M. Župančič s prikazom priključkov
za stativ A 70

- srečanje študentov arheologije iz jugoslovanskih
univerzitetnih središč

- skupščina Zveze arheoloških društev Jugoslavije
uvodni in komemorativni del 140

delegatski del 63

- razstava Salona 1986-1987, Arheološki muzej Split
razstava Slovenska arheologija, Narodni muzej Ljubljana SAD

Neizvedeno - okrogla miza informatika v arheologiji,
odpadlo 1 predavanje

Kongres je bil tudi vzpodbuda, da smo dobili grafično podobo društva, ki jo je oblikoval dipl. ing. arh. Ranko Novak. Društvo je začelo z urejanjem arhiva ZADJ in SAD.

Med pomembne akcije društva v letu 1990 sodi tudi organizacija vrste okroglih miz na temo Venetovanje: ob izidu tematske številke ARHEA 10 (1990) v Cankarjevem domu (18.4.1990), v Trstu (7.5.1990), Gorici (7.6.1990) in Kopru (12.10.1990). Sodelovali so prof. dr. Bogo Grafenauer, dr. Milko Matičetov, izr. prof. dr. Alenka Šivic-Dular in doc. dr. Mitja Guštin. Udeležba je bila povsod številna. Razen izvora Slovanov in venetske teorije pa so razpravljali načenjali tudi teme našega zgodovinopisja in odnosa do lastne preteklosti.

Čeprav so rezultati društva sorazmerno uspešni, pa je bilo društveno življenje, ki se odraža v delu skupščine in organizacije strokovnih ekskurzij, zelo skromno. Zaradi študijske odsotnosti tajnice društva J. Horvat je manjkal pomemben povezovalni člen, ki nam ga ni uspelo nadomestiti, še več, morda smo z improviziranjem razrasle dejavnosti društva včasih celo kršili statutarna pravila. Le redki člani so pripravljeni prevzeti odgovorne naloge v društvu, privrženost društvu je pogosto le simbolična, zato je v tem obdobju vse slonelo na nekaj posameznikov, med katerimi moram posebej omeniti D. Svoljška, B. Djurića, B. Križa in G. Hirschback-Merhar. Med opravičili moramo upoštevati obremenjenost z lastnim delom in družbeni nemir časa. Seveda pa je manjkalo tistih oblik, ki bi člane društva povezala v tovariško celoto, ki ji je arheološka stroka skupni imenovalac.

Junija 1989 je bila letna skupščina društva z ekskurzijo na Koprsko, kjer smo si ogledali razstavo Koper med Rimom in Benetkami, predstavitev uporabe računalnika pri terenskem delu v Simonovem zalivu ter kaštelirja nad Kortami in nad Sočergo. Septembra 1990 je bila v Novem mestu skupščina, povezana s proslavo stoletnice novomeških arheoloških najdb in strokovnim posvetom o rekognosciranju in topografiji ter z ekskurzijo v Belo krajino. V okviru društvene dejavnosti je potekala tudi razprava o zakladni najdbi SEUSO. Društvo je redno organiziralo letno predstavitev terenskih raziskav: s spremembo prostora (iz dvorane SAZU v Cankarjev dom) je vpogled v naše delo omogočen širši javnosti.

Mitja Guštin

PRAVKAR IZŠLO:

